

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

KARS, İĞDIR VE AĞRI VİLAYETLERİNDE İSKÂN
MESELESİ (1926-1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SUNA ALTAN

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ. DR. NEBAHAT ORAN ARSLAN

KARS-2013

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Suna ALTAN'a ait "Kars, Iğdır ve Ağrı Vilayetlerinde İskan Meselesi (1926-1960)" konulu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı,	Adı ve Soyadı	İmza
Prof. Dr.	Selçuk URAL	
Yrd. Doç. Dr.	Nebahat Oran ARSLAN(Danışman)	
Yrd. Doç. Dr.	Özgür AKTAŞ	

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 12/07/2013 tarih ve 2013/...08... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

03.../09/2013

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

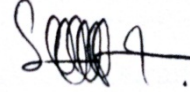
Yemin Metni

Yüksek Lisan tezi olarak sunduğum, “Kars, Iğdır ve Ağrı Vilayetlerinde İskan meselesi (1926-1960)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/07/2013

Adı Soyadı: Suna ALTAN

İmza:

PLAGIARISM

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

01/07/2013

Name Surname: Suna ALTAN

Signature:

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
İSKÂN NEDİR VE TÜRKİYE’DE İSKÂN.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGEYE YÖNELİK İSKÂN POLİTİKALARINI GEREKTİREN OLAYLAR.....	7
A. KARS VE İĞDIR.....	8
1. Kafkas Muhacirlerinin Durumu.....	8
2. Bölgeye Yerleştirilmeden Önce Bulgaristan’da Bulunan Türklerin Durumu.....	10
a. Türk- Bulgar Dostluk Anlaşması.....	10
b. 1925-1960 Yılları Arasında Türklerin Durumu.....	12
c. Bulgaristan’dan Yapılan Göçler.....	20
B. AĞRI BÖLGESİ.....	25
1. Ağrı Ayaklanmaları.....	25
a. Hoybun Cemiyeti.....	25
b. Ağrı İsyanı (16 Mayıs 1926).....	27
c. 2. Ağrı İsyanı (8 Eylül 1927).....	31
d. 3. Ağrı İsyanı (7 Ocak 1930).....	33
C. UMUMİ MÜFETTİŞLİKLERİN KURULUŞU VE BÖLGE RAPORLARI.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

İSKÂN KANUNLARI VE BÖLGEYE UYGULANIŞI.....	46
A. 1926-1960 Yılları Arasında Bölgeye Yönelik Çıkarılan İskân Kanunları.....	46
1. 1926 Tarihli 885 Sayılı İskân Kanunları.....	47
2. 1927 Tarihli 1097 Sayılı İskân Kanunu.....	49
3. 1934 Tarihli 2510 Sayılı Kanun.....	50
B. İSKÂN KANUNUN TÜRK BASINDAKİ YANSIMALARI.....	55
C. İSKÂN KANUNLARININ KARS, İĞDIR VE AĞRI’DA UYGULANIŞI.....	58
1. Kars.....	59

2. Iğdır	60
3. Ağrı.....	61
D. İSKÂN UYGULAMASININ ARDINDAN ŞEHİRLERDE YAŞANAN SORUNLAR...	62
1. Kars.....	62
2. Iğdır	64
3. Ağrı.....	67
E. İSKÂN KANUNUN DEĞİŞTİRİLMESİ VE GERİ DÖNÜŞLER	68
SONUÇ	71
BİBLİYOGRAFYA	73
EKLER	78
ÖZGEÇMİŞ	90

ÖZET

1926-1960 yılları arasında ülke içinde ve dışında bazı sıkıntılar baş göstermiştir. Doğu Anadolu bölgesinde bulunan Ağrı dağında isyan baş göstermiştir. Bu isyan üç kez tekrarlanmıştır. Askeri kuvvetler isyanı bastırmıştır. Ancak bölgede sular tam olarak durulmamış sürekli bir hareketlenme söz konusu olmuştur. Hükümet bu bölgede suların durulması için isyana katılan aileleri ve isyana meyilli olan aileleri bu bölgeden çıkarmayı uygun görmüştür. Bu sırada ülke dışında bir başka olay yaşanmıştır. Bulgaristan hükümeti rejim değişikliğine gitmiş ve bunun sonucunda da ülkede bulunana Türklere baskıcı bir politika izlemeye başlamıştır. Bulgaristan'da bulunan Türk halkı bu durumuna daha fazla dayanamayarak Türkiye'ye doğru göçe başlamışlardır. Türkiye kapılarını Bulgaristan'dan gelen Türklere açmıştır. Kafkaslardaki halkın da sıkıntısı aynı olmuştur. Kafkaslardaki Türklere çözüm olarak Türkiye'ye göç etmişlerdir. Aynı döneme denk gelen sıkıntıların çözümü için iskân kanunları çıkarılması ön görülmüştür. Çıkarılan 885-1071-2510 sayılı iskân kanunlarında Kars, Iğdır ve Ağrı Doğu Anadolu'daki iskân mntıkları içinde kalmıştır. Bazı bölgeler yasaklı şehirler listesinde yer almıştır. Kars, Iğdır ve Ağrı'da iskân kanunları uygulanmaya konmuş, buradaki Kürt aileler farklı illere gönderilmiş ve Bulgaristan'dan gelen Türklerin bir kısmı ve Kafkaslardan gelen aileler Anadolu'dan gönderilen ailelerin yerlerine yerleştirilmişlerdir. İskân politikasının etkin kılınması için ve bölgeye getirilen halkın sıkıntı yaşamaması bölgeye adapte olması için çeşitli çalışmalarla desteklenmiştir. 1947 tarihinde iskân kanununda bir değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikte iskân politikaları neticesinde bölgeden gönderilen ailelerin yerlerine geri dönmeleri yasallaştırılmıştır. Yasaklı şehirlerde de bu kanun uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İskan, İskan kanunları, Kars, Iğdır Ve Ağrı.

ABSTRACT

Between the years 1926-1960, some disruptions had been take place both inside and outside of the country. One of the most important of these disruptions is security problem experienced in Eastern Anatolia particularly in the region of Ağrı. Alongside this disruption experienced in the region , some rebellions had occurred. These rebellions were suppressed, but everything was not in order exactly in the region. In order to provide the security in the region, the state decided to remove some families which support the rebellion or participated in the rebellion out of the region. While these troubles were experienced inside, the Turks living in the abroad were also experiencing some troubles. People living in Bulgaria and Caucasus have been experiencing some troubles due to regime changes in their countries. Turkish people living in these regions started to migrate as a result of repressive policies. In order to solve problem of migration and housing coincided with this period, the laws of housing had been envisaged. In the result of the working carried out, The law of housing numbered of 885-1071-2510 was legalized. In the context of these laws, Kars Iğdır and Ağrı are located in the place of Eastern Anatolia . The laws of housing come into force in Kars Iğdır and Ağrı. Some arrangement were realized in the region in order to settle of these applications in region

Key Words: Housing, Law of Housing, Kars, Iğdır And Ağrı.

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunu takiben ülke içinde bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Yaşanan bu sorunların nedenleri ülkedeki siyasi, sosyal ve ekonomik yapıdır. Sorunların çözüme kavuşturulması için iskân politikaları ön görülmüştür. İskân uygulamaları ile Türkiye’de yaşayan nüfusun hem yerleşik hayata geçmesini hem de ülkenin her yerinde gelen muhacir ve mültecilerin yerleştirilmeleri sağlanacaktır. İskân kanunlarına bir çok açıdan ihtiyaç duyuldu. Birinci neden savaş dolayısıyla yerlerinden ayrılanların bölgelerine dönmesi, ikinci neden Anadolu’ya gelen muhacir ve mültecilerin yerleştirilmesi, üçüncü neden ise isyanların bastırılmasından sonra bölgenin güvenliği nedeniyle burada yaşayan grupların yerlerinin değiştirilmesi ve daha sonra bunların tekrar bölgelerine geri gönderilmeleri bu nedenlerden dolayı 1926-1960 yılları arasında Kars, Iğdır ve Ağrı’da iskân hareketleri ve bu hareketler sonucunda meydana gelen değişimler ele alınmıştır. Bu çalışmamda;

Giriş bölümünde, iskânın geçmişten günümüze kadar kelime anlamına ve kullanım alanlarına değinilmiş ve Türkiye’nin iskân politikasını uygularken izlemiş olduğu yoldan bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, bölgeye yönelik iskân politikasını şekillendiren unsurlar başlığı altında iskân kanunlarının çıkarılmasında etkili olan ülke içinde ve dışında meydana gelen siyasi olaylardan bahsedilmiştir. Bu olaylar ülke içinde Ağrı bölgesinde ortaya çıkan isyanlar ve bu isyanların bastırılmasının ardından bölgede denetimi ve sükûneti sağlamak için birinci ve üçüncü Umumi Müfettişlikler kurulmuştur. Aynı yıllarda ülke dışında Balkanlarda Türkler için acılı yıllar yaşanmaya başlamıştır. Bulgaristan’da yaşanan rejim değişikliğinin ardından ülkede meydana gelen sıkıntılı yaşam Türkleri anavatana göçe zorlamıştır. Bu bölümde Bulgaristan’daki Türklerin anavatana göçünden önce Bulgar topraklarındaki durumlarından bahsedilmiştir. Bulgaristan’daki Türklerle aynı nedenden dolayı Anadolu’ya göç etmek zorunda kalan Kafkas muhacirlerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, iskan kanunları ve kanunların bölgeye uygulanışı başlığı altında Doğu Anadolu bölgesinde yapılacak olan iskan çalışmalarının hukuki boyutu ele alınmıştır. Bu dönemde çıkarılan iskân kanunlarına değinilmiştir. İskân kanunlarının uygulanışı 1926-1960 yılları arasında Kars, Iğdır ve Ağrı bölgesinde, kanunların bu bölgede uygulanışı iskân edilen ailelerin Anadolu’nun çeşitli yerlerine iskânları gidişleri ve Anadolu’dan gönderilen ailelerin yerlerine Bulgaristan ve Kafkaslardan gelen muhacir ailelerin yerleştirilmesine ve iskân olayının yaşanmasının ardından Kars, Iğdır ve Ağrı şehirlerinin durumuna değinilmiştir. İskân olayının Türk basınında da geniş yankı bulmuştur. Bu durumun basındaki yansımalarına

da değiniliştir. Ülkede çok partili hayata geçişin yaşanmasıyla birlikte yeni kurulan hükümet iskân kanunlarında değişiklik yapılmış çıkarılan yeni iskân kanunu ile çeşitli illere iskân yapılan ailelerin eski yerlerine dönüşlerine izin verilmiştir

Hazırlamış olduğum bu çalışmamda; danışman hocam Nebahat ARSLAN'A, TBMM kütüphanesi çalışanlarına, Erzurum Atatürk niversitesi kütüphanesi ve Atatürk İlke ve İnk. Enstitü çalışanlarına, çalışmalarım da destek olan arkadaşım Nesrin SOYER'E ve öğrenim hayatım boyunca maddi manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen İlhan ALTAN, Tamam ALTAN, Veli ALTAN ve Alev TEK'E teşekkür ederim.

KISALTMALAR

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

ASAM: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

S: Sayı

s: Sayfa

C. Cilt

B.K.P: Bulgaristan Komünist Partisi

M.E.B: Milli Eğitim Bakanlığı

Ens. : Enstitü

Ünv. : Üniversite

Ans. : Ansiklopedi

GİRİŞ

İSKÂN NEDİR VE TÜRKİYE'DE İSKÂN

İskânın kelime anlamı olarak baktığımız zaman; “ *iskân; sakin kılma, oturma, ev sahibi etme yerleştirme gibi anlamlarda kullanılmıştır. İskân en geniş manasında bir beşeri yerleşmedir. Bu konu devletlerin ekonomik ve idari meseleleri ile yakından ilgili olmasının yanında toplumda büyük oranda alakadar gelmiştir.*”¹ Diğer bir kelime anlamı olarak iskân ; “ *memleketinde malı olup olmadığına bakılmayarak kendisine barınacak bir hane, nevi işgaline göre geçinecek dükkân veya arsa veya tevzi talimatnamesinin tayin ettiği nispet ve miktarda arazi bağ bahçe ve saire vermek, sanatkârlara ve ayak satıcılarına sermaye, çiftçiye çift hayvanatı, tohumluk ve alatı ziraiye ita eylemektir.*”²

İskân olgusu toplumsal yaşamın başlangıcından beri var olmuş ve toplumun diğer kurumları gibi toplumların ihtiyaçlarına göre sürekli olarak gelişmiş ve değişmiştir.³ İskân olgusunun sürekli bir değişim içinde olmasında sınırlar içinde ya da dışında yaşanan toplumsal olaylar, savaşlar ve barışlar etkili olan başlıca nedenlerdendir. İskân olayı devletlerin belirlemiş oldukları belirli politikalar çerçevesinde dönem dönem toplumunda ihtiyaçlarına göre gerçekleştirilmektedir. İskân olayı gerçekleştirilirken devletler ya da hükümetler konu ile ilgili bazı önemli noktaları göz önüne alarak bu politikaları gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Genel olarak baktığımız zaman bir ülke ya da toplumdaki ekonomik sosyo-kültürel politik iç istikrarla doğru bir bağlantı olarak yaşanan dinamik bir süreçtir.⁴

Topumlarda yaşanan göç olayı ikiye ayrılmıştır. Bunlar zorunlu ve gönüllü göçlerdir. Zorunlu göçe baktığımız zaman; ülke içindeki siyasi otoritelerin uygulamış olduğu baskı ve asimilasyon politikalarından ya da ülkede yaşanan rejim değişikliklerinden ötürü yapılmış olan göçlerdir. Gönüllü göçlerde ise, bireylerin tamamen kendi istek ve arzuları ile yaşadıkları yerlerdeki durumları istemedikleri için o bölgeyi terk ederek göç sürecine kendileri

¹ Ferit DEVELİOĞLU, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara 2011, s.518/// Hüseyin KOCA, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, Konya, s.328

² Naci KÖKDEMİR, **Eski Ve Yeni Toprak, İskan Hükümleri Ve Uygulama Klavuzu**, Ankara 1952 s.193

³ Fikret BABUŞ, **Osmanlıdan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Göç Ve İskân Siyaseti Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul Ocak 2006, s.19

⁴ Uğru G., Kerem K. , Dilek P. , **Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Eğilimi Ve Sosyo Ekonomik Nedenler**, Erz.2007, s.3

katılmaktadır. Gönüllü göçlerde bireyler, göçün yaşatacağı sıkıntılardan haberdardırlar ve buna göre davranmaktadırlar.⁵

Göçmenler ve uygarlıklar üzerinde kurulmuş olan devletlerin göçlerle gelen toplumsal, siyasal ve yönetsel sorunlar için çeşitli önlemler aldığı ve çözümler ürettiği bilinmektedir. Bu süreçte devletin planlı bir şekilde yol alması gerekmektedir aksi halde toplumda ve ülke de bazı aksaklıklar oluşmakta ve bu aksaklıklardan ötürü toplumda aşılması güç olan bazı sorunlar meydana gelmektedir. İskân meselesi sadece bugün değil geçmişte dönemlerde devletlerde de önemli bir konu olan haline gelen iskân, nüfus ve toprak dağılımı, devlet hizmetlerinin ülke geneline yayılması, ülke kaynaklarının kullanılması etnik grupların, yerel kümelerdeki dağılımı⁶ bu gibi konulardan ötürü devlet iskân olayı gerçekleştirilirken daha çok dikkat etmektedir. Anadolu toprakları tarih boyunca, iç ve dış göçler sonucu ortaya çıkan önemli uygarlıkların yaşandığı bir coğrafya olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile birlikte başlayan ve devletin genişlemesi ve büyümesine yönelik politika olarak teşvik edilen göçler ve devletin uygulamış olduğu iskân politikası sonucu Anadolu toprakları dışındaki alanlarda önemli sayıda Türkçe konuşan topluluklar iskân edilmiştir. Yapılan iskân politikası o dönem için doğru bir politika olsa da İmparatorluğun zayıflaması ile birlikte Türk ve Müslüman olan halkların buldukları yerlerden çıkarılması asırlar önceki göçü tersine çevirmiştir. Birinci Dünya savaşının sonuçlanmış olması ve ardından da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ulusal sınırlar antlaşmalarla belirlenmiştir. Sınırların yeniden çizilmesiyle birlikte, ülkelerinin sınırları dışında kalan milletler, ülkelerine geri dönmeyi talep etmişlerdir. Bu talep devletler ve hükümetler tarafından olumlu karşılanmış ülke içinde imkânların el verdiği sürece ülke içinde barınmaları sağlanmıştır. Bu barınma olayı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk iskân politikası olmuştur. Yapılan sistematik çalışmalarla sorunun çözümüne yönelik politikalar geliştirilmiş ve uygulamalar yapılmıştır. Ülke dışından gelen halkın iskân durumu ile ilgilenilirken birde ülke içindeki halkın iskân durumu ortaya çıkmıştır. Ülke dışından gelen halkın iskânı ile ülke içindeki halkın iskân nedenleri birbirinden farklıdır.

Ülke içinde yapılan iskânın iki nedeni vardır bunlardan birincisi; “ *ulusal sınırlar içinde yaşayan ve kurtuluş savaşında ulusal birlik sağlamış olan unsurlar kaynaştırılarak*

⁵ Cem DİŞBULAK-Gonca AKGÜN-Özgür BALMUMCU, **Göçmenlerin Türkiye’de Yaşamaya Devam Etme Kararlarının Sosyo-Ekonomik Belirleyenleri:1989 Bulgaristan Göçmenleri Örneği**, Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt4 No.2, 2012, s.2-3

⁶ Jülide A.O. , Nebahat O.A. , Mustafa T. , **Osmanlıdan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1928-1943)**, Kars 2011, s.16

*çağdaş bir ulus yaratılmak istenmiştir.”*⁷ İkincisi ise; ülkenin doğusunda asayiş sorunları meydana gelmiştir. Asayiş sorunu yüzünden ülkenin doğusu hasar görmüştür. Bu sorunun çözümlenmesinin ardından ülkenin kalkınması ve devletin ülke içinde eşit olarak hizmet götürmesi, ulusal sınırlar içinde tüm unsurların vatandaşlık bilincine kavuşturulması, değişik halk kesimleri üzerinde etki sağlayan laik ve demokratik sistemin yürütülmesi, topraksızlara toprak sağlaması nüfusun ve üretimin gücünün artırılması için⁸ planlar yapılmıştır. Zorunlu iskân ya da göç, toplumların yerleştirme dağılımını değiştirmede bir araç olarak kullanan toplumlarda kalıcı değişiklikler bir seri destekleyici gelişmelere bağlıdır. Yerleştirme politikasından verim alınabilmesi için durumun çok iyi anlaşılması gerekmektedir.⁹

Türkiye Cumhuriyeti halkı uzun yıllar bağımsızlık savaşı mücadelesi vermişti. Yapılan bu mücadelede başarı elde etmişti ancak bu başarının yanında uzun yıllar süren savaşlardan ötürü yıpratılmıştı. Savaşın yaraları bile daha sarılamadan yeni kurulan Cumhuriyet göç ve iskân sorunu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu sorun gün geçtikçe büyümekte idi bu yüzden bir an önce çözüme kavuşması gerekmektedir.¹⁰ Nüfus artışı ülkeler için önemlidir. Bu durum hem siyasi, iktisadi hem de ekonomik olarak güç kazandıracağı düşüncesi var olmuştur. Türkiye içinde aynı koşullar önem taşımaktadır ve genç Cumhuriyetin nüfusa ihtiyacı vardır.¹¹ Ülkemizde iskân hizmetleri iç ve dış olmak üzere iki alana ayrılmakta ve uygulaması da buna göre yapılmaktadır.¹²

Toplumsal yapının düzene sokulması için bu sorunun bir an önce çözülmesi içinde devletin öncü kadrosu ve yetkililer bu sorunu bir an önce çözmek için çalışmalara başlamışlardır çünkü iskân sorunu devletin çözmesi gereken en önemli sorunların başında gelmekteydi. Sorun çözümü Osmanlı Devletinin izlediği yanlış politika yüzünden zorlaştığından, yeni bir iskân politikası üretmek gerektiğinin bilincinde olmuşlardı.¹³ Bu çalışmalara başlandığı sırada Türkiye’ye olan göç akını hızla devam etmekteydi bu durum

⁷ BABUŞ, *Osmanlıdan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Göç Ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, s.63

⁸ BABUŞ, *Osmanlıdan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Göç Ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, s.64

⁹ İlhan TEKEL- Leila ERDER, *Yerleştirme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, Hacettepe Üniv. Yayınları, Ankara 1978, s.54

¹⁰ Kürşat KURTULGAN, “*Dokuzuncu İskân Mıntkası Ve Kadro Cetveli*,” *Türkiyat Araştırma Dergisi* s.410

¹¹ H. Yıldırım AĞAOĞLU, *Osmanlıdan Günümüze Balkanların Makus Tarihi: Göç*, İz Yayıncılık, 2012, s.293

¹² Ahmet BİLGİLİ, “*Bir Dış İskân Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi*”, *Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyoloji Bölümü*, Van, s.139

¹³ BABUŞ, *Osmanlıdan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Göç Ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, s.135/// Sait AŞGIN, “*Atatürk Dönemi Doğu Anadolu Politikaları 1923-1930*” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* Sayı 50, Ankara , s.451-473

karşısında yerel makamlar ve valilikler durumu çözüme kavuşturmak için sürekli iskân politikaları üretmekteydi.¹⁴

Türkiye Cumhuriyetinde iskân çalışmaları ve iskân kapsamına giren nüfus kesimlerine baktığımız zaman; bunu iki gruba ayırabiliriz birinci grup dış iskân; bu grup kapsamındaki kesim Türkiye'ye dışarıdan gelen unsurların yarattığı sorunlar bu sorunların çözümü ve nüfusun iskân sorunu olarak ele alabiliriz. İkinci grup ise iç iskân; bu grup kapsamındaki kesim ise; düzensiz yaşayan unsurların yaratmış olduğu iskân sorunu olarak ele alabiliriz. Türkiye'de iskân uygulaması ile ilgili yapılan yasa çalışmaları, uygulamalar ve planlamalar iç ve dış iskâna dikkat edilerek ayrı metinler halinde düzenlenmiştir. Yapılacak olan çalışmalar da bu ayrılığa dikkat edildi.¹⁵

Türkiye'de iskân ve göç siyaseti iki ayrı çalışma alanında yapılmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti toprakları ülke dışında yaşayan Türk halkı için bir sığınma merkezi konumundadır. Bu nedenden dolayı da ülkeye dışarıdan gelmiş ve gelecek olan göçmenleri iskâna tabii tutarken, bu uygulamaların kurallarının anlaşılır bir şekilde yapılması ve uygulama esnasında sorun yaşanmaması için bu kurallar devletin yetkili bir organı tarafından yürütülecektir.¹⁶ Bu nedenden dolayı Türkiye, iskân ve göç ile ilgili ilk düzenlemesini Lozan barış antlaşmasında kabul edilen mübadele sözleşmesi ile yapmıştır. Yapılan bu sözleşmenin ardından 13 Ekim 1923 tarih ve 352 sayılı mübadele imar ve iskân vekâletinin kurulmasını öngören yasanın çıkarılmasıyla da uygulanması yasallaşmıştır. Ardından çıkartılan 368 sayılı yasa ile de bakanlığın görev ve yetkileri belirlenmiştir.¹⁷ Böylece imar ve iskân konusunda yapılacak olan çalışmalar kanunlar çerçevesinde belirlenmiş bulunmaktadır.

Atatürk dönemi izlenen iskân politikasında iki önemli hedef vardır bunlar; Türk kültürüne bağlı insanları ülkeye getirerek Türk kültürünü sağlamlaştırmak ve Türk nüfusunu artırmaktır. Bir diğeri ise; ekonomik, siyasi, askeri bakımdan ülkeye nüfusun dağılış şemasını değiştirmektir.¹⁸ Bu doğrultuda Yurt dışından kabul edilecek olan göçlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin dikkat ettiği bir husus vardı. Bu husus da dışarıdan gelenler ve iskânı yapılacak olanlar da şu özelliğın olmasına dikkat edilmişti; gelecek olan gruplar Türk

¹⁴ Ulvi ÖZGÜR, *Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Yılları Arasındaki Türkiye'ye Göçleri*, Atatürk İlke Ve İnk. Ens. Yüksek L. Tezi, İst. 2007, s.85

¹⁵ BABUŞ, *Osmanlıdan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç Ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, s.133

¹⁶ Salhadin GÖK, *Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu İskân Politikaları 1923-1950*, İzmir 2005, s.64

¹⁷ BABUŞ, *Osmanlıdan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç Ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, s.137

¹⁸ Muhammet SARI, *Atatürk Dönemi İskan Politikasında İç İskana Yönelik Çalışmalar (1923-1938)* CTDA Y.17 Sayı.14 s.87-113

kültürüne bağlı olarak, dolayısıyla Türk bilincini yaşadıkları sürece tüm gruplara soydaşlar ortak adı altında sahip çıkılacaktır. Gerektiğinde ise göçmen olarak kabul edilecektir. Etnik kimlik konusunda belirleyici olan etnik köken değil bilinçtir.¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti'nin bu şekilde bir tutum içinde olmasının nedeni ise; ülke içinde azalmış olan nüfusa destek sağlanmak istenmesi ve etnik kökeni de devam ettirmek istemesidir. Böylece de ülke içinde aynı kültürden olan insanlar kaynaşmış olacaktır.²⁰ Dışarıdan ülkeye kabul edilecek olan göçmenlere özellikle Türk kültürüne bağlı olmak şartı getirildi.

İç ve dış iskân da yerleştirilmeler konusunda dikkat edilen konulardan bir tanesi güvenlik bir diğeri de iktisadi duruma dikkat edilmeye çalışıldı. Bu iki konu göz önüne alınarak kanunlara uygulanacak ve yerleştirilmeler yapılacaktır. İskân görececek olan ailelerin yerleştirilecekleri yerlerde zor durumda kalmamaları için gerekli olan yardımlar borçlanma kanuna dayanılarak yapılacaktır.²¹ İskânın yasal düzenlemeleri ve uygulanacağı gibi konulara tamamlanmış ve uygulamada sorunların yaşanma ihtimaline karşıda bazı önlemler alındı.

Türkiye Cumhuriyeti tarafından yasallaştırılmış ve benimsenmiş olan iskân uygulamaları sadece ülke dışından gelen halkın iskânı için geçerli olmamıştır. Dışarıdan gelen halkın iskânı kadar içerdeki halkın iskânı da devlet için ehemmiyetli bir konu olmuştur. Ülke içinde bulunan bazı aşiretler ve aileler göçebe şekilde yaşamaya devam etmektedir. Bu durumda da devlete yararsız bir halde bulunmaktadır. Bunun yanında bazı aileler kaçakçılık, eşkıyalık ve isyan gibi konulardan ötürü devlete sorun çıkarmaktadırlar. Göçebe vaziyette yaşayan aşiretler ve geçimlerini temin edemeyen aileler bu iç iskânın konusu olmuşlardır. Bu durumları milli bir devlet yapısına sakıncalı gören hükümetler bu durumu kat'i olarak çözüme kavuşturmak istemişlerdir. İç iskân içinde çalışmaları başlatmışlardır. Bu dönemde iç iskân politikasındaki faaliyetler 1926 yılından itibaren başlatılmıştır.²²

İç iskân çalışmalarında ilk yapılan konuyla ilgili kanun ve kararnamelerin çıkarılması olmuştur. Çıkarılan kanun ve kararnameler hemen uygulamaya konulmuştu. Ancak ortaya çıkan aksaklıklar ve uygulama sırasında yaşanan problemler göz önüne alınınca hazırlanmış olan yerleştirme programında bazı eksikliklerin olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni de önceden yapılmış olan nizamname ve talimatlarla çeşitli hükümler ortaya çıkartılıp bunlar uygulamaya konmuştur ancak bu nizamname ve talimatlar anlaşılır bir dilde yazılmadığı

¹⁹ Halim ÇAVUŞOĞLU, *Yugoslavya- Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler Ve Nedenleri*, Hacettepe Üniv. Ankara, s.132

²⁰ Kemal ARI, *"Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar"* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı. 23. s.417

²¹ GÖK, *Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu İskân Politikaları 1923-1950*, s.65

²² SARI, *"Atatürk Dönemi İskan Politikasında İç İskana Yönelik Çalışmalar (1923-1938)"* s.87-113

için uygulamada da sıkıntılar yaşanmıştır. Bu durumda da yeni bir kanunun gerekliliği ortaya çıkmıştır.

31 Mayıs 1926'da mübadele imar ve iskân kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun içeriğinde devletin iskân ve imar işlerini ne şekilde gerçekleştireceğini, takip edeceğini ve ne tarzda hareket edeceğini detaylı bir şekilde belirtmiştir. Bu kanun da en çok dikkat çeken nokta, dışarıdan kabul edilecek olan muhacirlere uygulanacak olan iskân da tanınacak olan haklar ve verilen muafiyetler açısından dikkat çekici olmuştur.²³ Çıkarılan bu kanunla birlikte çalışmalar düzenli bir şekilde başlamıştır. İç iskâna yönelik yapılan çalışmalarda ilk ciddi adım 1926 yılında atılmıştır. Bu yılda ilk kez iskân muhtırası uygulanmış ve yaygınlaştırılmıştır. Bu muhtıra ile seyyar aşiretlerle göçebelerin sağlık durumları sebebiyle nakilleri gerekli olan köylülerin dağınık ve ormanlık yerlerde ulaşımdan sıkıntı yaşayan köylülerin, onlar için daha iyi imkânlar sağlanacak olan yerlere iskânları yapılacaktır. Yine aynı kanuna göre; göçebe Yörükler, Çingeneler, sınırda yaşayan kaçakçı unsurlar ve casuslar iskânla ilgili olan metinlerde başka yerlerde iskân edilerek devlete bağlanması ve denetim altına alınması gereken unsurlar olarak kabul edilmiştir.²⁴

Yapılacak olan bu iskân çalışması ile devlet kendi düzenini yerleştirerek sağlamlaştırmış olacaktır. Bunun yanında ülkenin iktisadi gelişimi de sağlıklı bir şekilde olacaktır.

²³ GÖK, *Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu İskân Politikaları 1923-1950*, s.64

²⁴ SARI, "*Atatürk Dönemi İskan Politikasında İç İskana Yönelik Çalışmalar (1923-1938)*" s.87-113

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGEYE YÖNELİK İSKÂN POLİTİKALARINI GEREKTİREN OLAYLAR

Jeopolitik konumu itibari ile önemli bir noktada bulunan Kars, Iğdır ve Ağrı Doğu Anadolu'da İran ve Kafkaslara açılan bir kapı konumundadır. Böyle önemli bir noktada bulunmalarından ötürü şehirler tarih boyunca içsel ve dışsal etkilere maruz kalmışlardır. Devleti içsel sorunlarla yıpratmaya çalışmak isteyenler bu bölgelerde devleti oyalayacak problemler ortaya çıkartmıştır. Bu yüzden de bölgede sürekli bir hareketlenmeler var olmuştur. Bölge coğrafi yapısı olarak da sıkıntılıdır. Engebenin ve dağlık alanın çok fazla olmasından kendilerine fırsatlar yaratacakları düşüncesiyle asilerin olaylarda burayı kullanması bu yüzden etkili olmuştur.

Şehirlerin ulusal sınırlarla çevrili olmasından dolayı güvenlik ve asayiş sorunlarının sürekli olarak var olmasında etkili olmuştur. Bölgenin merkezi idareye uzak olmasından yararlanan bazı kişiler özellikle bölgede kendilerine nüfus sağlamış olan Osmanlı'dan beri sistemini devam ettiren aşiretler bu bölgede kendi içlerinde bir yapılanmaya gitmişlerdir. Devlete karşı gelerek yeni sistemi ve düzeni kabul etmeyerek eski sistemdeki gibi kendi keyiflerine göre yaşamak isteyen kişiler buradaki problemlerin başrolünde oynamışlardır. Devletin belirlemiş olduğu kurallara uymak yerine kendi istedikleri gibi hareket etmeye başlamışlardır. Sınırlarda yaşanan kaçakçılık ve sınır ihlallerine de destek olarak devlete karşı asilemişlerdir. Bu durumdan yaralanmak isteyen dış güçlerle de birlik olarak ülke içinde bazı huzursuzluklar yaşanmasına neden olmuşlardır. Şehirlerin sınırlarda olması münasebetiyle sınır ülkelerde yaşanan sıkıntılardan da etkilenmişlerdir. Bölgede bulunana Kars, Iğdır ve Ağrı'da yıllar boyunca problemler yaşanmıştır. Yaşanan bu problemler hem devlete hem de topluma maddi ve manevi zarar vermiştir.

A. KARS VE İĞDIR

1. Kafkas Muhacirlerinin Durumu

Rusların Erzincan mütarekesini ardından bölgeden çekilmesiyle birlikte bölgeye uzun yıllar boyunca sürecek olan muhacir ve mülteci göç akını başlamıştır. Bu göç akını hem ülke içinden hem de ülke dışından göç almıştır. Ülke içinde genellikle Erzurum, Sivas, Trabzon gibi şehirlerden, ülke dışında ise Kafkaslardan yaşanmıştır.²⁵ Ülke içinde göçün yaşanmasının bir diğer nedeni de bölgedeki Ermenilerin bölge halkına karşı davranış ve tutumları etkili olmuştur. 1920 yıllarında Rusların bölgeyi Ermenilere terk etmesiyle birlikte burada bulunana Türk-Müslüman halk her türlü katliam, soygun, gasp ve işkencelere maruz kalmıştır bu duruma daha fazla dayanamayan halk bölgeden göç ederek Anadolu'nun farklı illerine yerleşmişlerdir.²⁶ Doğu illerinin Rusya tarafından işgal edilmesiyle bölgeden ayrılan yerleri terk ederek başka illere yerleşenlere şark mültecileri adı verilmiştir.²⁷

Bölgenin uzun yıllar süren Rus istilasının bitmesi ve Rusların bölgeden çekilmesiyle birlikte Kars'ın tekrara alındığını duyan halk bölgeye geri dönmeye başlamıştır. Yapılan geri dönüşlerden ötürü Kars bölgesinde nüfus yoğunluğu yaşanmıştır. Bu durumda bölgeye olan göç akınında herhangi bir karışıklık yaşanmaması; gelen halkın düzenli ve güvenli bir şekilde yerleştirilmeleri için bir komisyon kurulmuştur. Bu dönemde bölgenin aldığı göç miktarı bilinmemektedir. Bunun nedeni de bölgeye hem Kafkaslardan hem de ülke içinden göçün yaşanmış olmasıdır. Bölgeye gelen halkın bir kısmı bir müddet yaşadktan sonra bölgeden ayrılmıştır bu yüzdende sağlıklı nüfussal veriler bulunmamaktadır.²⁸

Gümrü antlaşmasının imzalanmasının ardından Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan birçok muhacir bölgeye gelmiştir. Muhacirlerin göç etmesinde etkili olan bir diğer neden ise burada bulunan arazilerin boş olmasıdır. Yapılan anlaşmalarla da muhacirlerin durumları karşılıklı olarak belirlenmiştir. Bölge halkının sınırda yaşayanları karşılıklı olarak sınırı geçmeleri uygun görülmüştür. Yapılan anlaşmalar neticesinde muhacirlerin ülkeye girişleri yapılmıştır. Bu dönemde yapılan sayımlarda muhacir sayılarında net bir rakam ortaya konmamıştır bunun nedeni ise, muhacirlerin bir kısmı kaçak olarak Türkiye'ye gelmiştir ve

²⁵ ORAT, ARSLAN, TANRIVERDİ, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1928-1943)*, s.172

²⁶ ORAT, ARSLAN, TANRIVERDİ, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1928-1943)*, s.174

²⁷ SARI, "*Atatürk Dönemi İskân Politikasında İç İskâna Yönelik Çalışmalar (1923-1938)*" s.107

²⁸ ORAT, ARSLAN, TANRIVERDİ, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1928-1943)*, s.175

kayıt altına alınamamıştır. Diğer bir neden de gelen muhacirlerin bir süre burada kaldıktan sonra bölgeyi terk ederek başka yerlere yerleşmiş olmalarıdır.²⁹

Kars bölgesine Kafkaslardan yaşanan göçler hiçbir zaman durmamıştır. Özellikle Rusya'nın izlemiş olduğu baskıcı politikalar karşısında halk göç etmiştir. Kızıl Ordu Kafkasya'nın kontrolünü ele aldığı dönemde halk zor duruma düşmüştür. Rusya'nın yaşamış olduğu rejim değişikliği sonucunda yeni rejim olarak komünizmi benimseyen Rusya bununla sınırlı kalmayarak komünist rejimi Kafkaslarda yayma politikası izlemiştir. Rusya'nın bölgede yayılması öncelikli olarak Kafkasların yönetim olarak zayıf olan yerlerinde gerçekleşmiştir. İzlemiş olduğu siyasi politikalar sonucunda hâkimiyet kurduğu zayıf bölgelerde Rusya, kendine yeni siyasi idare sistemi kurmuştur ve böylece yapacağı uygulamalarda denetim kendi ellerinde olmuştur.³⁰

Kurmuş olduğu denetim mekanizmalarının ardından SSCB önceleri bölgede bulunana halklara bazı avantajlar sağlamıştır ancak bunu yaparken de toplumun hayatının diğer yönlerini imha etmeye başlamıştır. Bu duruma en iyi örnek ise alfabenin değiştirilmiş olmasıdır. SSCB bu şekilde izlemiş olduğu yayılcı politikanın ardından bölgede kalan halk Rusya'nın izlemiş olduğu komünist politikalara maruz kalmıştır. Rusya komünizmi benimsedikten sonra Kafkas ülkelerini kendi hegemonyası altına almıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini Kafkas ülkelerini de bu birlik içine almıştır. Bu siyasi birlik içinde yaşayan Kafkas halkaları baskı, zulüm, şiddet ve asimilasyon politikasına maruz kalmıştır.³¹

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini içinde yaşayan halka komünizm rejimi benimsetilmeye çalışılmıştır. Bölge halkına dil, din, ekonomi ve sosyal alanlarda kısıtlamalarda getirilmiştir. Değiştirmiş olduğu alfabe ile eğitim sistemini yeni baştan oluşturmuştur. Bölge halkı kendi dil, din ve eğitim sistemini uygulayamamaktadır. Ekonomik olarak komünizmin ilkelerine göre şekillendirilmişlerdir. Bu durumda halk köle gibi çalıştırılmaktadır. Yeni düzenin baskıcı uygulamalarına daha fazla dayanamayan halk Türkiye ye göç etmeye başlamıştır. Kafkaslardan yapılan göç en yoğun olarak Kars bölgesine yapılmıştır. Gelen aileler yerleştirilmeye başlanmıştır. 1921-1928 yılları arasında Kars'a 2512 göçmen alınmıştır. Toplamda ise 28960 kişi olduğu belirtilmiştir.³² Normal zamanların

²⁹ ORAT, ARSLAN, TANRIVERDİ, **Osmanlıdan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1928-1943)**, s.177-78

³⁰ Fırat KARABAYRAM, **Rusya Federasyonunun Güney Kafkasya Politikası**, Atılım Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek L. Tezi, Ankara 2007, S.17

³¹ Hakan KANTARCI, **Kısaçtaki Bölge Kafkasya**, İstanbul 2006, s.55

³² ORAT, ARSLAN, TANRIVERDİ, **Osmanlıdan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1928-1943)**, s.175

dışında Kafkaslarda yaşanan karışıklıklar sonrasında muhacirlerin göçleri daha da artmaktadır.

Rusya'nın 1934-1937 yılları arasında baskıcı politikasına devam etmesiyle birlikte bölgeden kaçan 683 kişi Türkiye'ye sığınmış ve bu kişiler Kars'a yerleştirilmişlerdir.³³ Kars'a yapılan yerleştirmelerin ardından devletin bu bölge ile ilgili endişesi meydana gelmiştir. Bu endişe ise; Kafkaslardan gelen muhacirler arasında komünizmi benimsemiş kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerin ideolojiyi bölgede yaymaları riski oluşmuştur. Bu durumdan endişe eden hükümet Kars'a yerleştirdiği muhacirleri ülkenin iç kısımlarına yerleştirme kararı almıştır.³⁴ Bu yerleştirmeler de de risk oluşturan kişiler bir birlerine yakın olmayacak şekilde ayarlanmıştır. Böylece sistemin ülke içinde ve bölgede yayılması ya da taraftar bulması engellenmiş olacaktır.

2. Bölgeye Yerleştirilmeden Önce Bulgaristan'da Bulunan Türklerin Durumu

a. Türk- Bulgar Dostluk Anlaşması

Türkiye ile Bulgaristan arasında geçmişten gelen bir bağ vardır. 1. Dünya savaşında aynı tarafta yer almış olan iki devlet savaş sonrasında yollarını ayırmıştır. Ancak kültürel olarak bağları bulunmaktadır. Bunun nedeni ise; birçok Türk vatandaşının Bulgaristan topraklarında hala ikamet ediyor olmasıdır. 18 Ekim 1925 tarihinde, Ankara'da Türkiye ile Bulgaristan arasında da bir Dostluk Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın birinci maddesi, iki ülke arasında barış ve dostluk olacağını belirtmektedir.

Türk - Bulgar Dostluk Antlaşması'nda:

“İki Hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı, karşılıklı olarak yükümlenirler. Neuilly ve Lozan Antlaşmaları'ndan herhangi birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları

³³SARI, “Atatürk Dönemi İskân Politikasında İç İskâna Yönelik Çalışmalar (1923-1938)” s.97

³⁴SARI, “Atatürk Dönemi İskân Politikasında İç İskâna Yönelik Çalışmalar (1923-1938)” s.97

Bulgaristan Türkiye' ye, Türkiye de Bulgaristan' a karşılıklı olarak tanır...”

Neuilly Antlaşmasında yazılı olan azınlıkların korunmasıyla ilgili tüm hükümlerden Bulgaristan' da yaşayan Müslüman azınlığı yararlandırmayı Bulgar Hükümeti Türk Hükümetine karşı taahhüt etmiştir. Yani Bulgaristan Türklerinin din, dil, yayın gibi özgürlükleri olacaktır. 18 Ekim 1925 tarihli Türk - Bulgar Dostluk Antlaşması süresiz olarak yapılmıştır. Her daim geçerliliği onaylan ve daima bir dostluk bağının kurulması amaçlanmıştır.³⁵ Yapılan bu anlaşmaya göre; Türkiye ve Bulgaristan arasında karşılıklı nüfus değişimi ve siyasi konular da ele alınır. Anlaşmanın maddelerine göre; her iki ülke birbirlerinin sınırlarına saygı göstereceklerdir. Bunun haricinde ticaret, sınırlar, ikamet gibi konularda iki devlet arasında çıkacak olan herhangi bir sorunda uluslararası hukuk yetkili olacaktır. Artık Türkiye'de Bulgarca konuşanlar Bulgar, Bulgaristan'da Türkçe konuşanlar Türk kabul edilecek ve buna göre azınlık muamelesi uygulanacaktır. Ayrıca Milli Mücadele sırasında Trakya'dan göç etmek zorunda kalan Bulgarlar ile Türkiye'ye göç eden Türkler isterlerse ülkelerine geri dönebileceklerdir.³⁶ Bu anlaşma sonucunda iki ülke arasındaki topluma ait sorunlar tam olarak giderilememiştir çünkü anlaşmasının uygulama safhasında bazı eksiklikler olduğu ortaya çıkmıştır. Azınlık hakları anlaşmalarla tanınmış olmasına rağmen göç sorunu Bulgaristan da yaşayan Türklerin hayatında tam bir işkenceye dönüşmüştür.³⁷

Türk – Bulgar Dostluk Antlaşmasının ardından Türkiye'ye göçler başlamıştır. Bu anlaşmanın hemen ardından iki ülke arasında 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi imzalanmıştır. İmzalanan bu sözleşmeye göre; Bulgaristan devleti, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin isteğe bağlı göçlerine engel olunmayacak, göçmenler taşınabilen mal ve hayvanlarını beraberlerinde getirebileceklerdi. Bunun haricinde göçmenler isterlerse taşınmaz mallarını da serbestçe satabileceklerdi.³⁸ İki devlet arasında yapılmış olan bu sözleşme ile karşılıklı olarak yapılacak olan göç olgusu belli bir düzene bağlarken, bu göç olayının sağlıklı işleyiş tarzı dönemden döneme farklılık göstermektedir. Bu sözleşmenin en

³⁵ Ulvi ÖZGÜR, *Bulgaristan Türklerinin 1950 - 1951 Yıllarında Türkiye' Ye Göçleri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2007, s.17

³⁶ Yüksel KAŞTAN, *“Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı. 72, Ankara, s.669-93

³⁷ Cengiz HAKOV, *“Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni”*, Türkler Ans. C.20, Ankara, s. 371-376

³⁸ SARIAY, *“Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990),”* s.357

dürüst şekilde uygulanışı Mustafa Kemal ATATÜRK döneminde gerçekleşirken, halen bağlayıcı olduğu halde Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde yüklendiği misyonu yerine getirememiştir. Halen yürürlükte olduğundan bahsetmekle birlikte, Sosyalist Düşüncenin Bulgaristan'daki iktidar süresince meydana gelen uluslararası hukuk ihlalleri 1925 tarihli Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesinin sağlıklı işleyişine engel olmuştur.³⁹

b. 1925-1960 Yılları Arasında Türklerin Durumu

Birinci dünya savaşının ardından iç gruplar Bulgaristan da bir ihtilal yaparak var olan hükümeti görevden indirmişlerdir. İhtilal 'den sonra Bulgar hükümetinin başına ülkede bulunan radikal milliyetçi A.Tsankov geçmiştir. Bulgaristan da yeni kurulan hükümet, ülkede bulunan farklı halklara karşı sert bir milliyetçilik politikası izlemiştir. Hükümetin milliyetçilik kavramı ulus kavramından ziyade kan ve kafatası ile etnik kökene dayalı olmuştur.⁴⁰ Köylü partisinin Bulgar hükümetinde 1944'e kadar sürmüştür. Bulgaristan da bu dönem içerisinde birçok defa askeri darbeler yaşanmıştır. 1934 yılında yapılan bir başka darbe ile milli blok hükümeti dönemi başlamıştır. Ülkedeki faşist yönetim iktidarda yerini sağlamlaştırmıştır.⁴¹

Ülke içinde bu durumlar yaşanırken dış ilişkilerde bu yıllarda en iyi geçindiği komşusu olan Türkiye ile arası bozulmuştur. Bunun nedeni ise; Bulgaristan'ın, Trakya topraklarında emel beslemeye devam etmiştir ve emellerinin gerçekleştirmek içinde Trakya Komitesini kurmuştur. Komitenin amacı; Trakya'nın, milli, iktisadi ve coğrafi bakımdan Bulgaristan'a tabi olmasını amaçlamaktadır.⁴² Bulgaristan hükümeti, ülkede bulunan Türkleri sınır dışı etmek için baskılar yapmıştır. Bulgarlar, bu tedbirlerin sadece kendilerine karşı alındığını düşünmüşlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, Bulgarların bu tedirginliğini gidermek için 17 Şubat 1941 de bir beyanname imzalanmıştır. Bu beyanname ile Türkiye ile Bulgaristan'ın birbirine saldırmamasını taahhüt ediyordu.⁴³

Bulgaristan'ın iç durumu bu yıllarda pekiyi görünmemektedir. İç siyasette izlenmiş olduğu baskıcı tavırdan ötürü Bulgaristan'da iktidara karşı gelişen sosyal tepkiler, 1942

³⁹ İlksen ŞAHİNBAŞ, *Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgar Türkleri*, Yüksek I. Tezi, 2007, s.28-29

⁴⁰ KAŞTAN, "*Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*," s.669-93

⁴¹ Savaş CAĞLAYAN, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İlanından Günümüze)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir 2007, s.8

⁴² KAŞTAN, "*Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*," s.669-93

⁴³ Bayram AKÇA, "*1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri Ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirleri*," Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı.70, Ankara s.75-93

yılında B.K.P. önderliğinde Vatan Cephesinin kurulmasına yol açmış ve Vatan Cephesi karşı mücadelenin adresi olmuştur. Bu cephenin içerisinde pek çok parti ve oluşum yer alarak, birleşmişlerdi. Vatan Cephesinde temellenen iktidar karşıtı hareket, 9 Eylül 1944'te Rus ordusunun Bulgaristan'a girmesiyle, yönetimi ele geçirmiş ve B.K.P.'nin de etkin bir şekilde içerisinde bulunduğu blok iktidara gelmiştir.⁴⁴ Bulgaristan'ın siyasi hayatındaki değişimler topluma da yansımıştır. Başa gelen her hükümet ülke toprakları içinde yaşayan Türk halkı üzerindeki baskısını biraz daha artırmıştır.

Bulgaristan 2. Dünya savaşının ardından ülkede bulunan faşist rejim devrilmiş ve yerine de 'Vatan Cephesi' iktidara gelmiştir.⁴⁵ Kurulmuş olan bu yeni iktidarı oluşturan kesim ise; komünistler, çiftçiler ve ordu mensupları olmuştur. Yapılan bu iktidar değişikliğini de Sovyet Rusya desteklemiştir. Yapılan bu değişikliğin ardından Bulgaristan hızla Sovyet Rusya etkisin girmiştir. Ülkede yapılan yerel seçimler sonucunda Vatan Cephesi partisi birinci olarak çıkmıştır ve hükümeti yönetme yetkisine sahip olmuştur.⁴⁶

Vatan Cephesi iktidarı ile Türkler bu yeni kurulan hükümetten daha önce ellerinden alınan hakları geri verilmesini talep etmişlerdir. Resmi kurumlar bu isteklere olumsuz cevap vermemişlerdir ancak istekleri uygulamaya koymamışlardır. Bulgaristan da yaşayan Türkler için en acılı dönem 1946 yılından sonra yaşanmıştır.⁴⁷ Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere, bu yıllardan itibaren Bulgar Türkleri için zor yıllar başlayacaktır. Yeni kurulan hükümet 1947 yılında yeni bir anayasa yapmıştır. Bu anayasa tamamen komünist esaslara dayalı olarak yapılmıştır. İktidara gelen Vatan Cephesi partisi önceleri Türkler tarafından desteklemiştir. Hükümetin söylem ve yaptıklarının kendileri içinde faydalı olacağı düşüncesi var olmuştur.⁴⁸

Komünist hükümet yapmış olduğu uygulamalarla Bulgar toplumunda tek tip toplum yaratmaya çalışmıştır. Komünist hükümet birde büyük Bulgaristan hayali ile politikalarına devam edecektir. Bu durumda da ülkede bulunan azınlıklar sancılı bir döneme geçmiştir.⁴⁹ 10 Şubat 1947 yılında Paris barış anlaşması imzalanmış bu antlaşma Bulgaristan hükümeti ülkesinde bulunan azınlıklara tanınacak olana özgürlüklerden sıkça bahsetmiştir. Yapılmış

⁴⁴ Süleyman Sırrı TERZİOĞLU, "*Tarihsel Süreç Çerçevesinde Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Ana Dilde Eğitim Hakkı*", Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu 2, Celal Bayar Üniv., Manisa, s.386

⁴⁵ Fevziye MERAL, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü*, Işık Üniv. Atatürk İlke Ve Ink. Tarihi Ens. Anabilim Dalı, İstanbul 2010, s.10

⁴⁶ Rüştü YILMAZ, *Jivkov Dönemi Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)* Ankara Üniv. Türk Ink.Tarihi Ens. Ankara 2008, s.7-8

⁴⁷ MERAL, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü*, S. 10-11

⁴⁸ YILMAZ, *Jivkov Dönemi Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)* s.8-9-12

⁴⁹ Cengiz HAKOV, "*Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni*" Türkler Ans. Cilt 20, Ankara, s. 372

olan bu antlaşma ile Türklerde huzura kavuşacaklarını düşünmüşlerdir ancak daha sonra bu antlaşmasının uygulanmasının olmamasından ötürü ülkedeki azınlıklar büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır.⁵⁰ Bu yüzdende Bulgaristan hükümeti ülkeden Türkleri çıkarmak için sistemli bir çalışma sürmeye başlamıştır. Bunun içinde ilk adım; Türkler için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu karar neticesinde komisyon kurulmuştur. Kurulan komisyon faaliyetlerine hızla başlanmıştır.

Bulgar hükümeti, Bulgar Türklerinin sosyalist değişime ayak uydurmaması ve değişimi red etmelerinden pek memnun değildir. Bu yüzden ülkede Bulgar Türklerini istemiyor ve bunları Türkiye'nin de bir ajanı olarak görmektedir.⁵¹ Bunun ilk adımı ise; Türk isimlerinin değiştirilmesi olmuştur. 1948 yılından itibaren asimilasyon politikalarına başlamıştır. Bu politikaların devamında Türklerin küçük gruplara bölerek ülkenin kötü yerlerine gönderilmeye başlanmıştır.⁵² Yapılanlara dayanamayan Türkler bu durum karşısında hükümete baş göstermeye başlamışlardır. Bulgar hükümeti, Türkler üzerindeki etkisini daha da sertleştirmiştir. Çıkarmış olduğu kanunlar Türkleri daha da ezmiştir.

Ülkede Türkler üzerinde sosyal, ekonomik ve kültürel alanda baskılar olmuştur bu baskılar; Bulgaristan'daki Türklerin ekonomik durumları fazlasıyla kötü durumdadır. Bulgaristan topraklarında Bulgarların beğenmeyerek gitmedikleri ve kalmadıkları yerlere Türkler gitmiştir bu gittikleri toprak Deberman bölgesidir. Buraların durumu oldukça kötüdür. Suyolunun bile bulunmadığı bu yerde Türkler kendi imkânları ile su yolu yapmışlardır. Bu bölgenin düzeldiğini gören Bulgar halkı bu bölgeye gelmeye başlamıştır. Buraya yerleştikten sonra Bulgarlar, bu arada bulunan Türklere eziyetler etmeye başlamıştır. Yapılan eziyetlerin yanında Bulgar Hükümeti de bozulan ekonomik sistemini düzeltmek için halka vergiler yüklemiştir. Türklerden alınan vergiler daha da artırılmıştır. Böylece de Türk halkının durumu gittikçe kötüleşmiştir. Bulgar hükümeti kendi toprak işçilerini yaşanan buhrandan koruma yoluna gitmiştir kendi halkına birçok konuda kolaylık sağlamış olmasına rağmen aynı kolaylıklardan Türk halkının yararlanmasına izin vermemiştir. Şehirlerde yaşayan halkın durumları da kötüdür. Şehirde ağır, sefil ve adi işlerde çalışmalarına rağmen Bulgar Hükümeti tarafından zorluklarda ve en ağır şartlarda yaşamışlardır.⁵³

⁵⁰ YILMAZ, Jivkov Dönemi Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basımına Göre), s.14-15

⁵¹ HAKOV, "*Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni*" s.371

⁵² MERAL, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü*. s.11

⁵³ Hikmet ÖKSÜZ, *Türkiye Cumhuriyetinin Atatürk Dönemindeki Balkanlardaki Politikası (1922-1938)*, İstanbul Üniv. Atatürk İlke Ve Ink. Tarihi Ens., İstanbul 1996, s.157

Bulgaristan da ‘Turan’ adında bir birlik kurulmuştur. Bu birliğin kurulma amacı; ülkede bulunan Türk gençliğini birleştirmeyi ve kalkındırmayı amaç edinmiştir. Kurulan birlik hızla faaliyetlerine başlamıştır. Birliğin ilk kurulduğu yıllarda Bulgar Hükümeti, birliğin faaliyetlerine pek karışmamıştır ancak daha sonra değişen hükümetle birlikte, birliğin faaliyetleri dikkatlerini çekmiştir ve bu birliğe karşı çıkmıştır. Bulgar hükümeti 1934 yılında bu birliği dağıtmıştır.⁵⁴

Bulgaristan’daki Türkler tarafından kurulmuş olan bir başka kurumda Türk Öğretmenler Birliğidir. Bulgaristan Türklerinin bilinçlenmesinde örgütlü hareket etmesinde ve Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile paralel bir gelişme göstermesinde yoğun çaba gösteren bu kuruluş Bulgaristan’da görev yapan Türk öğretmenlerin ve aydınların çabaları ile *1906’da Muallim-i İslamiye Cemiyet-i İttihadiyesi* adıyla Şumnu’da kurulmuştur. Özellikle Türkiye’deki gelişmeleri yakından takip etmişler ve Türk çocuklarının Anavatanla paralel bir eğitim alabilmeleri için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Türklerin eğitim ve aydınlanması için yoğun çaba sarf eden bu cemiyet 1933 yılında Bulgaristan hükümeti tarafından kapatılmıştır.⁵⁵

Faşist ve aşırı milliyetçi hükümetler Bulgaristan hükümetinin başına geçmiştir. Bulgaristan da hükümetin başına gelenler her fırsatta Türkleri aşağılamaya ve onlara verilen hakları ihlal etmeye başlamışlardır. Bulgar hükümetleri yaptıkları baskılarla, ülkede yaşayan Türkler üzerindeki Atatürk etkisini kırmaya çalışmıştır. Bunun içinde kullanılan alfabe değiştirilmiştir. Latin alfabesi kullanımı yasaklanmış yerine Arap alfabeleri kullanımı başlanmıştır. Tüm yerli Türkçe gazeteleri kapattırılmış yeni Türk alfabesini savunan aydınları cezalandırmış ve sürgünlerde bulunmuştur. Okullarda görülen Türkçe dersler azaltılmış ve Bulgarca teşvik edilmeye başlanmıştır. Bu durumdan haberdar olan Türk hükümeti, Bulgar hükümetine 12 maddelik bir muhtıra vermiştir. Bununla birlikte Bulgar hükümeti eğitimde bir değişiklik yapmak istemiş bunun içinde ilk iş okul encümenlerini dağıtmak olmuştur. Bununla birlikte Türk okullarını daha kolay ele almış olacaktır.⁵⁶

Bulgaristan da yaşayan Türkler için eğitim alanında en karanlık dönem yaşanmıştır. Okullardaki baskı uygulamaları, alfabenin değiştirilmesi, okulların birleştirilmesi bunlardan

⁵⁴Mert GÖNÜL, **Türkiye’nin Balkan Türklerini Politikası (1930-1990)**, Hacettepe Üniv. . Atatürk İlke Ve Ink. Tarihi Ens. Ankara 2001, s.36-37

⁵⁵Rıdvan TÜMENOĞLU, **Atatürk Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri Ve Bulgaristan Türkleri (1919-1938)**, s.20

⁵⁶GÖNÜL, **Türkiye’nin Balkan Türklerini Politikası (1930-1990)**, S.40/// ÖZGÜR, **Bulgaristan Türklerinin 1950 - 1951 Yıllarında Türkiye’ Ye Göçleri**, s. 30

bir kaçıdır. Bulgar hükümetinin izlemiş olduğu eğitim politikasından ötürü Türk çocuklarının yüzde 75'i okula gitmekten mahrum kalmıştır.⁵⁷ Komünist rejimi Türk halkının okuma yazmasına önem vermiştir ancak bunu kendi kurallarına uymak şartıyla gerçekleştirmek şartı vermiştir.⁵⁸ 1945'teki çıkarılan kanunla eğitim programı Bulgar M.E. B. belirleyeceği kurallar çerçevesinde Türk okullarına yardım yapılacağı belirlenmiştir.

1946 yılında okullar yavaş yavaş devletleştirilmiştir. İzlenen bu politika ile Türklerin okulları ellerinden alınmıştır. Yapılan bu uygulama ile daha önce verilmiş olan azınlık haklarına aykırı bir durumdur. Bulgar hükümetinin yapmış olduğu kanunla tamamen gösteriş üzerine olduğunu görüyoruz. Kanunla ve uygulamalarda sanki Türk halkına yardımlar yapıldığı görülüyor ancak bunlar hayata geçirildiğinde aslında kanunların asimilasyon politikasının bir ürünü olduğunu anlıyoruz.⁵⁹ 1947 yılında yapılan anayasada azınlıkların eğitim hakkı ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Bulunan bu maddelere rağmen Bulgar hükümeti azınlık okullarında Bulgarca zorunlu tutulmuştur. Bu yıllarda bulunan Türk okullarının da eğitim faaliyeti ateistlik odaklı tek tip bir ders programı uygulamaya konmuştur. Hükümet zorunlu eğitimi öngörmüştür. Bu sayede Türk gençleri arasında eğitim seviyesi yükselmiştir. Yapılan eğitimle ülkede laik akademisyen kadrosu eğitilmiştir. Gençlerinde bu uygulamaya ilerlemeleri sağlanmıştır.⁶⁰

Bulgaristan da 12 Eylül 1948 yılında Türkler için pedagoji okulu açılmıştır. Bu okulda Türk gençleri yüksek mevkilere gelmeleri ve ilerlemeleri sonucunda bu okullara son verildi. Bunun yanında endüstri liseleri de kapatılmıştır.⁶¹ Yaşanan bu olayın ardından Sofya üniversitesinde açılan Türk dil bölümü kapatılmış ve yerine Arap çalışmaları bölümü açılmıştır. Diğer üniversiteler bulunan Türkoloji, tarih ve matematik bölümleri kapatılmıştır.⁶² Bulgar hükümeti, Türkçeye karşı almış olduğu savaşta biraz daha ileri gitmiş ve Türkçe yazılan kitapları basılmasına izin vermemiştir. Bazı yazarlar, Türkçe kelimeler kullandıkları için kitapları basılmamış bunun yanında birde cezalandırılmışlardır. Bulgar hükümeti, yapmış olduğu baskısı uygulamaların devam etmiştir. 1950'de sosyalist ve komünist içerikli bir eğitim sistemi uygulanmıştır. 1959-1960 yıllarında ise; bütün okullar birleştirilmiş ve

⁵⁷ Birgül DEMİRTAŞ-COŞKUN, *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, Balkan Araştırma Dizisi 4, Asam Yayınları, Ankara 2001, s.19

⁵⁸ Ali EMİNOV, "*Bulgaristan'daki Türkler (1945-1938)*", *Türkler Ans.* Cilt 20, Ankara, s.378

⁵⁹ YILMAZ, *Jivkov Dönemi Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basımına Göre)*, s.19-20

⁶⁰ EMİNOV, "*Bulgaristan'daki Türkler (1945-1938)*", s.379

⁶¹ ŞAHİNBAŞ, *Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgar Türkleri*, s.41-44

⁶² EMİNOV, "*Bulgaristan'daki Türkler (1945-1938)*", s.379

istenilen tek tip toplum yapısı oluşturulmuştur.⁶³ Türk okullarının bu şekilde kapatılmasının ardında Türkçe yayınlanmakta olan gazete ve dergiler yavaş yavaş yasaklanmıştır.

Eski Bulgar hükümetinden dini alanda baskı gören baskı Türkleri, hükümetin değişmesiyle birlikte kurulan yeni hükümetten dini istekleri olmuştur ancak bu isteklerine olumlu bir cevap alamamışlardır çünkü komünist rejim dini hoş görmemektedir.⁶⁴ Türklerin dini isteklerinin yanında Bulgar hükümeti ise Türklerin Bulgarlaştırılmasının önündeki en önemli engel olarak İslamiyet'i görmektedirler. Bulgar hükümeti, Türklerdeki Müslüman kimliğinin yok edilmesi için ilk adımı 1947 yılında atmıştır. İslam okulları kapatılmıştır böylece de Türk toplumu için din adamı yetiştiren kurumlar kalmamıştır. Toplum içinde din adamlarının sayısı hızla düşmüştür.⁶⁵

1949 yılında ise ülkede Türkler için dini eğitim veren hiçbir kurum kalmamıştır. İslam dinine ait mimari yapılan ise farklı anaçlar için kullanılmıştır. Camiler farklı bahanelerle müzeye çevrilmiş ya da kapatılmıştır. Bulgar hükümeti 1952 yılında kuran-ı kerimi ve dini öğretileri tamamen yasaklamıştır. Hükümetin uygulamalarından ötürü beklenmedik bir baskı yaşanmıştır. Bu kısıtlamalar sadece dinsel eğitimle sınırlı kalmamış. Dinsel faaliyetlere de karışılmıştır.⁶⁶ Bulgar hükümeti, Müslüman cenaze törenlerinde komünist yetkililer bulundurmıştır. Bu yetkililer cenaze törenlerinde sosyalist adetlerini yapıp yapılmadığını ve uygun dualar edildiğini kontrol etmişlerdir. Müslümanlar için önemli olan bir diğer dini uygulamada sünnet olayıdır. Bulgar hükümeti bu uygulamayı da sonlandırmıştır. Sünnet uygulamasını gizliden gizliye yaptıran hapis cezasıyla cezalandırılmışlardır. Hükümet bu konuda biraz daha ileri gitmiş hastanede doğum yapan kadınlara doğumdan önce bir belge imzalatılmıştır. Bu belgede çocuğun asla sünnet ettirilmeyeceği yazmaktadır.⁶⁷

Bulgaristan da yaşayan Müslüman Türkleri dinlerini değiştirmeye zorlamışlardır. Bulgar komitacıları ve papazlardan oluşan ekipler Müslüman köylerine gidiyor, daha sonra buradaki insanlara Bulgar isimleri veriyor ve her birinin alnına kutsal suyu sürüp vaftiz ettikten sonra ellerindeki domuz etinden yapılmış sucuktan bir parça yemeye zorlamışlardır. Daha sonra

⁶³ ŞAHİNBAŞ, *Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgar Türkleri*, s.41-44

⁶⁴ YILMAZ, *Jivkov Dönemi Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basımına Göre)*, s.24

⁶⁵ EMİNOV, "*Bulgaristan'daki Türkler (1945-1938)*", s.381

⁶⁶ CAĞLAYAN, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İlanından Günümüze)*, s.152

⁶⁷ EMİNOV, "*Bulgaristan'daki Türkler (1945-1938)*", s.381

bu kişi Hıristiyan olmuştur diye verilen bir vaftiz belgesiyle merasim sona eriyordu. Bulgar askerleri nerede bir fes giyen birini yakalasalar, fesine ha resmi çizerek taciz ediyorlardı. Bulgaristan' da yaşayan Müslümanlar, Hıristiyan Bulgarlar tarafından dövülüyor, kadınların peçeleri açılıyor, kadınlar zorla kiliseye götürülüyordu. Camilerin minaresi yıkılarak an kulesi ekleniyor, bazılarının da hilalleri sklp yerine ha yapılarak kiliseye dönüştürülüyordu. Bu kiliselere pazarları gelmeyenler her seferde 15 altın lira para cezasına arptırılmakta, bu hususta ısrar edenler gizlice idam edilmekteydiler. Yıkılan camilerin tamirine de izin verilmemekteydi.⁶⁸

Bu şekilde uygulamış olduğu politikalarla Türkleri İslamiyet'ken uzaklaştırmayı amaçlamıştır ancak uygulamış oldukları politikaların tam olarak sağlayamadıklarını anlayan Bulgar hükümeti 1950'li yıllardan sonra daha sert politikalar uygulamaya başlamıştır. Her yerde Müslümanlığı kötüleyen çalışmalar başlatılmıştır. Ülkedeki Müslümanlar deşifre edilmiştir ancak yapılan bütün faaliyetlere rağmen Bulgar hükümeti, Müslüman Türkleri komnistleştirememiştir.⁶⁹ Bulgar hükümeti bir sürede Türk adetlerinin yapılmaması konusunda baskıcı davranıştır. Türkler için geleneksek olana kına gecesi, düğün gibi adetlerin yapılması yasaklanmıştır. Bunun yanında kadınların Türk kıyafetleri giymeleri yasaklar arasında yerini almıştır.

Bulgaristan da değişen hükümet ve yönetim şekli kendini en çok ekonomi alanında göstermiştir. Yeni sistemin komünizm olması bunun en iyi göstergesidir. Komünizm ekonomi politikasının temelinde devletleştirme vardır. Halkın zel mülkiyet hakkı bulunmaktadır. Özel mülkiyet devletin sınırlarını belirlediği şekilde olabilirdi. Bulgar hükümeti siyasi düzenini sağladıktan sonra ekonomi alanında komünizmin hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bunun içinde ilk adım, kooperatif uygulaması olmuştur. Bulgaristan da bulunan Türk halkının büyük çoğunluğu geçimlerini tarımla sağlamaktadır.

Tarım İşletmeleri' nin (TZKS) kurulması düşüncesi daha 1945' de ortaya konuldu ve uygulama sınırlı çevrelerde rağbet gördü. Köylünün büyük kısmı kk işletmelerinde g durumda da olsa bu uygulamaya hiçte sempati

⁶⁸ ÖZGÜR, *Bulgaristan Türklerinin 1950 - 1951 Yıllarında Türkiye' Ye Göçleri*, s. 41-42

⁶⁹ YILMAZ, *Jivkov Dönemi Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)*, s.25. /// ÖZGÜR, *Bulgaristan Türklerinin 1950 – 1951 Yıllarında Türkiye' Ye Göçleri*, s.33

duymadılar. Bu durum bir kaç yıl böyle sürdü. Komünist Partisi' nin 5. Kongresi (1948) kararları doğrultusunda kaba güç kullanılarak kooperatifleşmede “kitleleştirme” hareketi başlatıldı. Savaşların sona ermesinin ardından ülkede kalan Türkler için tarım önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Türkler bu ekonomik uğraşla hayatlarını devam ettirmişlerdir ancak 2. Dünya savaşının ardından ülkede meydana gelen siyasi değişimlerle Türkler için bu durum değişmiştir. İktidara gelen yeni yönetim, halktan ağır vergiler almaktadır. Büyük çoğunluğu köylü olan Türklere ürünlerinin önemli bir bölümünü devlete vermesi için baskılar yapmıştır. Yeni iktidarın komünizm sistemini benimsememi ile birlikte özel mülkiyet olayı da kalmamıştır. Ülke de toprak sahibi olan, tek geçim kaynağı toprak olan Türkler için bu durum tam bir yıkım olmuştur.⁷⁰ Halkın topraklarının devletleştirilmesinin uygulanmasıyla birlikte Türkler kendi sahip oldukları toprakları kaybetmişlerdir.

Eski rejimde olduğu gibi Türk çocuklarını “Trudovak” adı verilen işçi asker taburlarına alıp çok ağır işlerde okul çağındaki Türk çocuklarını da “Brigadir” adı verilen kısa süreli işçi taburlarına alıp çalıştırıyordu. Trudovak adı verilen iş kamplarında çalıştırılan halka bu kamplarda Türkiye aleyhine propagandalar yapılmaktadır. Türk gençlerine Türkiye' ye göçmeleri halinde Türk Hükümeti tarafından Kore' deki savaşa gönderilecekleri söylenmektedir. Gençler bu şekilde kandırılarak bu kamplarda çalışmaya zorlanmaktadır.⁷¹

Bulgaristan da 1949'dan sonra ülkede kooperatifleştirme hızla artırmıştır. Ellerinden toprakları alınan Türk halkı daha da fakirleşmiştir. Kendi toprakların da işçi konumunda çalışan Türkler ekonomik olarak Bulgarlardan daha kötü durumdadır. Ülkedeki Türkler, Bulgarlardan daha çok çalıştırılıyor buna rağmen daha az para alıyorlardı. Ekonomik durumlarının daha da kötüleşmesinden ötürü göç olayı baş gösterecektir.⁷² Ekonomide kamulaştırma olayı kısa sürede gerçekleştirilmiştir ve 1959 yılında büyük topraklara sahip

⁷⁰ Dindar ERDİNÇ, “*Bulgaristan'daki Değişim Sürecinde Türk Azınlığın Ekonomik Durumu*” Türkler Ans. C.20, Ankara, s.395

⁷¹ ÖZGÜR, *Bulgaristan Türklerinin 1950 - 1951 Yıllarında Türkiye' Ye Göçleri*, s. 34

⁷² ÖZGÜR, *Bulgaristan Türklerinin 1950 - 1951 Yıllarında Türkiye' Ye Göçleri*, s.33

Türkler bir anda açlık sınırında kalmışlardır ve fakir Bulgar halkı ile aynı duruma düşmüşlerdir. Bu durumda Türk gençleri farklı sektörlere yönelmiştir. Topraklarının kaybedilmesiyle birlikte ülke içinde de göç olayı başlamıştır. Tarım işçiliğinden sanayi işçiliğine doğru bir geçiş yaşanmıştır.⁷³

c. Bulgaristan'dan Yapılan Göçler

Bulgaristan hükümeti geçmişten beri toprakları içinde yaşayan Türk halkına karşı her zaman baskıcı bir politika izlemiştir. Türk halkını din, dil ve kültürel bağlarından koparma çabası içinde olmuştur. Baskı ve şiddete maruz kalan Türk halkı ise, tek çıkar yol olarak gördükleri göç olayına başvurmuşlardır. Yapılan baskılara daha fazla dayanamayan Türk halkı anavatana göçe başlamışlardır. 1925'den itibaren göçler başlamıştır. Bu dönemde göçler hızla yaşanmıştır ancak 1927 yılında bu göçlerde bir düşüş meydana gelmiştir. 1933 yılında Türkiye'ye yaşanan göçlerde bir artış meydana gelmiştir. Göçün yıllara göre bu şekilde dalgalanmasının nedeni Bulgaristan yönetiminin izlemiş olduğu politika etkili olmuştur. 1935-1940 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 95.964 kişi göç etmiştir.

2. dünya savaşının ardından meydana gelen rejim değişikliği ile yeni rejim Komünizm olmuştur. Yeni rejimin uygulamış olduğu bazı politikalardan ötürü ekonomik alanda iş gücüne bir anda ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden ülkeden yapılan göçleri durdurmak istemiştir. Bunun yanında izlemiş olduğu halkın topraklarına ve mallarına el koyarak devletleştirme uygulamaları ile de tam tersi bir tutum sergilemiştir.⁷⁴ Bulgar hükümetinin bu çelişik tutumu ile ülkeden yapılan göçlerin durdurulması imkânsızlaşmıştır. Bulgaristan komünist partisi merkez komitesi arşivinde Türklere karşı uygulanacak olan politikanın yazılı metni bulunmuştur. Bu metine göre, ülkede bulunana Türklere karşı asimilasyon politikaları izlenecek ve göçe zorlanacaklardır. Böylece ülke içindeki Türk nüfusunda bir azalma görülecektir.

Komünist partisinin rahatsız olduğu bir başka durum ise, ülkedeki Türk nüfusunun doğum oranının, Bulgar nüfusa oranla fazla olmasıdır. Bu durumda ülkedeki Türk nüfusu

⁷³Hüseyin MEMİŞOĞLU, “*Bulgar Türklerinin Soysa-Ekonomik Ve Kültürel Yapısı*”, Türkler Ans. C.20, Ankara s.365-66

⁷⁴ Erhan VATANSEVER, *Osmanlı İradesinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı*, Yüksek L.Tezi, Trakya Ün. 2008 s.79/// Yıldırım AĞANOĞLU, *Osmanlıdan Günümüze Balkanların Makus Tarihi: Göç*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012 . s.362

hızla artmakta buna karşılık Bulgar nüfus azalmaktadır. Bu durumda ülkedeki Bulgar nüfus erimektedir işte bu nedenden ötürü Türk nüfus göç ettirilmesi gerekmektedir.⁷⁵ Bulgaristan da yaşayan halk gün geçtikçe daha kötü yaşam koşullarına ve şiddete maruz kalmışlardır. Göç için Türkiye'ye başvurulara başlamışlardır.⁷⁶ Bulgaristan da bu kötü şartlarda yaşayan halkın durumuna Türkiye kayıtsız kalmamıştır. Bu dönemde Türkiye de ekonomik olarak pekiyi durumda olmamasına rağmen bu halkın acılarını dindirmek için Bulgaristan da bulunan Türk halkına kapılarını açmıştır. Gelecek olan halk için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalarda gelecek olan halkın ihtiyaçlarına göre şekillendirmeye dikkat edilmiştir. İskân mıntıkları bu doğrultuda belirlenmiştir.⁷⁷ Kapılan açılmasıyla birlikte Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru bir göç dalgası başlamıştır. Bu göç dalgası Türk hükümetinin beklentisinin çok üzerinde olmuştur ve karışıklıklar meydana gelmiştir. Karışıklıkları önlemek üzere hükümet bir kanun çıkartmıştır. Bu kanun 31 Mart 1947 tarihinde kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun maddelerine baktığımız zaman;

“Bulgaristan'daki Türker'in iki devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile Türkiye'ye getirilmeleri işi ile Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya ve Almanya' da bakılmakta olan ve Yunanistan'ın Selanik, Girit ve Şira kamplarında bulunan Müslüman Türk kültürlü kimselerin yurda, nakilleri konusu (...) Bakanlar Kurulu'nun 31.5.1947 tarihli toplantısında incelenerek,

1. *Balkanlar'daki Türkler' in ilgili devletlerle yapılacak anlaşmalara dayanılarak Türkiye'ye nakilleri işinin daha müsait bir zamana bırakılması,*
2. *Balkanlar'dan serbest göçmen vizesiyle veya mülteci olarak gelenlerin kabulleri ve Uyrukluğumuza alınmaları,*
3. *Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya ve Almanya'da bakılmakta olan ve Yunanistan'ın Selanik, Girit ve Şira kamplarında bulunan Müslüman ve Türk kültürlü unsurlardan, durumları 2510 sayılı kanununun 4' üncü maddesi hükmüne uyan, umumi ve sağlık vaziyetleri itibariyle memlekete alınmaları muvafık bulunanların pasaport kanununun 22'inci maddesine tevfiikan yurdumuza mülteci olarak kabul edilmeleri (...),*
4. *İşgal altındaki memleketlerde bulunan Türk uyruğu Türkler 'in memlekete getirilmeler için gereken tedbirlerin acele alınması kararlaştırılmıştır.⁷⁸*

⁷⁵ Turhan ÇETİN, **Bulgaristan'daki Soydaşlarımızın Türkiye'ye Göç Etme Sürecini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi**, Ege Ün. Tdae, s. 125

⁷⁶ HAKOV, *“Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni”* s.371

⁷⁷ KURTULGAN, *“Dokuzuncu İskan Mıntkası Ve Kadro Cetvelleri,”* s.411

⁷⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı:6620 (31 Mayıs 1947),s.1

Alınan bu kararların ardından Türk konsolosları serbest göçmen vizesi uygulamasına başlamışlardır. Ancak uygulamadan faydalanmak isteyenler için bazı kurallar getirmişlerdir. Bu kurallardan en önemlisi vize alacak olan kişilerin önceden bir taahhütname imzaları istenmiştir. Bu taahhütnamede ise, ülkeye gelecek olan kişilerin ekonomik destekleri akrabaları tarafından karşılanacak maddesi bulunmaktadır.⁷⁹ Devletin böyle bir taahhütname imzalatmasının nedeni ise, göç eden aile sayısının beklenenin üstünde olması ve bu yıllarda ülkede bulunan ekonomik sıkıntıların var olmuş olmasından ötürüdür. Bulgar hükümeti, ülkeden yapılan göçleri durdurmak için Türk halkına bir dizi zorluklar çıkartmıştır. Pasaport ve vize uygulama süreçlerini uzun tutmuştur.⁸⁰ Bu dönemde yapılan göçlere baktığımız zaman;

1923-1933 =101.507	1934 =8.682
1935 =24.968	
1936 =11.730	1937 =13.490
1938 =20.542	
1939 =17.769	1940 =6.960
1941 =3.803	
1942 =2.672	1943 =1.145
1944 =489	
1945 =631	1946 =706
1947 =1.763	
1948 =1.514	1949 =1.670 ⁸¹

Bulgar hükümeti izlemiş olduğu politikalarla ülke içindeki Türk nüfusunu eritmeyi başarmıştır ancak yaşanan bu erime daha sonraki yıllarda Bulgar hükümeti için pekiyi bir durum olmayacaktır. Bu durumun biran için farkına varan hükümet ülkeden çıkışları engellemeye çalışmıştır ancak yeni rejimin kendileri için iyi olmadığını anlayan halk biran önce ülkeyi terk etmek istemiştir. Rejim değişikliğinin ardından en büyük göç dalgası 1950-1951 yılları arasında yaşanmıştır.

⁷⁹ ÖZGÜR, *Bulgaristan Türklerinin 1950 – 1951 Yıllarında Türkiye’ Ye Göçleri*, s.22

⁸⁰ ÖZGÜR, *Bulgaristan Türklerinin 1950 – 1951 Yıllarında Türkiye’ Ye Göçleri*, s.23

⁸¹ VATANSEVER, *Osmanlı İradesinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı* s.68-69

Bulgaristan hükümeti 1950' li yıllara gelindiği zaman Türkler üzerinde yine bir göç baskısı oluşturmaya başlamıştır. Bunun nedenlerine baktığımız zaman; ilk olarak Bulgaristan da bulunana Türklerin ilerlemelerine medeniyet seviyelerinin yükseltilmesine daha fazla dayanamayan Bulgar Slavları, Sovyet Rusya' yı Bulgaristan' ın yeterince komimizi benimsediklerini ve rejimin gerekliliklerini tanıdıklarını, uygulamaya koyduklarını ileri sürerek burada bulunan Türk halkın ihtiyaç kalmadığını belirterek 1950' li yıllardaki göç olayına neden olmuşlardır.⁸² Göç olayına neden olan ikinci nedene baktığımız zaman; bu dönemde Türkiye iktidarında adanan menderes hükümeti bulunmaktadır. Adnan menderes hükümetinin işlemiş olduğu dış politikadan ötürü ve Türkiye' nin Kore savaşına asker göndermesinden dolayı Bulgaristan hükümeti Rusya' nın kışkırtmasıyla ülke içindeki Türkleri göçe zorlamıştır. Bulgar hükümeti göç olayı ile Türkiye' yi zor duruma sokmak istemiştir. Rusya, Bulgaristan' daki Türklerin biran önce ülkeden gönderilmesini istemiştir.⁸³ Göç olayına neden olan üçüncü nedene baktığımız zaman; Bulgar hükümetinin uygulamış olduğu kamulaştırma ve sanayileştirme politikalarında ötürü işçi gücüne olan ihtiyacın azalmasından ötürü ülkede işsizliğin baş göstermesiyle birlikte ülke içinde huzursuzluk başlamıştır. Bu durumda ülke içindeki işsiz nüfusu eritmek için Türkleri ülkeden göndermişlerdir.⁸⁴ Bu bahsettiğimiz nedenlerden ötürü 1950' li yıllarda büyük göç başlamıştır.

Bulgaristan hükümeti bu yılda göç etmek isteyen 250.000 kişiyi 3 ay içinde Türk hükümetinin kabul etmesi için Türkiye' ye bir nota vermiştir ve verilen notaya bir cevap beklemeden Bulgar hükümeti 250.000 kişiyi Türk sınırına yığmıştır. Bu sıkıntılı durum iki ülke arasında bir krize neden olmuştur. Türk hükümeti, Bulgaristan' ın yapmış olduğu bu durumu daha önce imzalanmış olan anlaşmalara ters olduğunu belirtmiştir. Bu durumu

⁸² Ahmet TACEMEN, **Bulgaristan Türkleri 1978-1990**, Adana Türk Ocağı Yayınları 1991, s.61

⁸³ Ömer E. KİTEM, **Türk-Bulgar İlişkileri 1938-1983** Cilt1, ASAM, Ankara 2000, s.74-75

⁸⁴ Birgül DEMİRTAŞ-COŞKUN- **Bulgaristan'la Yeni Dönem, Balkan Araştırmaları Dizisi 4**, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s.16

önemsemeyen Bulgar hükümeti 22 Eylül 1950 yılında Türkiye' ye bir nota daha vermiştir. Bu notada; Türkiye' nin azınlık olan Türk halkını kayıtsız ve şartsız kabul etmesi istenmiştir. Bu dönemde göç konusunda iki ülke arasında karşılıklı bir nota alış verişi yaşanmıştır. Bulgar hükümeti, sınıra yığıldığı Türklerin yanına birde ülkede bulunan çingeneleri de göndermiştir. Çingeneleri de Türklerle birlikte Türkiye' ye göndermeye çalışmıştır. Bu durumdan haberdar olan Türk hükümeti sınır kapılarını kapatmıştır. Ardından Türkiye, Bulgaristan' dan göndermiş olduğu Çingeneleri geri almasını istemiştir. Aksi halde sınır kapılarını bir daha açmayacağını belirtmiştir. Verilen bu notanın ardından Bulgaristan göndermiş olduğu çingeneleri geri almıştır ve sınır tekrara açılmıştır. 1951 yılında aynı kriz tekrara yaşanmıştır yine Bulgar hükümeti göndermiş olduğu Çingeneleri geri almıştır. 1951 yılında Bulgaristan' dan Türkiye' ye 25.118 aile göç etmiştir.⁸⁵

Genel olarak Bulgaristan' dan gelen göçmenlerin toplam sayılarına baktığımız zaman;

1923-1933 = göçmen sayısı: 101, 507---oranı: %16, 3

1934-1960 = göçmen sayısı: 272, 971---oran: %47

1923-1960 = göçmen sayısı: 374, 478---oran: %31, 1⁸⁶

1952 yılından sonra Bulgaristan' da kalan Türkler serbest göçmen sıfatıyla getirilmiştir. Bu göç düzenlemesindeki amaçta akrabaların ve parçalanmış ailelerin birleştirilmesi için yapılmıştır.⁸⁷

Bulgaristan' dan yapılan göçler sistemli bir şekilde yapılmamıştır. Bulgar hükümetinin izlemiş olduğu politikadan ötürü ülkede bir yığılma meydana gelmiştir. Muhacirlerin batı illerinde iskân yeri kalmamasından ötürü doğu illerine iskânları başlamıştır. Bu dönemde doğu illerinden bazı aileler batı illerine getirilmiş ve o bölgelerde nüfus azlığı

⁸⁵ AKÇA, "1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri Ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskân Edilen Bulgaristan Muhacirleri," s.

⁸⁶ Cevat GERAY, Türkiye'den Ve Türkiye'ye Göçler Ve Göçmenlerin İskânı(1923-1961), Siyasal Bilgiler Fak. Maliye Ens. Türk İktisadi Gelişmeler Araştırma Projesi, Ocak 1962, s.11

⁸⁷ VATANSEVER, Osmanlı İradesinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı, s.72

yaşanmaktadır. Devlet Doğu Anadolu' daki nüfus dengesini sağlamak için gelen muhacirlerin bir kısmını Doğu Anadolu' da iskân mıntıkları içinde bulunan Kars, Iğdır ve Ağrı illerine yerleştirmeye başlamıştır. Yapılacak olan yerleştirilmeler için 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı iskân kanunu çerçevesinde yapılmıştır.

B. AĞRI BÖLGESİ

1. Ağrı Ayaklanmaları

Ağrı ili, Türkiye toprak sınırları içinde Doğu Anadolu bölgesinin yukarı murat bölümünde yer alan bir ildir. Ağrı ilinin coğrafik sınırlarına baktığımız zaman; Doğu da İran devleti ile batı da Erzurum, kuzeyde Kars, güneyde Van ve Bitlis, güneybatı da Muş illeri ile komşudur. Ağrı'nın İran devleti ile olan sınır uzunluğu 75 km. İç sınırlarının beş ille olması, dış sınırında bir tane ülke ile olmasından ötürü Ağrı coğrafi olarak önemli bir konumda olmuştur. Ağrı ilinin Türkiye coğrafyasında kapladığı alan ise, 11.376 km(kare). Bu il toprakları genellikle yüksek yayla karakterlidir.⁸⁸ Ağrı, Karaköse adıyla 1927 yılında il merkezi olmuştur. 1938 yılında ise şehrin adı Ağrı olarak değiştirilmiştir.⁸⁹ Ağrı Dağı yeryüzü şekilleri itibari ile Türkiye'ye olan kısmı fazlasıyla engebeldir. Ancak İran'a olan kısmında ise arazideki engebe fazla değildir. İsyancılar bu durumdan ötürü Ağrı Dağının, İran tarafına bakan kısmına yerleşmişlerdir. Harekât ise Ağrı Dağının Türkiye'ye bakan kısmında yoğunlaşmıştır ve bu yuzdende arazinin bu kadar engebeli olması da burada yapılan askeri harekât açısından dezavantaj sağlamaktadır

a. Hoybun Cemiyeti

Hoybun cemiyeti, Şeyh Said isyanına yapılan bastırma hareketinden kaçan isyancılar Irak, İran ve Suriye' ye kaçmışlardır. Farklı yerlere kaçan Kürt liderler Türkiye' ye karşı faaliyetlerini kaldığı yerden devam ettirmek

⁸⁸ Ağrı İl Yıllığı 1973, S.25

⁸⁹ B. Yavuz HATANOĞLU, "Ağrı İlinde Sosyal Yapı Ve Sosyal Değişme," 2. Uluslar Arası Ağrı Dağı Ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, İbrahim Çeçen Ün., İstanbul 2011, s.302

amacıyla yeni bir örgüt kurma çalışmalarına başlamışlardır. Özellikle Irak ve Suriye' ye mandater devlet statüsü ile yerleşen İngiltere ve Fransa' nın bölgedeki çıkarlarını devam ettirmek amacıyla sağladıkları yardım ve hoşgörü ile başlayan bu faaliyetler 1927 yılında Kürtçe "benlik" manasına gelen Hoybon, Ermenice "Ermeni yurdu" anlamına gelen Haypun kelimesinin birleştirilmesiyle ortaya çıkan bir isim Hoybun Cemiyetinin kurulması için temelleri atacaktır. Bu yeni organizasyonun en önemli özelliği ve öncekilerden farklı yönü Türkiye' ye karşı isyana girişenlerin Mütareke döneminde İngilizlerle işbirliğine giren Kürt liderleriyle Ermeni Taşnak liderleri arasındaki işbirliğine dayanmasıdır.⁹⁰

Cemiyetin kuruluşuna aşamasına baktığımız zaman cemiyetin üç toplantı aşamasından sonra kurulmuş olduğunu görmekteyiz. " *İlk toplantı; 1927 yılının şubat ayında yapılmıştır. İkinci toplantı; 1927 yılının mart ayında yapılmıştır. Yapılan bu toplantıya Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza ile Kasım ve İhsan Nuri'de katılmıştır. Bu toplantının ardından cemiyetin adı belirlenmiştir.*"⁹¹ Üçüncü toplantıdan sonra Hoybun " 5 Ekim 1925'te Lübnan'ın Bhamdun adlı şehrinde Ermeni Taşnak örgütü merkez komitesi üyesi aslen Van'lı Vahan Papazyanın evinde Dr. Mehmet Şükrü Sekban'ın başkanlığında yapılan toplantı ile resmen kurulmuştur."⁹²

Hoybun Cemiyetinin tek bir amacı vardır oda; Türkiye toprakları yönetimi altında bulunan sözde Kürdistan hudutları dâhilinde bir Kürdistan devletinin kurulması sağlamaktır. Bu amacın gerçekleşmesi için Hoybun Cemiyeti Kürtlerin birleşmesini ve istenilen amacın gerçekleşmesi için karşılıklı çıkar ilişkileri esasına göre her türlü unsurla ilişkide bulunmasını gerekli görmektedir.⁹³ Cemiyetin kurulmasının ardından tüzüğü ve programı açıklanmıştır. Bu aşamadan sonra ise; Hoybun Cemiyetinin amaçları temel alınarak Hoybun örgütü; dikkat ettiği bir başka konu ise, dış bağlantılarla ilişkileri konusunda Irak, İran ve Suriye'deki Arap halklarına, bu ülkelerin kurucuları olan İngiltere ve Fransa'ya karşı dostane tutum takınacak ve Ermeni ulusu ile de dostluk ilişkileri kuracaktır.⁹⁴ Bu düşünceler doğrultusunda cemiyetin dış devletlerden ya da dış kuvvetlerden yardım alacağı açıkça beyan edilmiş bulunmaktadır.

⁹⁰ Yusuf SARINAY, "*Hoybun Cemiyeti Ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri*," Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 40, Cilt: Xiv, Mart 1998, s.3

⁹¹ SARINAY, *Hoybun Cemiyeti Ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri*, s.4

⁹² Selami SAYGIN, *Yeni Şark Meselesi*, Ülke Kitapları, İst. 2003, s.210

⁹³ Veli Fatih GÜVEN, *Türkiye'de Siyasi Kürtçülük (1923-1995)* Haccetepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Ens. Doktora Tezi, Haziran 1999 Ank. s.131

⁹⁴ Uğur MUMCU, *Kürt Dosyası*, Um:qq Yayınları, 37. Baskı, Ankara 2011, s. 25

Ayrıca Cemiyetin faaliyetleri sadece Türkiye üzerinde olacağı da aşikârdır. Hoybun Cemiyeti, tek bir toplum kesimine mensup olan insanların oluşturduğu bir cemiyet olmamıştır. Çok farklı toplum kesimlerinden gelenlerce kurulmuştur. Hoybun Cemiyeti yapısı ve faaliyetlerinden pek çok alanda farklılık gösterir.⁹⁵

Hoybun Cemiyeti ve Ermeniler, cemiyetin amaçları çerçevesinde Türkiye’de bir huzursuzluk ortamı yaratmak konusunda çalışmalar yapmışlardır. Ülke içinde de kendilerine bu amaçları hayata geçirmek için bir fırsat aramışlardır.⁹⁶ Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için fırsat bekleyen Hoybun Cemiyeti Kuruluşuyla birlikte bu cemiyet, bu dönemde çıkmış olan Ağrı İsyanını yönlendiren bir güç olacaktır. Ermeni Taşnak Cemiyeti aracılığıyla İngilizler tarafından desteklenen Hoybun Cemiyeti, Halep ve Beyrut’a merkezler açarak Türkiye aleyhine propaganda ve isyana destek faaliyette bulunmaya başlamıştır.⁹⁷ Hoybun Cemiyetinin Türkiye’de çıkarmak istediği karışıklık fırsatını ilk olarak Ağrı da bulmuşlardır. 1926 yılında Ağrı Dağı bölgesinde sıradan bir eşkıyalık olayının İsyan hareketine dönüşmesi Hoybun Cemiyetinin burayla ilgilenmesiyle olmuştur. Çıkan bu olayı fırsat bilen Hoybun Cemiyeti çalışmalarını hızlandırmıştır. Ayrıca buraya sonradan heyet göndermiştir.⁹⁸ Bu heyetin gönderilmesinin ardından Hoybun Cemiyeti artık Ağrı Ayaklanmalarında yönlendirici bir güç olmuştur. Bundan sonra tek faaliyetleri Ağrı ve çevresinde isyana destekçi ve işbirlikçi kişiler bulmak olmuştur. İsyanı destek veren ve isyana katılmaya gönüllü kişiler bulmaya başlamıştır.

b. Ağrı İsyanı (16 Mayıs 1926)

Türkiye, 1920-1938 yılları arasında çıkarılan Kürt isyanlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılış dönemiyle birlikte kendisini göstermeye başlayan Kürtçülük hareketleri, dış güçlerin de tahrik ve destekleriyle hem Milli Mücadele döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra faaliyetlerini arttırarak büyük kürdistan hayali ile birlikte Türkiye’nin doğu illerinde çeşitli isyanların ortaya

⁹⁵ SAYGIN, *Yeni Şark Meselesi*, s. 213-214

⁹⁶ SARINAY, *Hoybun Cemiyeti Ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri*, s.7-8

⁹⁷ Bülent ŞENER, “*Ağrı İsyanı (1926-1930) Ve Türkiye-İran Krizi (1930):Türk Dış Politikası Tarihinde Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması*” *History Studies* Volume 4 Issue 4 Kasım /November 2012, s.392

⁹⁸ Orhan KILIÇ, *Ağrı İsyanları (1926-1930)*, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırma Ens. Atatürk İlke Ve İnkılapları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İst. 2006, s.52

çıkmasında etkili olmuşlardır.⁹⁹ Çıkarılan bu isyanlarla Türkiye zor duruma sokulmak istenmiştir. Ağrı İsyanı; çıkışına baktığımız zaman isyanın belirli bir planı ve önderlerinin olmadığını görmekteyiz. Bu isyana daha sonradan bir planlı ve lider kadrosu oluşturulmuştur. Olayın başlangıcı bölgedeki asayişsizlikten beslenen ve benzerlerine sıkça rastlanan yağmacılık, hırsızlık, eşkıyalık gibi faktörlerle yakından ilişkilidir.¹⁰⁰

İsyan öncesindeki duruma baktığımız zaman bu isyanın başlama safhasını oluşturanlar daha önce yaşanmış olan Şeyh Said İsyanı ile ilişkilidirler. Bunu ise şu durumdan anlayabiliriz. Şeyh Said İsyanı bastırıldıktan sonra isyancıların bir kısmı kırsal kesimlere kaçmıştır. İsyancıların tamamı yakalanmadığından bölgede tam bir huzur sağlanamamıştır. Bu isyancılar kaçarak bir bölgede beklemede kalmışlardır. Bu durumda da yeni bir isyanın habercisi olarak görülmüştür. Şeyh Said İsyanından sonra Celali Hasenan, Cinran ve Hayderen aşiretlerinin ileri gelenleri Hükümet kuvvetlerinden kaçarak Ağrı Dağına sığındılar buraya sığınmalarının nedeni de; idari merkezden uzak olması ötürü seçilmiştir. Ağrı Dağına kaçan bu aşiretler 1926 yılında başlayacak olan isyanda rol oynayacaklardır.¹⁰¹

İsyancıların buraya kaçmalarındaki en önemli etken bölge coğrafyası olmuştur. Bölge coğrafi yapı itibarıyla sarp bir bölgedir ve bu durumda isyancılar için bir avantaj sağlamaktadır. Kısa sürede Dağın eteklerinde kendi kurallarını koymuşlardır. Buraya kaçan isyancıların amacı sadece kendileri için yaşam alanı oluşturmaktır ancak bir süre sonra Hoybun Cemiyetinin amacına hizmet etmek için Hoybun Cemiyetinin maşası olarak kullanılacaklarından haberleri yoktur.¹⁰²

Ağrı Dağın da bu olaylar yaşanırken Hoybun Cemiyeti de kendilerine fırsat yaratacak bir açık yakalamak çabası içerisine girmiş ve kendilerine de bir bölge aramaktadırlar. Bu sıra da Hoybun Cemiyeti Ağrı Dağındaki olaylardan haberdar olmuştur bu durum Hoybun Cemiyeti için bulunmaz bir fırsat olmuş ve Hoybun Cemiyetinin daha önce Türkiye’de çıkarılacak bir isyanın planını çizmiştir ve tertiplemiş olacağı bu isyanın çıkartılacağı bölge olarak; Şıhsuyu ve gölünün kuzeyi Çevgel geçidi doğusu-eski Korhan Ahuri kuzeyi İran sınırı ile çevrelenmiştir. İsyanın merkez noktası olarak da Ağrı Dağı seçilmiştir.¹⁰³ Hoybun Cemiyeti ve isyancıların Ağrı Dağını isyan için seçme nedenleri aynıdır. Ağrı Dağının, sarp

⁹⁹ ŞENER, “*Ağrı İsyanı (1926-1930) Ve Türkiye-İran Krizi (1930): Türk Dış Politikası Tarihinde Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması*” s.387

¹⁰⁰ KILIÇ, *Ağrı İsyancıları (1926-1930)*, s. 81

¹⁰¹ Çağlayan POLAT, *1926-1930 Ağrı İsyancıları*, Yüksek Li. Tezi, Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Nisan 2007, s.15

¹⁰² İsmet BOZDAĞ, *Kürt İsyancıları*, Truva Yayınları, İst. 2004, s.74

¹⁰³ Vedat ŞADİLLİ, *Türkiyede Kürtçülük Hareketleri Ve İsyancılar*, Cilt1, Kon Yayınları, Ankara 1980, s.128
///*Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar 1924-1938*, Gokur Basımevi, Ankara 1972, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Tarih Yayınları, s.167

bir bölgede kalmış olması, merkez idareye uzak olması bunun yanında Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı bölgesi İran sınırına oldukça yakındır. Dağın Türkiye tarafı oldukça engebeli, İran tarafı ise Küçük Ağrı yönünde nispeten az arızalıdır. Bu özelliği Türkiye yönünden bölgedeki bir askeri harekâtı oldukça güçleştirmektedir. Ayrıca asiler Küçük Ağrı üzerinden İran'a geçme imkânı da bulabileceklerdir.¹⁰⁴ İsyancılar kendilerine avantaj sağlayacak bir bölge olmasından ötürü Ağrı Dağını seçmişlerdir.

İsyan zemininin hazırlanmasının ardından Hoybun Cemiyeti harekete geçmeye başlamıştır. Hoybun Cemiyeti ilk iş olarak da; Şeyh Said isyanı bastırıldığı sırada İran'a kaçan Yüzbaşı İhsan Nuri ile Hoybun Cemiyetinin faal elemanlarından olan Ermeni Zilan Hoybun Cemiyetinin emri ile Ağrı Dağına giderek daha önce orada bulunana Celali Aşireti reisi İbrahim Hasso Biro Telli ve Yusuf Tayo komutasındaki, yukarıda zikredilen aşiretlere mensup kuvvetleri askeri eğitime tabi tutmaya başlamışlardır.¹⁰⁵ İsyancılar bu şekilde örgütlenerek düzene sokulmaya başlanmıştır. Hoybun Cemiyeti adeta bir askeri kurum gibi hakeret etmeye başlamıştır. İhsan Nuri'nin Ağrı Dağına ulaştığını öğrenen Hoybun Cemiyeti İhsan Nuri'yi Ağrı'ya kumandan olarak atamıştır.¹⁰⁶

Hoybun Cemiyeti Ağrı Dağına her türlü desteği vermiştir. Hatta Hoybun Cemiyeti İngilizlerden sağladığı bir telsiz şebekesi ve bir matbaayı Ağrı Dağına göndererek İhsan Nuri'nin emrine vermiştir. Bunun yanında silah ve cephanede temin edilmiştir. Ayrıca Ağrı Dağına gönderilen matbaa makinesi ile Ağrı Dağında 'Gaziya Welat' adlı bir gazete çıkarılarak amaçlarını bölge halkına açıklamaya çalışmışlardır. Böylece bunda başarılı olurlarsa isyana katılacak kimseleri bulmaları daha kolay olacaktır. Ağrı Dağında yürütülen bu faaliyetlerin yanı sıra Hoybun Cemiyeti tarafından 'ağır ağır dıbarine' (Ağrı ateş yağdırıyor) adlı bir bülten çıkartılarak Türkiye'ye karşı dış devletlerin Ağrı Dağında çıkacak olan ayaklanmaya destek olmaları isteniyordu.¹⁰⁷ Böylece yapılacak olan isyan da kendilerine maddi destek sağlayacak bir güç bulmak istemişlerdir. Böylece isyan için gerekli olan bütün altyapı oluşturulmuş ve geriye sadece isyan ateşinin yakılması kalmıştır. Bu ateş ise basit bir eşkiyalık olayı ile yakılacaktır.

Tunus Tayo'nun yönettiği bir grup isyancı basit bir eşkiyalık olayı gerçekleştirmişlerdir. İsyancılar Doğubeyazıt'ın Muson bucağına bağlı kalecik köyüne gelerek köyden hayvan ve çeşitli yemek, ihtiyaç malzemeler çalmışlardır. Aldıkları eşyalarla

¹⁰⁴ Abdulhaluk M. ÇAY, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, 4. Baskı, Ankara 1996, s.340

¹⁰⁵ ŞADİLLİ, *Türkiyede Kürtçülük Hareketleri Ve İsyanlar*, s.128

¹⁰⁶ Mehmet AYDOĞAN, *İç İsyanlar Ve Şeyh Said İsyanı*, Nokta Kitap, Ağustos 2007, s.434

¹⁰⁷ ŞADİLLİ, *Türkiyede Kürtçülük Hareketleri Ve İsyanlar*, s.128

birlikte Ağrı Dağına çekilmişlerdir.¹⁰⁸ Yaşanan bu eşkıyalık olayını haber alan askerler bunları takip için görevlendirilmişlerdir. Yaşanan bu olay görünürde basit bir eşkıyalık olayı niteliği olan bu hareket tedibine Beyazıt'a gelmiş bulunan 28 nci Alay memur edilmiştir. 16 Mayıs'ta Beyazıt'tan hareket eden alay ilkin asileri yanıltmak maksadıyla doğuya doğru ilerlemiş ve Zarova ile Aşağı Demir Kapı arasında bir gösteriş hareketi yaparak asileri bu bölgeye çekmiştir. Aynı günün akşamı saat 08.00 den itibaren uzun bir gece yürüyüşü ile Şıhlı üzerinden Hamzakent bölgesine gelmiş ve buradan Ağrı Dağına çıkarak asilerin bulunduğu hakim tepeye varmıştır.¹⁰⁹

Görevlendirilen Alay ile isyancılar arasındaki çatışmalar Demir Kapı bölgesinde devam ettiği bir sırada İran da meskun Sekanlı ve Kızılbaş Kürt aşiretlerine mensup kalabalık bir grubun Serdarbulak tarafından gelerek asilerin yanında çatışmaya katılmaları ile 28. Alay bir bozgun yaşamıştır ve bunun sonucunda da Alay Doğu Beyazıt'a çekilmek zorunda kalmıştır.¹¹⁰ Yaşanan bu olumsuz olaydan sonra kesin sonuç almak için 3. Ordu Müfettişliği Ağrı'daki İsyân hareketini bastırmak için yeni bir harekâtı planlayarak bunu 13 Haziran 1926 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına sunmuştur. Bu plan çerçevesinde 16 Haziranda bastırma harekâtına başlanacaktır; ancak 14 Hazirandan itibaren bölgede keşif uçakları uçacak ve bilgi toplayacaktır.

Hazırlanan yeni plan çerçevesinde 16 Haziran da askeri kuvvetler harekete geçmiştir. Aynı günün akşamı Küçük Ağrı'nın eteklerine ulaşıldı. Ertesi sabah Şeyh Mirza köyü, Demirkapı, Türkmen ve Çiftlik yönünde ilerlerken isyancılarla askerler arasında yer yer küçük çatışmalar olmuştur ancak hiçbir yerde büyük çatışmalar yaşanmamıştır. Bunun nedeni de bölgedeki hâkimiyetin askeri kuvvetlerin eline geçmesiyle birlikte isyancıların morali bozularak çözümü kaçmakta bulmuşlardır ve Ağrı Dağının arka tarafından İran'a kaçmışlardır.¹¹¹ Bunun sonucunda da 1. Ağrı Harekâtı sonlandırılmıştır. Harekâtın sonlandırılmasıyla birlikte “ ayaklanmayı başlatan İhsan Nuri ortalıktan kaybolmuş ve İran'a kaçmıştır.¹¹² Ayrıca harekât sonrasında 17 Mayıs harekâtında isyancıların eline geçen silahlar ve teçhizatlar ve malzemeler askeri kuvvetler tarafından geri alınmıştır.¹¹³

¹⁰⁸ Deniz GÜNER, **1930-1933 Yılları Arasında Türkiye'deki İrticai Faaliyetler Ve Basındaki Yansımaları**, Yüksek L. Tezi, Balıkesir Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Balıkesir 2006, s.43

¹⁰⁹ **Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar 1924-1938**, s.168

¹¹⁰ SAYGIN, **Yeni Şark Meselesi**, s. 215-216

¹¹¹ AYDOĞAN, **İç İsyânlar Ve Şeyh Said İsyânı**, s.435

¹¹² İsmet BOZDAĞ, **Kürt İsyânları**, Truva Yayınları, İstanbul 2009, s.99

¹¹³ **Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar 1924-1938**, s.172

c. 2. Ağrı İsyanı (8 Eylül 1927)

1. Ağrı Harekâtı sırasında ve sonuçlanmasının ardından bazı isyancılar yakalanma korkusuyla İran'a kaçmıştır. Bunun üzerine tehlikenin hala geçmediğini bilen 3. Ordu Müfettişliği, buradaki durumu ve isyancıların İran'a kaçtığını, bu duruma kesin sonuç verilmesi gerektiğini bunun içinde bir harekât daha yapılması gerektiğini anlatan bir rapor hazırlamıştır. Bu raporu 25 Ağustos 1927 tarihinde Genelkurmay başkanlığına sunmuştur.¹¹⁴ Sunulan raporun içeriği ise; Ağrı Dağı isyancıları tekrar harekete geçmek için bir taarruz harekâtı hazırlanmaktadır. Yapılan askeri keşiflerden alınan bilgilere göre burada en çok 300 çadır vardır. Bu miktara göre eli silah tutan isyancı miktarının 800 kişi kadar olduğu kabul edilmektedir. Harekâtın surat ve güvenle yapılabilmesi için 9. Kolordu Kars'taki 29. Alay ile 9. Tümen komutanında Ağrı bölgesine alınmasına lüzum göstermekte ve bu husus Ordu Müfettişliğince de uygun görülmektedir.

İran'ın devletinin Ağrı isyancılarını teşvik etmektedir ve kaçan isyancılara kapıları açmaktadır. Geçen sene meydana gelen 1. Ağrı ayaklanmasında olduğu gibi yine İran'a kaçmaları muhakkak olduğundan bu hususun lehte temini bakımından İran hükümeti ile gerekli siyasi ilişkilerin sağlanmasına lüzum vardır.¹¹⁵ Raporun ardından Genelkurmay Başkanlığı bu durumu gözden geçirmiştir. Ordu Müfettişliğinin görüşünü onaylayan tedip harekâtının "9 ncu Kolordunun memur edilmiş olmasını ve harekâtın bu Kolordudan 9 ncu ve 12 nci tümenlerce yapılmasına uygun bulunmuş ve 27 Ağustosta 9 ncu Tümen Komutanı ile 29 ncu alayın Ağrı bölgesine alınmasını emretmiştir. Ordunun bu konudaki görüşüne uygun olarak tedip işi ile görevli 9 ncu Kolordu, 14 Temmuz 1927'de verdiği emirde; Ağustos 1927 yılı başında Ağrı Dağındaki isyancılara karşı yeni bir tertip harekâtı yapılacağını ve bu harekâta 9 ncu Tümeden 17 nci Alay (bir bölük noksan) dört batarya ve 12nci Tümeden dört Piyade bir estersuvar taburu ile iki bataryanın katılacağını keza bu harekâtın 12 nci Tümen komutanı tarafından idare edileceğini bu maksatla gerekli hazırlıkların yapılmasını emretmiş bulunmakta idi. Kolordu emri gereğince 29 ncu alayın 2 nci taburu 20 Temmuz 1927 de Kars'tan Kağızman'a 9 ncu Tümen Tugayı karargâhı da 17 Ağustos 1927 de Iğdır'a hareket etti ve aynı günün akşamında Iğdır'a geldi."¹¹⁶

9. Kolordunun 8 Eylül 1927 de harekâtın yapılmasına dair verdiği emire uygun olarak 9. Tümen 10 Eylül de hareket emrini verdi.¹¹⁷ Emri alan 9. Tümene bağlı birlikler yapılan plan

¹¹⁴ AYDOĞAN, İç İsyancılar Ve Şeyh Said İsyanı, s.435

¹¹⁵ Hıdır GÖKTAŞ, Kürtlerin İsyanı Tenkit, Alan Yayınları, İstanbul 1991, s.96

¹¹⁶ Faik BULUT, Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyancıları, Yön Yayıncılık, İstanbul, s.112

¹¹⁷ BULUT, Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyancıları, s.112

doğrultusunda hareket etmişlerdir ve üç gün boyunca yürüme mesafesi kat etmişlerdir. 13 Eylül de Avatlı kışlığına varmışlardır. 12. Tümen ise; yine Kolordudan aldığı 8 Eylül 1927 tarihli emir doğrultusunda görev bölgesine doğru harekete geçti. Bu arada isyancıların buldukları yerlerin tespiti için askeri keşif uçakları sürekli uçuş halinde olmuşlardır. Keşif uçaklarından gelen raporlara göre hareket edilmiştir. Gelen haberle birlikte, Kozlu yolundan doğuya doğru kaçmakta olan isyancıları durdurmak için 9. Tümene bağlı 17. Alay takviye edilmesi ve isyancıların yine İran'a geçmesini engel olması gerekti. 17. Alay güneyindeki isyancıların üzerine olan harekete hız verdi ve 13.30 da taarruza başlandı.¹¹⁸

Yapılan hareketle birlikte tepeden tepeye ilerleyerek süratle saat 18.00 de Gürcübulak ovasına hâkim kara taşlıklar üzerindeki uzun tepelere varılmıştır. Bu hareket isyancıları fazlasıyla kayıplar vermelerine neden olmuşlardır. Bu olaylar yaşanırken burada bulunan 29. Alaya aniden isyancılar tarafından baskın yapılmış ve baskın sonucunda isyancıların ellerine silah geçmiştir.¹¹⁹ Askeri harekât devam ederken isyancıların yine İran'a kaçacağı düşüncesi ile harekât hızlandırılarak yön değiştirilmişti ve sınır bölgesinin denetime alınması planlandı. Çatışmalar yine meydana gelmiştir. Bu çatışmalar devam ederken sonuçta Ağrı Dağındaki Kürt isyancıların tedibi amacıyla başlatılan bu ikinci harekâttan istenilen sonuç elde edilememiştir.¹²⁰ Harekât 13-20 Eylül tarihleri arasında sürmüş olan askeri harekâtın sonunda 29. alayın kayıpları olmuştur. Bu kaybın en büyük nedeni de aniden yemiş olduğu baskındır. İsyancılar da 120 den fazla kayıp vermiştir ve iki katıda yaralı vardır.¹²¹

Harekâtın bitmesinin ardından durum 3. Ordu Müfettişliği tarafından şu şekilde belirlenmiştir; iki tümenle yapılan ikinci Ağrı Harekâtı sürat ve başarı ile sona erdirilmiştir. Ancak arazinin fazlasıyla engebeli olması ve susuzluk olayının var olmasından ötürü üç gün süren muharebe ve 10 günlük bir yürüyüşün sonucu olarak yorgunluk, susuzluk birde bunlara ek olarak 29. Alayın uğradığı ani baskın yüzünden asilerin kökünü kazımak olanağı vermemiştir.¹²² Yapılmış olan bu askeri harekatta tam olarak istenilen sonucun elde edilmemesi ve isyancıların bir kısmının yine İran'a kaçmış olmasında ötürü bu isyan hareketinin tekrarlanması düşünülmektedir.¹²³

¹¹⁸ KILIÇ, *Ağrı İsyancıları (1926-1930)*, s. 91

¹¹⁹ BULUT, *Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyancıları*, s.118

¹²⁰ GÖKTAŞ, *Kürtlerin İsyan Tenkit*, s.96

¹²¹ POLAT, *1926-1930 Ağrı İsyancıları*, s.57

¹²² GÖKTAŞ, *Kürtlerin İsyan Tenkit*, s.97

¹²³ *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar 1924-1938*, s.226

Harekâtın bu şeklinde sonuçlanmasının ardından olayların gelişime ile birlikte 1928 yılı içerisinde bölgeye daha iyi hâkim olabilmek için bir takip komutanlığının kurulmasını zorunlu hale getirmişti. Genelkurmay başkanlığının 20 Eylül 1928 tarihli emirleri ile Beyazıt ili yakınlarında eşkıyalığı önlemek maksadı ile ve çıkacak olayları erken müdahale etmek için Kara köse takip komutanlığı kurulmuştur. Komutanlığa birinci süvari tümen komutanı Albay Galip Bey atanmıştır.¹²⁴ Bu komutanlığın kurulmasının nedeni yaşanan olayların tekrar olmaması içindir ayrıca böyle bir olay tekrar başlasa bile büyümesine fırsat vermeden olaya hâkim olmak için kurulmuştur. Hükümet isyancıları direnişini kırmak için bir af kanunu tasarısı görüşmeye başlamıştır. Yapılacak olan bu af kanunu ile bu zamana kadar Cumhuriyet döneminde çıkmış olan bütün isyanları kapsamaktadır. 6 Mayıs 1928 yılında bu af kanunu T.B.M.M. tarafından kabul edilmiştir. Bu kanunla; devlete karşı eylemde bulunanlar eğer tekrar bir eylem olayına katılmazlarsa cezaları ertelenecektir. Bununla amaçlanan ise, isyancıların yeni isyanlara girişmesine engel olmaktır. Ancak çıkarılan af kanunu pek başarılı olmadı ama Hoybun Cemiyetine ciddi zararlar vermiştir. Cemiyet içinde ayrılıklara ve kopmalara neden olmuştur.¹²⁵

Bu olayların akabinde bir olay daha yaşanmıştır. Bu olay; “*Türkiye Cumhuriyeti adına İstanbul ve Beyazıt milletvekilleri (o dönemde Doğu Beyazıt, Beyazıt adıyla bir ildir) Kara kilise / Ağrı valisi askeri ve jandarma temsilcileri ile Beyazıt ve Diyadin kaymakamlarından oluşan bir heyet ile isyancıları temsilen; İhsan Nuri, Bro Haso Telli, Halis Öztürk Ve Ferzende Bey çatışmaların durması için Şehli köprüsü denilen yerde görüşürler ancak yapılan bu görüşmeden bir sonuç çıkmaz.*”¹²⁶ Bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamış olmasına rağmen olayın ilk olmasından ötürü Cumhuriyet Tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

d. 3. Ağrı İsyanı (7 Ocak 1930)

Birinci ve ikinci Ağrı olaylarının yaşanmasının ardından bu bölgede tam anlamıyla sakinlik sağlanamaz ve bölgede sürekli bir kıpırdanma ve hareketlilik söz konusu olmuştur. Asilerin bazıları daha önce olduğu gibi yine İran’a geçmişlerdir. İran’da bulunan İhsan Nuri, askeri harekattan İran’a kaçıp gelen isyancıları eğitmekle görevlendirilmiştir. Bu görevinin dışında isyan çalışmalarına İran’dan devam etmiştir.¹²⁷

¹²⁴ POLAT, 1926-1930 Ağrı İsyancıları, s.60

¹²⁵ POLAT, 1926-1930 Ağrı İsyancıları, s.65-66

¹²⁶ SAYGIN, Yeni Şark Meselesi, s. 217

¹²⁷ Zekariya YILDIZ, Kürt Gerçeği Olaylar, Oyunlar, Çözümler, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1992, s.253

Bölgede askeri harekât bitirilmiş ancak bölgenin tamamen kontrol altına alınamamasından ötürü devlet karşıtı gruplar kısa süre sonra toplanmış ve isyan faaliyetlerine tekrar başlamıştır. Özellikle İran'a kaçan ve burada İhsan Nuri tarafından eğitilen isyancıların 1930 yılında ülkeye tekrar geri dönmesi ile yapılan faaliyetler hız kazanmıştır.¹²⁸ İsyana başlama girişimi hazırlanmaktadır. Bu sırada Ağrı'ya yapılacak olan harekâtı haber alan bazı aşiret mensupları bu Ağrı harekâtı engellemek için Kör Hüseyin ve Emin Paşa oğullarının bulunduğu bazı isyancı grupları Zeylan mıntıkasında bir ayaklanma çıkarmışlardır. Bu ayaklanma ile askeri kuvvetlerin dikkatini başka yere çekmeye çalışmışlardır.¹²⁹ Ordu kuvvetleri bir süre bu ayaklanma ile uğraşmıştır. Bu sırada diğer isyancılar aldıkları dış desteklerle isyanı hareketini hızlandırmaya çalışmışlardır. Bu olaylar yaşanırken farklı bir olay daha meydana gelmiştir. Hoybun Cemiyeti tarafından isyanın merkezi olan Ağrı bağımsız Kürdistan'ın vilayeti olarak ilan edilmiş ve Celali aşireti reisi İbrahim Heskin'in Hoybun Cemiyeti tarafından Ağrı valisi olarak atanması isyan hareketinin tekrarlanacağına bir göstergesi olmuştur.¹³⁰ Yapılacak olan bu isyan 3. Ağrı isyanı olacaktır.

Üçüncü Ağrı isyanının elebaşları ise; “ Süphanlı, Haydaranlı, Milanlı, Hasenanlı, Zerkanlı, Cibranlı ve Mekurlu aşiretlerinin katıldıkları Ağrı isyanı lider kadrosu ise; Bro Haso Telli, İhsan Nuri ve Ermeni Zilan oluşturmaktadır. Diğer isyancılar arasında; Abdülkadir ile oğlu Resul, Şimikanlı Timur, Şeyh Tahir, Şeyh Fevzi, Halis, Ferzende Musa Lezai, Halit Ağa, Lezgi Suli, Tozu Ağa ve Ali Aksu da yer almıştır.”¹³¹ İsyandaki bir diğer dikkat çeken unsur ise; bu isyan Türkiye karşıtlarının ortak hareketidir. Aşiret mensubu ailelerin yanında Ermeni ve Nasturi çeteleri de bu isyanda ortak hareket etmişlerdir. Bunun yanında isyancıların silah ihtiyaçları Rusya ve İran tarafından karşılanmıştır. Yapılan yardımlar bununla sınırlı kalmamış İngilizler isyana cephane imali ve silah onarımı için isyancılara teçhizat verilirken, Ermenilere haberleşmem araçlarının yanında sıhhi araç gereç yardımı yapılmıştır.¹³² Bu durum neticesinde isyandaki dış destek açıkça görülmektedir.

Yaşanan bu olumsuz olayların ardından 28 Aralık 1928 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlığında ve Genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, İbrahim Tali Bey'inde katılımıyla Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmıştır. Yapılan bakanlar kurulu toplantısında görüşülen konu ise; Ağrı Dağında yaşanan isyan hareketleri olmuştur.

¹²⁸ Mehmet KÖÇER, “*Ağrı İsyanı (1926-1930)*” Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi Cilt 14 Sayı.2, Elazığ 2004, s.385

¹²⁹ ÇAY, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s.342

¹³⁰ KÖÇER, *Ağrı İsyanı (1926-1930)*, s.385

¹³¹ Esra Sarıkoyuncu DEĞERLİ, “*Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı(1926-1930)*”, Süleyman Demirel Üniv. Fen/Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2008 Sayı.18, s.110

¹³² ÇAY, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s.342

Görüşmeler sonucunda 1930 yılında Ağrı da isyanı tamamen sonlandıracak bir harekât daha yapılması uygun görülmüştür.¹³³

Yapılacak olan bu son harekât ile Ağrı bölgesi tamamen huzura kavuşturulmak istenmektedir. Alınan karar sonucunda Genelkurmay başkanlığı harekât çalışmalarına başlamıştır. 7 Ocak 1930 tarihli verdiği emirle yapılacak olan askeri harekât için 9. Kolorduyu görevlendirmiştir. Verilen bu emirde askeri harekâtı stratejik bir plan çerçevesinde yapılması planlanmıştır. Bu plana göre; Bulakbaşı ve Şıhlı köyü arasındaki bütün köyler boşaltılacak böylece isyancıların geçim sağladıkları kaynaklar yok edilmiş olacaktır. Bu durumda isyancılar Ağrı tepelerine doğru yönelecek ve Ağrı Dağın da isyancılardan temizlenen yerlere askeri garnizonlar kurulması sağlanacaktır. Bunun haricinde isyancıların sığınacağı ya da yardım alacağı hiçbir yer bırakılmaması isteniyordu. Böylece isyancıların yardım alacağı hiçbir yer kalmayacak ve bunun sonucunda da isyancılar ya dağılacak ya da çareyi İran'a kaçırmakta bulacaklardır. Bu durumda da sorun İran'la halledilecektir.¹³⁴ Bu durum da Türkiye ile İran arasında bir iş birliği yapılacaktır ancak bu işbirliğinde sıkıntılı bir diplomasi söz konusu olacaktır.

Yapılan görüşmelerin ardından alınan kararlar neticesinde 9. Kolordu aldığı emir sonrasında harekât hazırlıklarına hızla başlanmıştır. Ancak hazırlıklar devam ederken bölgenin durumu ve şartları araştırılmış ve bu araştırma sonucunda bir rapor hazırlanmış ve Genelkurmay başkanlığına sunulmuştur. Bu rapor doğrultusunda yapılacak olan harekât Eylül ayına ertelenmesi önerilmiştir. Bunun nedeni ise; bölgenin iklimsel şartlarının harekâta uygun olmamasıdır. Genelkurmay Başkanlığı raporu inceledikten sonra bu öneriyi kabul etmiş ve 9. Kolordudan gelen raporla birlikte kendi görüşlerinin de yer aldığı raporları 6 Mayıs 1930 da Başbakanlığa sunmuştur. Yapılan Bakanlar Kurulu toplantısının ardından çıkan sonuç ise; Genelkurmay başkanlığının görüşleri doğrultusunda olmuştur. Harekât Eylül ayına ertelenmiştir.¹³⁵

Alınan karar doğrultusunda harekât ertelenmiştir ancak harekât için yapılan hazırlıklar devam etmiştir. Geçen süre zarfında hazırlıklar tamamlanmış ve 7 Eylül 1930 da harekât başlamıştır. Harekâtın ilk günlerinde askeri birlikler herhangi bir başarı elde edememişlerdir. Bunun nedeni de Ağrı Dağını iyi bilen isyancılar bunu iyi bir şekilde kullanmışlardı ve mevzilerini korumaları konusunda da bir sıkıntı yaşamıyorlardı. Dağda bu olaylar yaşanırken Türkiye ile İran arasında diplomasi krizi yaşanmıştır. Türkiye, İran'a isteklerinin bulunduğu

¹³³ GÖKTAŞ, *Kürtlerin İsyân Tenkit*, s.97

¹³⁴ KILIÇ, *Ağrı İsyânları (1926-1930)*, s.99

¹³⁵ KÖÇER, *Ağrı İsyânı (1926-1930)*, s.386

bir nota vermiştir. İran'ın bu notaya verdiği cevap Türkiye'yi pek tatmin etmemiştir. Ancak daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde İran anlaşmayı kabul etmiştir. Türkiye ile İran arasında bir sınır düzenlemesi niteliği taşıyan bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşmada Van'ın bir kısmı İran'a bırakılmıştı. Bunun karşılığında ise; Küçük Ağrı Dağı Türkiye sınırları içinde kalmıştı. Bunun yapılmasının nedeni ise; isyancıların İran yolunu kesmektir.¹³⁶ Böylece isyancılar bir çember içinde sıkışmış bulunmaktaydılar. İsyancıların kaçma yolu kapatıldığından isyanın önde gelen isimleri yakalanmıştır. İsyanın bazı liderlerinin yakalanması bazılarının ise İran'a kaçmalarından ötürü yapılan isyan hareketi dağılma göstermiştir. Bu dağılmanın olmasına rağmen askeri birlikler bir süre daha burada tedip ve tenkit harekâtını sürdürmüşlerdir.¹³⁷ Böylece Ağrı'ya yapılan harekât sonlanmış ve bölge isyancılardan temizlenmiştir.

Harekatın sonlanmasının ardından İsmet İnönü Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan harekâta dair şu konuşmayı yapmıştır;

“Ağrı dağında senelerden beri barınmakta olan fesat ocağının ortadan kalkmasına imkân vermeden umdukları neticeyi almaktı. Bütün bu hareketler bilinmekte ve yakından takip edilmekte idi. Bu huduttan yekdiğerini müteakiben memleketimiz dâhiline müsellağ çeteler girdi. Boş buldukları yerde hâkim olmağa çalıştılar. Halkı kendilerine iltihaka icbar etmek istediler. Müteakiben ve tedricen birkaç vilayetimizde umumi bir hale getirmeğe çalıştılar. Bütün bu emelleri her noktasında asiler için ayrı ayrı makûs neticeler verdi. Sınırlarımıza tecavüz edenlerde dâhilinde ümit ettiklerini de asla bulamadılar. Bundan sonra Ağrı Dağı harekâtı başladı. Tecavüz sebeplerini tasnif ederken birisinin de birkaç seneden beri Ağrı'da yerleşmiş olan şekavet ocağının Cumhuriyet kuvvetleri elinden kurtarılması arzusu olduğunu söylemiştim. Ağrı harekâtı ilk haftasında kat'i cereyanını aldı ve takiben bir hafta kadar süren askeri bir harekâttan sonra Ağrı'nın girilmemiş hiçbir noktası kalmadı. Ve Ağrı da barınanlar kısmen imha edildi.

Kısmen firar ve kısmen iltica ettiler hulasa şekavet ocağı halinde bilhassa hariçteki müfsitlere senelerden beri ümit veren bir yuva basılarak tamamen ezildi. Bu seneki taarruzları ve kıyamı idare eden zihniyette memleketi seferberlik gibi büyük tedabire sevk ederek hadiseden azade olan kısımları sureti mahsusada yıpratmak hedefi de takip edilmiştir. Arkadaşlarım bu hadisatı bastırmağa memur edilen kuvvetlerimizin, gerek ordu ve gerek jandarma kuvvetlerimizin hazari kuvvetle ve az bir mevcutla hakiki bir sefer hayatı göstermiş

¹³⁶ AYDOĞAN, **İç İsyancılar Ve Şeyh Said İsyanı**, s.438///Barış CİN, **Türkiye-İran İlişkileri**, İstanbul Üniv. Atatürk İlke Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2006, s.66

¹³⁷ GÖKTAŞ, **Kürtlerin İsyancı Tenkit**, s.99/// Emin KARACA, **Ağrı Eteklerinde İsyancı Bir Kürt Ayaklanmasının Anatomisi**, Karakutu Yayınları, İstanbul 2003, s.35-41

olduklarını zikretmeliyim. Ancak onların kahramanlığı ve her tehlikeye vaktinde yetişen ve her tehlikeyi kat'i suretle bastırmak için aziz canlarını hiçbir şeyden esirgemeyen zihniyet, kıymet ve cesaretleri vatani kendi aleyhinde ümit besleyenlerin bütün tahayülatından masun tutmuştur. Harekâta sahne olan yerler hatta mütecavüzlere iltihak etmek bedbahtlıklarında bulunan bazı mahdut yerler hasarata ve tahribata maruz kaldı. Fakat zayıfatımız elde edilen neticeler, vatanın tamamıyeti, milli vahdet ve Cumhuriyet hudutlarının emniyeti noktai nazarından alınan semerelerle gayri kabili kıyas olacak kadar azdı. Yapılan bu harekâta İran'a kaçan isyancılar, İran ile aramızda ciddi bir mesele oldu. Ağrı harekâtından sonra aramızdaki meseleleri siyasi yoldan halletmek lazımdı”¹³⁸

Bölgede yaşanan bu huzursuzluk devleti hem maddi hem manevi olarak zora sokmuştur. Bölgede tamamen huzur olmasını isteyen hükümet bölgede kalıcı çözümler üretmek istemiştir. Bunun içinde buradaki nüfussal yapıda değişiklik yapılmasını uygun görecektir.

C. UMUMİ MÜFETTİŞLİKLERİN KURULUŞU VE BÖLGE RAPORLARI

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından ülke de tam olarak bir huzur ortamı sağlanmamıştır. Ülkenin düzenini sağlamak için yapılan yenilikler kimi çevreler için olumlu karşılanırken kimileri içinse olumsuz karşılanmıştır. Bunlarla birlikte başka bahanelerde öne sürülerek Doğu Anadolu coğrafyasında huzursuzluklar baş göstermiştir. Çıkan huzursuzluklar ve isyanlar bazı dış devletler tarafına desteklenince Doğu Anadolu da sükûnet bir türlü sağlanamamıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde çıkan Şeyh Said isyanının taraftar bulması bu coğrafyada yaşanan asayişsizlik ve otoritesizlik bu bölgede vilayetler arası iş birliği lüzumunu gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur. Vilayetler arasındaki iş birliği teşhis etmek görevi üçüncü ordu müfettişliğine bırakılmıştır aynı zamanda da sıkıyönetim komutanlığı görevini de üstlenen komutanlık bölge vilayetleriyle mülki idare olarak da görev ifa etmeye çalışıyordu. Sıkıyönetime rağmen vilayetler arasındaki iş birliği istenilen seviyeye getirilemiyordu.¹³⁹ Bunun yanında ayrıca “yöre için kapsamlı ve devamlılık arz eden politikaların bulunmadığı konusunda da bazı iddialar bulunmaktadır. Şurası da bir gerçektir

¹³⁸ **İsmet Paşa'nın Siyasi Ve İctimai Nutukları 1920-1933**, Ankara Başvekâlet Matbaası 1933, S.330-335/// İsmet İNÖNÜ, **Hatıralar**, Bilgi yayınları, Ankara Kasım 1987, s.267

¹³⁹ Erdal AYDOĞAN, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali-Mustafa Kemalle Trablusgarp'tan Cumhuriyete**, Yeditepe Yayınları 1.Bask, İstanbul Şubat 2008, s.93

ki, isyanlar ülkenin, özellikle bölgenin ekonomik yönden gelişmesine engel olmuştur.”¹⁴⁰ Bunun yanında yapılan işler sağlıklı bir şekilde yürütüleliyordu. Böyle bir durumda hükümete bir çözüm arayışı içine girmiştir. Bu durumu Abidin Özmen şöyle anlatmaktadır; “cumhuriyet hükümeti yolsuzluk ve uzaklıklar dolayısıyla henüz bir birlik ve memleketin diğer aksamıyla tam bir idari içtimai ahenkle yürütülmesinden zorluk çekilen güneydoğu illerinden hükümetin yakından görüp işiticek kulağı olarak içine aldığı illerden bir kul halinde olan emniyet ve asayiş koruması ve müşterek sistemli bir idare ve kalkınma gayesi ile o bölgede bir umumi müfettişlik kurulmasını düşünülmüştür.”¹⁴¹ diye anlatmıştır.

Anadolu’daki durumun düzelmemesi ve yapılan işlerden sonuç alınamaması üzerine bölgedeki asayişsizliklerle birlikte Umumi Müfettişliklerin kurulması tekrar gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda da Umumi Müfettişlikler hakkında kanun tasarısı bakanlar kurulunca 30 Ocak 1927 tarihinde görülmek üzere başbakanlığa 12 şubat 1927 de Meclise sunulmuştur. Ancak bu dönemde oluşan çeşitli nedenlerden dolayı kanun tasarısı mecliste 25 Haziran 1927 de başlanabilmiştir.¹⁴² Kanun görüşülmeye başlanmış ve kanun tasarısı meclise sunulmuştur ve kararları gerekçesi de mecliste okunmuştur. Daha sonra diğer komisyonlar tarafından da gerekli raporlar okunmuş ve karara bağlanmıştır. Mecliste umumi müfettişliklerin kurulması ile ilgili kanunu maddelerinin görüşülmesine geçilmiş ve maddeler teker teker görüşüldükten sonra oylama yapılmıştır. Oylama sonucunda umumi müfettişlik teşkilatı kurulmasını öngören kanun tasarısı meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁴³ Resmi olarak Umumi Müfettişlikler 25 Haziran 1927 tarihinde kurulmuştur. Çıkarılmış olan bu yasa ile hangi illerde umumi müfettişlik kurulmasını belirleme yetkisini de bakanlar kuruluna bırakmıştır.¹⁴⁴ Böylece Abidin Özmen’in de bahsettiği devletin gözü kulağı olacak olan umumi müfettişlik kurulmuş bulunmaktaydı. Genel müfettişliğin kuruluş ve görevleri 25 Haziran 1927 tarihli 1164 sayılı yasa da

“Madde 1

Müteaddit vilayetleri alakadar eden ve bu vilayetlerin müşterek faaliyetlerle izalesi kabil olan ihtiyaca hususunda o vilayetler üzerinde aşağıdaki maddelerde yazılı salahiyetleri haiz Umumi Müfettişlikler teşkiline ve ihtiyaçların ortadan kalkmasıyla bu müfettişlikler

¹⁴⁰ Said AŞĞIN, “Atatürk Dönemi Doğu Araştırmaları 1923-1938”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı.50, s.451-73

¹⁴¹ Abidin ÖZMEN, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, İdare Dergisi, 1947, s.239

¹⁴² Çağatay ARPAÇAY, **Birinci Umumi Müfettişlik Ve Ağrı İsyanı**, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk İlke Ve İnk. Ens. Erzurum 2010, s.70

¹⁴³ ARPAÇAY, **Birinci Umumi Müfettişlik Ve Ağrı İsyanı**, s.72

¹⁴⁴ MUMCU, **Kürt Dosyası**, s.20

ilgasına hükümet mezumdur. Umumi Müfettişlikler Bakanlar Kurulu kararıyla atanır ve memuriyetlerine de aynı surette son verilir.

Madde 2

Umumi Müfettişlik kadroları bütçelerle tayin olunur... Umumi Müfettişler emrine hükümetçe tensip edilecek vekâletlerden lüzumu kadar müşavir ve saire de ayrıca tahsis olunabilir.

Madde 3

Umumi Müfettişlikler Dâhiliye Vekâletine bağlı olup muntıkaların dâhilinde asayiş ve inzibatın teminine nezaret ve kanunların ve nizamnamelerin tam olarak tatbik ve icrasını mütemadiyen takip ve murakabe ve vekâletlerin kanunen haiz oldukları selahiyetlerden icra vekilleri heyetince kendilerine tevdiine karar verilenleri istimla ederler.

Madde 7

Umumi Müfettiş, muntıkası dâhilinde hükümetin vekili ve umum vekillerin mümessilidir. Bu sıfatla başta valiler olmak üzere bütün memurlar kendisine karşı mesul ve gördükleri işlerden ve yaptıkları icraattan izahat ve hesap vermeğe mecburdurlar.

Madde 8

Umumi Müfettişlik muntıkası dâhilindeki vilayetlerde valiler ve memurlar... İfası kendilerine verilmiş işler ve hususlar hakkında... Umumi Müfettiş tarafından istendiği takdirde işin bulunduğu safha hakkında süratle lazım gelen malumat ve izahatı vermeye ve muamele dosyasını da Umumi Müfettiş alaka göstereceği işin cereyanı ve icrası hakkında... tavsiye ve emirlerde bulunmak selahiyetini haizdir...

Madde 9

Umumi Müfettiş, polis ve jandarma kıtaları gibi kuvvet zabita ve müsellahayı ve muntıkası dâhilindeki asker kuvvetlerini icra kuvveti olarak istihdam eder.

Madde 11

Umumi Müfettişlik kanun ve talimatnamesinin kendisine bahşettiği selahiyetler aşağıda gösterilmiştir:

- a. *Asayiş ve inzibatın teminine nezaret etme*
- b. *Kanun ve nizamnamelerin tam olarak tatbik ve icrasını mütemadiyen takip ve murakabe etmek*
- c. *Hâkimlere ilişkin şikayet gerektiren durum hakkında... doğrudan Adalet Bakanlığına başvurmak...*
- d. *Mıntikasının iktisadi, sıhhi,içtimai,harsi,medeni,umrani ihtiyacat ve hususlarının süratle terakki ve tekamülünü...takip ve murakabe etmek...*
- e. *Mıntikası dâhilindeki bilumum müfettişleri ve maarif eminlerini, valiler ve müdürler ve sair memurlar gibi göstereceği istikametler dâhilinde vazife ve faaliyete sevk etmek...*

Madde 12

Umumi Müfettiş lüzum görürüse idarei örfiye ilanını Dâhiliye Vekaletinden talep eder.

Madde 13

Umumi Müfettiş, mahalli idarelerden dahi nezaret ve murakabe selahiyetini haizdir...Belediyeler üzerindeki murakabe hakkını münasip gördüğü tarzda istimal eder”...¹⁴⁵

Kanun ardından kurulmuş olan Birinci Umumi Müfettişliğin sorumlu olduğu iller belirlenmiştir. Bu iller, Elazığ, Van, Bitlis, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Urfa illerini kapsamaktadır.¹⁴⁶ Yapılan kanuna göre kurulan Umumi Müfettişlikle birlikte çıkarılan kanunlar ile uygulanmak istenen iskan politikası hızla uygulanacak ve topraksız olan halka toprak dağıtılacaktır. Bunun yanında vilayetlerin imar faaliyetleri biran önce tamamlanıp ıslah edilmeleri sağlanacak, bölge halkının ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına cevap verecek uygulamalar yapılacak ve bunların yanında toplumun güvenliği sağlanacaktır.¹⁴⁷ Birinci Umumi Müfettişliğin başına önemli bir isim getirilmiştir. Bu isim İbrahim Tali Öngören olmuştur. “11 Aralık 1927 5928 sayılı kararname ile resmi deyimiyle vilayet-i şarkiye müfettişi umumiliğine Diyarbakır milletvekili iken atandı 28 Aralık 1927 de bu göreve atanmasından dolayı milletvekilliğinden ve C.H.P 13. Bölge müfettişliğinden istifa etmiştir.”¹⁴⁸ Bunun ardından İbrahim Tali Bey Diyarbakır da göreve başlamıştır. Kendisi ile birlikte çalışacağı kişileri belirlemiştir. Daha sonara birinci umumi müfettişlik genel bölgesine

¹⁴⁵ Bilal ŞİMŞİR, *Kürtçülük 2 1924-1999*, Bilgi Yayınları, Ankara 2009, s.308-310

¹⁴⁶ Gökçe FIRAT, “*Kurtuluş Savaşı Ve Cumhuriyet, Atatürk Ve Kürtler 2*”, Türk Solu Dergisi, s.93

¹⁴⁷ Tuğba KORHAN, *Cumhuriyet Döneminde Umumi Müfettişlikler İle İlgili Bir Değerlendirme*, Dicle Ün. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi, Nisan 2012, .Sayı 7, s.136

¹⁴⁸ AYDOĞAN, *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali-Mustafa Kemalle Trablusgarp’tan Cumhuriyete*, s.100

13 Şubat 1929 tarihli ve 7640 sayılı kararname ile (Ağrı) Beyazıt vilayeti de eklenmiştir.¹⁴⁹ Kısa süre sonra çalışmalarına başlayan İbrahim Tali Bey bölgede keşifler yapmış ve sorunların temelini araştırmıştır. Bölgede kurulan müfettişliğin yapmış olduğu çalışmalar;

- a. *“Bölgede emniyet ve asayişini sağlamak devletin sarsılan otoritesinin yanında güçlü kılmak*
- b. *Bölgede devleti temsil eden memur ile halk arasındaki bağı kuvvetlendirmek*
- c. *Vilayetler arasındaki kalkınmayı asgariye indirmek”¹⁵⁰*

Doğu coğrafyasının da kurulmuş olan Umumi Müfettişlik kurumunun çalışmalarını, bölgede bulunan ağalar ve şeyhler tarafından sürekli engelleme çalışmaları yapılmıştır. Bu feodal güçler halkın topraklandırmasını istememişlerdir. Kendi kurdukları düzenin kaybolması çıkarlarına ters düşmektedir. Kurulu olan bu feodal güçler, bu engellemeleri bazen halkın dini duyguları kullanarak bazen de milliyetçilik unsurları kullanarak yöredeki çalışmaları engellemek istemiştir. Engellemeleri başarılı olur ise de bölge halkı aydınlatılamayacak ve ağalar yine düzenlerini devam ettirecek ve istediği gibi halkı kullanmış olacaktır.¹⁵¹ Tek parti döneminde bölgeye kurulan umumi müfettişlik bölgenin köylerinin kalkınmasına yönelik çalışmalar yapmışlardır.¹⁵² Umumi müfettişlik bölgenin sorunları ile ilgilenmektedir. İbrahim Tali Bey görevine devam ederken bölgede Ağrı İsyanı baş göstermiştir. Ağrı Dağında çıkan isyana hemen müdahale etmeye başlanmıştır.

Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey çıkan isyan sırasında Ağrı da çalışmalar yapmış ve gözlemlerini yazan bir raporu Ankara'ya sunmuştur. Bu raporda; isyanın Kürt- Ermeni iş birliğine dönüştürüldüğüne ve bunun önlenmesi için iç işleri bakanlığına takip bölgeleri oluşturulması için öneride bulunmuştur. Genelkurmay başkanlığı da müfettişliğin sunmuş olduğu bu öneriyi dikkate almış ve bölge için uygun görülen çalışmalara başlamıştır. Bunun yanında hükümet durumu düzeltebilmek için daha doğrusu isyanı durdurmak ve yeni oluşumları önlemek için bir af kanunu çıkartmıştır. Umumi müfettişlik tarafından halka dağıtılmak üzere bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildirin içeriği ise, isyanla ilgilidir. Bölgede

¹⁴⁹ Cengiz ŞAVKILI, **Atatürk Dönemi Parlamento Faaliyetleri(1923-1952)**, Ankara Üniv. Atatürk İlke Ve İnk. Ens., Ankara 2011, s.101

¹⁵⁰ AYDOĞAN, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali-Mustafa Kemalle Trablusgarp'tan Cumhuriyete**, s.102

¹⁵¹ Türkan ÇETİN, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye De Köylü Politikaları(1923-1950)**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Atatürk İlke Ve İnk.Ens., İzmir 1997, s.86

¹⁵² ÇETİN, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye De Köylü Politikaları(1923-1950)**, s.91

yaşanan gelişmelere karşı hükümetin aldığı tedbirlerden biriside olaylara bir şekilde karışmış olan şahısları ve aileleri ülkenin batısında mecburi iskâna tabi tutacak kanun çıkarılmasıydı.¹⁵³

Bu bölgenin durumu için müfettişlik sürekli raporlar hazırlayarak durumu Ankara'ya bildirmiştir. İbrahim Tali Bey'in bu konudaki faaliyetleri bölgede devam etmiştir. İbrahim Tali Bey kendisine verilmiş olan Umumi Müfettişlik görevini 1933 yılında İstanbul vekilliğine seçilinceye kadar geçen sürede başarılı bir şekilde yürütmüştür.¹⁵⁴ İbrahim Tali Bey'in ardından Birinci Umumi Müfettişlik görevine 1933 yılında Hilmi Ergen'in ataması yapılmıştır. 1935 yılında ise; Abidin Özmen'in ataması yapılmıştır.¹⁵⁵ İbrahim Tali Bey'den sonra Umumi Müfettişlik makamında görev yapan Müfettişler, İbrahim Tali Bey'in yapmış olduğu iskân, toprak, iktisadi, ekonomik çalışmaları başarılı bir şekilde devam ettirmişlerdir. Bölgenin kalkınması için çalışmalarını hızla devam ettirmişlerdir.

Doğu Anadolu da iktisadi, sosyal, ekonomik ve idari durumun düzeltilmesi ve bölgede meydana gelen Ağrı isyanından sonra bölgenin imar ve iskânın sağlanması için yeni bir oluşum gerekliliği anlaşılmıştır. Bu gereklilikte İsmet İnönü'nün yapmış olduğu doğu gezisinin ardından ortaya çıkmış. İsmet İnönü'ye göre; bölgede kurulmuş olan Umumi Müfettişlik görevlerini layıkı ile yerine getirmiş ve bölgede istenilen sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Buradaki başarının gözlenmesinden sonra İsmet İnönü, ülkenin Kuzey ve Doğu kısmı içinde bir Umumi Müfettişlik kurulmasına karar vermiştir.¹⁵⁶ Kurulacak olan bu yeni Umumi Müfettişlik teşkilatının geleceği için kaçınılmaz görmüş ve bu çerçeveyi kapsayacak iller, Ağrı, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum illeri bu yapı içerisinde olması önemli görülmektedir.¹⁵⁷ İsmet İnönü'nün raporundan sonra beyan edilen görüşlerin ardından ihtiyaç duyulan Üçüncü Umumi Müfettişliğinin kuruluşu hızla gerçekleşmeye başlayacaktı.

Bu durumun daha öncesinde aslında “2/3119 sayılı kararnameye göre 25 haziran 1927 tarihi ve 1164 numaralı kanunun 1. Maddesi mucibinde Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çorum Erzincan Trabzon Ağrı illerini kapsayacak şekilde Üçüncü Umumi Müfettişlik kurulmasına karar verilmiştir. Oluşturulacak olan Kararnamenin uygulanması Dahiliye Vekaletine

¹⁵³ AYDOĞAN, *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali-Mustafa Kemalle Trablusgarp'tan Cumhuriyete*, s.107-708-110

¹⁵⁴ ARPAÇAY, *Birinci Umumi Müfettişlik Ve Ağrı İsyanı*, s.94

¹⁵⁵ FIRAT, *“Kurtuluş Savaşı Ve Cumhuriyet, Atatürk Ve Kürtler 2”*, s.93

¹⁵⁶ Hüseyin KOCA, *“Türkiye cumhuriyeti tek parti dönemi umumi müfettişlik(genel valilikler 1927-1947)”* Türkler Ans. C.17, Ankara 2002, s.361

¹⁵⁷ Erdal AYDOĞAN, *Üçüncü Umumi Müfettişliğinin Kurulması Ve 3.Umumi Müfettiş Tahsin Uzerin Bazı Önemli Faaliyetleri*, Ankara Üniv. Türk İnkılap Tarihi Ens. Atatürk Yolu Dergisi Sayı 33-34 2004, s.4

birakılmıştır.¹⁵⁸ Bu uygulamadan anlaşılacağı üzere başka müfettişliklerin temelleri önceden atılmış ihtiyaç duyulması dahilinde yasalar yürürlüğe konularak kurumun kurulacağı anlaşılmaktadır. Çalışmaların sonunda Bakanlar Kurulunun vermiş olduğu karar ile 6 Eylül 1935 tarihinde Erzurum merkezli olmak üzere Ağrı Kars Rize Artvin Gümüşhane Trabzon'u¹⁵⁹ kapsayan Üçüncü Umumi Müfettişlik resmen kurulmuştur.

*“Üçüncü Umumi Müfettişliğin merkezi Erzurum ili olarak belirlenmiştir. Ancak yapılan incelemeler sonucunda Erzurum’da hizmet verecek yeterli binaların bulunmamasından ötürü Üçüncü Umumi Müfettişliğin merkezi geçici olarak Trabzon ili yapılmıştır. Müfettişlik görevine ise; 6.9.1935 tarihinde Erzurum Milletvekili olan Tahsin Uzer atanmış ve 8.11.1935 tarihinde Trabzon’a gelerek görevine başlamıştır.”*¹⁶⁰ Böylece kurulan müfettişlik hızla göreve başlamıştır. Tahsin Uzer göreve başlar başlamaz sorumlu olduğu bölgelerdeki valiliklere bir telgraf göndermiştir. 15 Eylül 1935 tarihli bu telgrafta bu göreve tayin edilmesi ve görevdeki amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir; “müfettişliğe tayin edildiğim başbakanın doğu seyahatinde gördüğü eksiklikleri tamamlamak müfettişliğin programını teşkil eder. Atatürk’ün ilk kuruluş sesini yükselttiği ve işittirdiğin şark-ı memleketlerinde en küçük mesai ve muvaffakiyetimizin devlet hayatındaki çok canlı ve verimli birer eser olacağını işte bu noktada aşk, imar birliği ile şark-ın kalkınması bütün varlığımızı şart etmemiz lazım geleceğin programımızı başlangıcı olarak beyan ederim”¹⁶¹ demiştir.

Tahsin Uzer bölgede ufak çaplı bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma sonucunda ise; Müfettişlik programına göre, sorumlu olduğu mıntıkların top yekün kalkınmasıyla bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkını en aza indirebilmek için ekonomik, bayındırlık, eğitim ve sağlık gibi önemli alanlarda çalışmalar en kısa zamanda başlatılması gerektiğini öngörmüştür. Dahası Cumhuriyetin getirmiş olduğu birçok nimetlerinden biri olan yaratıcılık ve yapıcılık kudretini bu mıntıklardaki halka tattırmak gerektiğini bölgenin kalkınması için yerel idareler başta olmak üzere sivil örgütleri de canlandırmak halka rehber ve yükselmelerde önyak olmak çalışmak isteyen fakir bölge insanlarına iş sahası temin etmek ve doğu vilayetlerinde görev yaparak memurların yaşam standartlarını arttırmak programını esasını

¹⁵⁸ Cemil KOÇAK, *Umumi Müfettişlikler (1927-1955)*, İletişim Yayınları, İst. 2010 , s.155

¹⁵⁹ YEŞİLTUNA, *1934 İskan Kanunu Ve Türk Basınındaki Yansımaları*, s.50

¹⁶⁰ KOCA, *“Türkiye cumhuriyeti tek parti dönemi umumi müfettişlik(genel valilikler 1927-1947)”* s.361

¹⁶¹ KORHAN, *Cumhuriyet Döneminde Umumi Müfettişlikler İle İlgili Bir Değerlendirme*, s.137

oluşturmaktadır.¹⁶² Tahsin Uzer, bu sorumluluk çerçevesinde göreve başlamış ve yapılacak olan uygulamaları ve olanları bizzat kontrol etmiştir. İşlerini yaparken bürokrasi engeline takılmamak için de Ankara'ya bir yazı göndermiştir. Bu yazıda bölgedeki tüm yetkileri kendinde toplamak istediğini beyan etmiştir. Bunun nedeni de yapılacak olan işlerin bürokrasi engeline takılmaması için istemiştir. Bunun ardından yapacağı işlerle ilgili bir kanun lahiyası hazırlamış ve İsmet İnönü'ye sunulmuştur.¹⁶³

Umumi Müfettişliklerin bölge ile ilgili raporlarına baktığımız zaman; Tahsin Uzer, Müfettişliği süresince yapmış olduğu her faaliyetini tek tek raporlar tutmuştur. Tahsin Uzer'in yazmış olduğu raporların içeriğine baktığımız zaman; doğu illerinde aslında herhangi bir güvenlik sorunun olmadığını fakat Osmanlı aşiret yapısını devam ettirmek isteyen 25 kadar ailenin olduğunu ve bu ailelerden yörede yaşayan halkında şikâyetçi olduğunu belirtmiştir. Bu sorunun çözülmesi ve halkın rahata kavuşması için bu ailelerin bu topraklardan alınarak batı illerine gönderilmesin gerektiğini belirten Uzer, bu aşiretlerden kalan topraklarında halka dağıtılmasını ve böylece halkında topraklandırılmış olacağını belirtmiştir.¹⁶⁴ Kurulmuş olan üçüncü umumi müfettişlik sekiz ilin sorumluluğunu üstünde taşımaktadır. Son yapılan nüfusla ilgili tespitlerde 1.900.000 kişi tespit etmiştir. 100.000 km'lik sahada bulunan nüfustan 1927'deki sayım da Türk- Kürt nüfus karıştırmada %18 fark iken son tespitite %29'a çıkmıştır.

Nüfus sayımı ile birlikte bölgelerde tespit edilen Kürt miktarı, Türklük üzerindeki artıştan ziyade Erivan ve İran'dan gelen unsurundan oluşmuş gelmiştir. Mücadeleyi müteakip nasılsa buna müsaade edilmemiştir. Iğdır ilçesindeki durumda bir kasvet vardır. Bunun nedeni ise, şimdiki hesapta bölgede 370 bin kadar Kürt vardır. Şuan üç yüz bin nüfus içindeyiz. Bu nüfusun yüz veya yüz yirmi bini Kürt kalanı Türk'tür bunlardan asıl Kürt olanlar kısmen Kağızman yeni Kars ilinde yaşamaktadır. Bir kısmı ise Karaköse ve Beyazıt'ta yaşamaktadır. Eleşkirt'te ise; yapılan 93 muharebesine kadar Türklüğünü ve Türkçe konuşmasını korumuşken Hamidiye alayları teşkilatı buraya gelmesiyle birlikte buralara Kürtlüğü sokmuştur. Eleşkirt'te yapılacak olan seçimlerde bir Türk partisi çıkaracak kadar Türk bulunmaktadır. Ancak Hamidiye alayları bu durumu bozmuştur.

¹⁶² AYDOĞAN, Üçüncü Umumi Müfettişliğinin Kurulması Ve 3.Umumi Müfettiş Tahsin Uzerin Bazı Önemli Faaliyetleri, s.6

¹⁶³ KORHAN, Cumhuriyet Döneminde Umumi Müfettişlikler İle İlgili Bir Değerlendirme s.139

¹⁶⁴ KORHAN, Cumhuriyet Döneminde Umumi Müfettişlikler İle İlgili Bir Değerlendirme, s.139

Kürtlük meselesi üzerinde ufak bir bildiride bulunmak isterim. Kürtlük üzerinde farklı bir harekette bulunmanın tam zamanıdır. Kağızman'da toplam nüfusun %73, Ağrı da %69' Kürt'tür. Bu düzeltmek Türk nüfusunu buralarda artırmak için çalışmalar yapmak gerekmektedir. Temsil tedbirlerine zamanla uymalı yalnız harekete geçmek gerekmektedir. Bunun içinde buradaki kişilerin bir kısmını Garba göndermek gerekmektedir. Kalanların bir kısmını mıntıkada tutulmalıdır bu tutuş miktarına da dikkat edilmelidir. Tutulacak olan kişilerin nüfusu Türkleri geçmemelidir. Bundan sonra temsile devam etmelidir.¹⁶⁵

Tahsin beyin bu bölgede almış olduğu şikâyetlerden bir tanesi de ziraat vekâletindedir. Ben İstanbul'da bulunurken Kars ziraat müdürüne haberim olmadan ziraat vekâletince üç ay mezuniyet vermiştir. Burada ziraat vekâletinin hiçbir temsilcisi yoktur. Doğu da köylünün ziraat vekâletinin olmayacak hiçbir mevcudiyeti yoktur.¹⁶⁶ Ruslara geçen Evliye-i Selase'nin parçası olan Batum hariç diğer bölgeler anavatan katılmıştır. Bundan ötürü bu topraklarda önemli derecede arazi mevzusu bulunmaktadır. Bu vilayetlerimiz Ruslara geçtiğinden araziler Padişaha ait olduğundan, bunlar Rus Çarına geçmiştir. Burada Çarlık iradesinin tuttuğu yol bu araziye beylere taksim olmuş vergide bunların takdirine kalmıştır. Bundan ötürü halk topraksız kalmış ve fakir duruma düşmüştür. İşte bunun doğurduğu birçok önemli sebeplerle burada toprakların başında bulunan beyleri Hemşinlileri garba gönderilmiştir daha sonrasında arazi hamur yapılmıştır. Ardından burada bulunan Kars halkına bu toprakları tekrar verilmiştir. Bunun sonucunda ise, halk tarafından büyük bir takdirle karşılaşılmıştır.¹⁶⁷

Başbakan İsmet İnönü doğu illeri için yapılacak olan çalışmaya ilişkin bilgiyi vermiştir; Doğu illerinde dört hududun siyasal ihtimallerine ve en mühimi Kürt meselelerine de maruzdurlar. Bunun için doğu illerimize esaslı ve devamlı bir program getirerek burası yalnız gairesiz değil, hatta verimli bir gaye için saf edilmiş olacağına eminim.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Serap YEŞİLTUNA, *Atatürk Ve Kürtleri*, İleri Yayınları, İs. Ocak 2012, s.113-14-15

¹⁶⁶ YEŞİLTUNA, *Atatürk Ve Kürtler*, s.215

¹⁶⁷ Bülent VARLIK, *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları 1936*, Dipnot Yayınları, Ankara 2010, s.116

¹⁶⁸ Saygı ÖZTÜRK, *İsmet Paşanın Kürt Raporları*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2008, s.54

İKİNCİ BÖLÜM

İSKÂN KANUNLARI VE BÖLGEYE UYGULANIŞI

A. 1926-1960 Yılları Arasında Bölgeye Yönelik Çıkarılan İskân Kanunları

İskân kanunlarının çıkmasında bazı hususlar etkili olmuştur. Bunlar;

Birinci neden; Doğu Anadolu bölgesinde bazı nedenler baş göstermiştir. Bu problemlerin başında asayişsizlik ve güvenlik sorunu başta gelmektedir. Doğu Anadolu bölgesi coğrafi olarak merkez idareye uzak bir bölgedir. Bu yüzden burada devlet otoritesi tam olarak sağlanamamaktadır. Bu durumu fırsat bilen bazı aileler bölgede kendilerine bir aşiret yapısı kurmuşlardır. Bölgede etkinliklerini artırmak için bir birleri ile sürekli rekabet içine giren aşiretler bölge huzurunu ve asayişinin bozulmasına neden olmaktadır. Bölgede eşkıyalık, ayaklanma, sınırlarda güvenlik sorunu, kaçakçılık ve bölgenin huzursuzluk içinde yaşamasına neden olan bu aşiret yapısı hem millete hem devlete maddi manevi zarar vermektedir. Sınırlardaki güvenlik noktasında yaşanan sıkıntılardan ve bölge içinde çıkan ayaklanmalara vermiş oldukları destekten ötürü bu aşiretlerin bölgeden çıkarılması gerektiği düşünülmüştür. Toprak ağalığı da yapan bu aşiret sistemi ekonomik olarak da devlete zarar vermektedir. Sınır bölgeler de yaşayanlar dış devletlerin kışkırtmasıyla devlete karşıda bir tehdit oluşturmaktadır. Yaşanmış olan iç isyanların ardından devlet suiistimallerin önlemek için bazı önlemler almaya karar vermiştir.

İkinci neden; ülke dışında kalan Türk halkları yönetimlerin ve rejimlerin değişmesiyle birlikte gerek gönüllü gerekse zorunlu olarak göç etmeye başlamıştır. Ülke dışından gelen halkın yerleştirilmesi belli bir sisteme göre yapılması gerekmektedir. Yerleştirmeler de iklim coğrafya ve ekonomik olarak dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Muhacir ve mültecilerin yerleştirmelerinde nüfussal denge de sağlanmalıdır.

Üçüncü neden; ülke içinde yaşayan göçebe ya da yarı göçebe halkın yerleşik yaşama geçirilmesi gerekmektedir. Bu durumda devlete hem tarımsal hem ekonomik olarak devamlılık sağlayacak; hem de toplumda bir düzen teşkil ederek denetim mekanizmalarının daha iyi işlemini sağlayacaktır. Ülkenin ücra köşelerinde yaşayan halk sosyal devletin sağlamış olduğu hizmetlerden çok fazla faydalanmamaktadır. Bu durumda düzeltilmesi yine çıkarılacak olan iskân kanunları ile sağlanacaktır.

Ülke içerisinde yaşanan sıkıntılar yer değiştirilmelerle yapılacak olan düzenlemelerle çözüme kavuşturulacaktır.

1. 1926 Tarihli 885 Sayılı İskân Kanunları

Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan asayişsizlikten doğan sıkıntılardan ötürü devlet bu coğrafya düzeni sağlamak amacıyla iskân kanunu yapılması ön görmüştür. Bölge için yapılacak olan iskân kanunu iç iskana yönelik yapılan ilk ciddi çalışma olacaktır. Yapılan çalışmalar neticesinde TBMM'ye iskân kanunu ile ilgili bir taslak sunulmuştur. Sunulan taslağın maddeleri şöyledir;

1. Madde: Türkiye topraklarına yerleşmek isteyen kişilerin yerleştirmeleri ile iç işleri bakanlığı ilgilenecektir.
2. Madde: Türkiye'ye yerleşmek isteyenler arasında; firengi ve cüzzam hastalığı olanlar, siyasi ve askeri suçları bulunanlar, cinayetten mahkûm olanlar, casuslar, çingeneler, anarşistler ve yaşadıkları ülkede sınır dışı edilenler ülkeye kabul edilmeyeceklerdir.
3. Madde: ülke içinde bulunan göçebelerle, idari sağlık ve ekonomik nedenlerden ötürü başka yerlere nakilleri yapılması gereken yerli halkın iskân ve nakil işleri iç işleri bakanlığına aittir.
4. Madde: dışarıdan gelen göçmenler herhangi bir anlaşma neticesinde gelmişler ise; gelenlerin yerleştirmeleri yine yapılan anlaşmaya göre olacaktır.

5. Madde: Türkiye de bulunana ve Türk vatandaşlığı olan çingenelerin uygun yerlere iskânları yapılacaktır. Ancak Türkiye de bulunan başka ülkenin vatandaşı olanlar ülkeye kabul edilmeyeceklerdir.
6. Madde: bu yasa ile ülkede iskâna tabi olanlar köylerde ya da şehirlerde yaşayacak olan kişilere ev, toprak, zirai ürünler, hayvan ve sermaye verilecektir. Kişilerin nerde yaşadıklarına bakılmayacak ihtiyaç dâhilinde yardımlar yapılacaktır.
7. Madde: yapılan borçlanma yasasından ülkeye gelen yeni ve eski tüm kişiler faydalanabilecektir.
8. Madde: iskân yapılacak olan köylerde; okul, cami, mera, Pazar yeri, mezarlık yeri ve harmanlar yapılacak ve halka ücretsiz olarak verilecektir. Orman ve bataklık gibi yerler kullanıma elverişli hale getirilerek halka verilecektir.
9. Madde: iskan edilecek kişilere verilecek olan araziler devlet arazisinden olacaktır. Dışardan gelen muhacirlere verilecek olan araziler ise; kişilere iat araziler satın alınarak muhacir ailelere verilecektir.
10. Madde: muhacir olarak dışardan gelen kişilerin yanlarında getirdikleri zirai alet, eşya, sanayi ürünleri bir defaya mahsus gümrük vergisi alınmayacaktır.
11. Madde: muhacir ve mülteci sıfatı ile ülkeye gelenler iki yıl boyunca devlete karşı olan sorumluluklarından muaf tutuluşlardır.¹⁶⁹

İskân kanunu yasa taslağı meclis tarafından görüşülmüştür. 30 Mayıs 1926 tarihinde 885 sayılı iskân yasası kabul edilmiştir. Çıkarılan bu yasa Türkiye'deki ilk iskân çalışması olarak kabul edilmiştir. Yasanın maddelerine bakıldığı zaman Türkiye'nin iskân siyasetinin özellikleri göze çarpmaktadır.¹⁷⁰ Çıkarılan bu iskân kanunu yalnızca iç iskana yönelik olmamıştır dışarıdan gelecek olan muhacirlerinde kapsayan maddeler bulunmaktadır. 885 sayılı kanunla gelen muhacirlerin iskân işlerinde nasıl bir yol izleneceği yine bu kanunla belirlenmiştir.¹⁷¹

Türkiye savaşlarda kaybettiği nüfusun yerine dışarıdan destek sağlamak istemiştir. Ancak dışarıdan gelen halk için ülkeye kabullerde Türk kültürüne bağlı olmak şartı aranmıştır. Bunun nedeni ise; ülke içindeki Türk kültürünü korumak ve devamlılığını sağlamaktır.

¹⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, Kanunlar Dergisi Cilt.4, Ankara 1926

¹⁷⁰ BABUŞ, **Osmanlıdan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç Ve İskân Siyaseti Uygulamaları**, s.160

¹⁷¹ SARI, "*Atatürk Dönemi İskân Politikasında İç İskana Yönelik Çalışmalar (1923-1938)*" s.90

2. 1927 Tarihli 1097 Sayılı İskân Kanunu

Türkiye’de Yeni bir iskân yasının çıkarılmasına neden olan bazı olaylar cereyan etmiştir. 1927 yılından önce çıkarılmış olan iskân kanunlarında bazı eksiklikler gözlemlenmiştir. Gerek ülke içinde yaşanan göç gerekse ülke dışından gelen göçlerde bazı aksaklıklar meydana gelmiştir. Yeni iskân kanununun çıkmasında etkili olan diğer bir neden ise; Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, yapılmış olan Cumhuriyet kanunlarının geçerliliğini sağlamak için ve Doğu Anadolu bölgesinde bulunan bazı halkların bu bölgeden gönderilmesi gerektiğine karar vermiştir. Doğu Anadolu da bulunan bazı kişiler, hükümet gibi hareket etmektedir. Halkın dini duygularını kullanarak onları sömürmektedir bu zorbalardan bu topraklardan çıkarılması gerekmektedir. Halkı kandıran ve sömüren bu kişiler devlete karşı yapılan isyanlarında içinde olmuşlardır. Tüm bu olaylardan ötürü devlet Doğu da ıslahat yapma gereği duymuştur. Cumhuriyetin kanunlarının bu topraklarda kalıcı olabilmesi be halkın da bu kanunlardan yararlanabilmesi için halkın üzerinde otorite kurmuş olan bu kişilerin bu bölgeden gönderilmesi gerekmektedir.¹⁷²

İskân kanununun çıkarılması için meclis çalışmalarına başlamıştır. Yapılan görüşmelerin sonucunda 10 Haziran 1927 tarihli 1097 sayılı iskân kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun; Bazı eşhasın şark mıntıkasından garb vilâyetlerine nakillerine dair kanun adını almıştır. 1097 sayılı yasanın öncelikli amacı doğu Anadolu da bulunan aşiret yapısını bozmak ve aşiretleri devlete bağlamak için devletin denetiminde esaslı bir iskâna tabi tutmak olmuştur. Bölgeden yapılacak olan nakiller sosyal, idari ve askeri nedenleri bulunmaktadır.¹⁷³ Çıkartılmış olan bu kanun 15 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin içeriğine baktığımız zaman;

1. Madde: askeri, idari ve içtimai nedenlerden ötürü şark mıntıkasında bulunan Bayazid vilayetlerinden 1.400 kadar şahsın ve bu şahısların ailelerinden 80 asilerin ailesiyle ağır ceza mahkûmlarının batı vilayetlerine nakilleri için izin verilmiştir.
2. Nakil işlemleri 1927 senesinin Ağustos ayına kadar yapılacaktır. Nakil olunacak ailelerin topraklarında ürünleri bulunanlara kasım ayına kadar müsaade edilecektir.8. maddenin uygulanmasına kadar ailelerden bazılarının memlekette kalmaları icra vekilleri heyeti görevlendirilmiştir.
3. Nakledilenlerden durumu kötü olan ailelere buldukları yerlerde hükümet tarafından nakil ve yol ayrıca iskân olundukları yerlerde de iaşe yardımı yapılacaktır.

¹⁷² Kazım ÖZTÜRK, **Türk Parlamento Tarihi TBMM 2. Dönem (1923-1927)**, TBMM Vakfı Yayınları No:2, Ankara, s.289

¹⁷³ İlhan TEKELİ, **Göç Ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül 2008, s.161/// BABUŞ, **Osmanlıdan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Göç Ve İskân Siyaseti Uygulamaları** s.161

4. Nakil ve iskân edilen aileler devletin göstermiş olduğu batı vilayetlerinde kalmak zorundalardır. Ancak yerlerini tamamen terk etmedikleri sürece ülke içinde seyahat edebileceklerdir. Ancak 1. Maddede adı geçen yasak bölgelere seyahat etmeleri yasaklanmıştır. Bu hükme uymayanlar hakkında Türk ceza kanununun 526. Maddesine göre cezalandırılacaklardır.
5. Bölgede bulunan mahkûmlar cezalarını tamamlayınca buradan giden diğer kişiler gibi aileleriyle birlikte iskâna tabi olacaklardır.
6. Nakledilen kişiler mallarını istedikleri gibi tasarruf edebilirler.
7. Nakledilen kişilerin buldukları yerlerde bulunan mallarını iki yıl içinde satılamayan mallar hükümet tarafından alınır ve bedeli kişilere ödenir.
8. Nakledilenlerin terk ettikleri araziler ve bu araziler üstünde bulunana evler hazineye bırakılacaklardır. Bu arazi ve arazi üstünde olan evlerin değerlerini belirlemek için her kazadan bir mal memuru ya da ziraat odasından ya da belediye azasından meydana gelecek olan 3 kişilik heyet tarafından belirlenecektir. Bu heyet arazi ve evlerin değerlerini belirleyerek iskân müdüriyetine bildireceklerdir.
9. Bu heyetin vermiş olduğu kararlara kanat etmeyenler şahsen vilayet merkezlerindeki mahkemelere müracaat edebileceklerdir.
10. Bu kanunun uygulamalarında içişleri bakanlığına bildirilecek kanunlara göre iskân bütçesinden yardım alınacaktır.¹⁷⁴

Çıkarılan bu yasa ile Kürtlerin göçürülme olayı başlamıştır. Şark idare-i örfiye mıntikasından olan Bayazıd vilayetinden 1.400 kişi aileleriyle birlikte 80 ailenin ve ağır ceza mahkûmlarının batı illerine gönderilmesi yasallaşmıştır.¹⁷⁵ İskân hükümleri hızla uygulamaya konulmuştur. Giden ailelerin malları konusunda mağdur olmamaları içinde hükümet kanuna maddeler eklemiştir. Daha önce uygulanmış olan kalan mallar konusunda yine aynı maddeler uygulanmıştır. Giden ailelerin haklarının herhangi bir kayıp yaşamamaları için gerekli önlemler alınmıştır. Malların değerlerinin belirlenmesi için fiyat komisyonu kurulmuştur.¹⁷⁶

3. 1934 Tarihli 2510 Sayılı Kanun

1927 yılında çıkartılan iskân kanunundan bu bölgede istenilen düzen sağlanamamıştır. Doğu Anadolu da isyanlar baş göstermiştir. İsyanın bastırılmasının ardından burada eski

¹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem Kanunlar Dergisi Cilt.5, 1927

¹⁷⁵ Mete TUNCAY, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Yurt Yayınları, Ankara 1981, s.174

¹⁷⁶ ŞİMŞİR, *Kürtçülük 2*, s.446

düzenin sağlanması gerekmektedir. Bu düzende yine iskan edilerek sağlanacaktır. Doğu Anadolu'da bunlar yaşanırken, Bulgaristan hükümeti de ülkede bulunana Türkleri ülkeden göçe zorlamaktadır. Yaşanan bu iki durumdan ötürü devlet daha kapsamlı bir iskan kanuna ihtiyaç duyulmuştur.

Devlet tarafından daha öncesinde çıkartılmış olan iskan kanunları nüfus, güvenlik, topraksızlık, aşiret hayatının sonlandırılması gibi konularda istenilen sonuca ulaşamamıştır. Bununla birlikte ulus oluşumu ve çağdaşlaşmada istenilen düzeyde ilerleyememiştir. Dolayısıyla bu durumu düzeltecek ve yeniden düzenleyecek bir iskan kanuna ihtiyaç duyulmuştur.¹⁷⁷ Yapılacak olan yasanın çalışmalarına vakit kaybetmeden başlanmıştır. Bu kanunun çıkması için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyulmuştur. Çalışmaların tamamlanmasının ardından meclis kanunları görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler sonucunda da; 14.07.1934 tarihinde 2510 sayılı iskan kanunu çıkarılmıştır. Bu iskan kanunu 9 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; iskân mntıkaları

1. Muhacirlerin ve mültecilerin kabulü
2. İçerde nakiller, kültür ve idare tedbirleri
3. İskân
4. Mecburiyetler, tasfiye ve istihkak mazbataları
5. Muafiyetler
6. Malî hükümler
7. İskân komisyonu
8. İcraî hükümler
9. Müteferrik hükümler¹⁷⁸

Bu kanunun maddelerinin içeriklerine baktığımız zaman;

Başlangıç bölümü 1. Ve 2. Madde

1 numaralı mntıkalar: Türk kültürlü nüfusun tekasüfü istenilen yerlerdir.

2 numaralı mntıkalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.

3 numaralı mntıkalar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebeplerde boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerlerdir. Yukarıda yazılan iskân

¹⁷⁷ TUNCAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931, s.174

¹⁷⁸ KÖKDEMİR, Eski Ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri Ve Uygulama Kılavuzu, s.48-49

mıntıklarının tasdikli haritasında, zamanla ortaya çıkacak ihtiyaca göre değişiklikler yapılması Dâhiliye vekilliğinin teklifi üzerine icra Vekilleri Heyeti kararına bağlıdır.

Bu maddelerle ÷lke içindeki nüfusun yerleşim ve yayılışı ÷lke içindeki yoğunluğu belirlenmiştir. Ülke içinde iskân için 3 mıntıka belirlenmiştir. Yerleştirilecek olan aileler Türk kültürünün yoğun olarak yerleştirileceği yerler olacaktır. Bu mıntıklardan Türk kültürüne bağlılık olması istenmiştir.

Birinci bölüm muhacirlerin ve mültecilerin kabulü 3-7 maddeler

Bu bölümde balkanlardan anavatana dönecek olan muhacirlerin kabulü ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Ülkeye kabul edilecek olan muhacirlerde öncelik olarak Türk kültürüne bağlılık olma şartı aranacaktır. Türk kültürüne bağlı olmayanlar, araşitler, casuslar, çingeneler ve sınır dışı edilenler kesinlikle ÷lkeye alınmayacaklardır. Muhacirler ÷lkeye geldiklerinde ellerinde muhacir kağıdı olmak zorundadır. Kimsesiz olan çocuklar diğer akrabalarının yanlarında gelebileceklerdir ve bunlar yaşlarına bakılmaksızın vatandaşlığa alınacaklardır. İskan yerleşimlerinde devletten yardım istemeyenler istedikleri yerlere yerleşebileceklerdir. Yardım talebinde bulunanlar ise hükümetin belirlediği yerlere yerleşmeye mecbur tutulmuşlardır.

İkinci bölüm 8-11 maddeler

Bu maddeler ÷lke içinde yapılacak olan iç iskânla ilgili maddelerdir. Türkiye içinde bulunduğu araziden sıkıntı yaşayanlar daha verimli topraklara iskanları yapılabilecektir. Çingeneler ve göçebeler Türk kültürünün yoğun olduğu yerlere iskânları yapılacaktır. Bu kanunla aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği unvanları kaldırılmıştır. Bunlara toplumda hiç bir şekilde ayrıcalık sağlanmayacaktır. Anadilleri Türkçe olmayan topluluklar yeniden köy veya mahalle kurmaları yasaklanmıştır. Türk kültürüne bağlı olmayanlar ve Türk kültürüne bağlı olup da Türkçe konuşanlar İçişleri Bakanlığının belirlediği yerlere yerleştirilmeleri yapılacaktır.

Üçüncü bölüm 12-25 maddeler

Bu bölümde öncelikle 1 numaralı mıntıkaya yerleştirilecek olan halktan bahsedilmektedir. Yasak olan mıntıklara ve aşiretlerin gönderildiği mıntıklara tekrar

dönüşleri yasaklanmıştır. Mıntikalarda Türk kültürüne mensup olduğu halde bu kültürü unutanlarda farklı mintikalara iskanları yapılacaktır. Dışarıdan gelen muhacirleri yerleşimleri iklim ve yaşayış şartlarına göre yapılacaktır. Başka mintikalarda yaşayan Türk kültürüne bağlı kişiler kendi istekleri doğrultusunda belirlenen mintikalara yerleşimler yapabileceklerdir. Dışarıdan ülkeye gelen muhacirlere ayırım yapılmaksızın iskân yardımları yapılacaktır. İskan edilecek kişiler aileleri ile birlikte yapılacaktır. Anne ya da babası olmayanlar büyükbabaları ile birlikte iskân edileceklerdir. Ancak bu çocuklara iskân yardımı yapılacak ve toprak hisseleri bunların adına olacaktır. Yeniden kurulan ya da canlandırılmak istenen köylere okul, cami, çeşme, su, yol gibi ihtiyaçları giderilecektir. Muhacir, mülteci ve göçebelere verilecek olan topraklar bu maddelerde belirtilmiştir. Muhacir ve mültecilerin ev konusundaki sıkıntılarını giderici maddeler yine bu bölümde verilmiştir.

Dördüncü bölüm 26-30 maddeler

Bu bölümdeki maddeler genel olarak hükümet tarafından göç ettirilen ya da kendi isteği ile göç eden ailelerin taşınır ve taşınmaz mallarına ilişkin hükümler yapılmıştır. Göç ettirilenlerin mallarının 1 yıl içinde satabileceklerdir. Hükümetin 1. Mıntıkaya yerleştirdiği aileler yerleştikleri yerlerde 10 yıl kalmak zorundadır. Mıntikalarda yapılacak olan herhangi bir değişimde İçişleri Bakanlığının izni ile mümkün olacaktır. 1 ve 2 mintıkada kalanlara verilen mallar 10 yıl boyunca hiç bir şekilde başkasına verilmez ve satılamaz.

Beşinci bölüm 31-38 maddeler

Bu bölümdeki maddelerde iskân uygulaması yapılırken uygulanan muafiyetlerden bahsedilmektedir. Yapılan bu muafiyetlerden muhacirler ve ülke içinde nakilleri yapılan aileler yararlanabilecektir. Muafiyetler de aileler, sanatkarlar ve tüccarlara için ayrı ayrı kolaylıklar sağlanmıştır. İskânı yapılan bir cemaat ise, cemaate ait okul eşyası, cami eşyası, vakıflara ait eşyalar, köy ve mahallelere ait ortak eşyaların götürülmesi ve getirilmesi yine muafiyetler içinde yer almıştır. 1 numaralı mintıkaya iskan edilen kişiler 3 yıl boyunca yol, toprak, yapı ve kazanç vergilerini ödemeyeceklerdir. İskan edilecek olan ailelere verilen toprak veya ev tapularında da tapu masrafı alınmayacaktır. Muhacirler için geçerli olan askerlik muafiyetlerinde bulunmaktadır.

Altıncı bölüm 39-41 maddeler

Bu bölümde mali hükümlerden bahsedilmiştir. İskanı yapılan ailelerin ekonomik sorumluluklarında izlenecek yol belirlenmiştir. 1 ve 2 mıntikalarda parasız ve borçsuz olarak verilecek olan mallar ve 2. Mıntıkada 885 sayılı kanun hükmüne göre verilecek olan tapular ve topraklar borçlanmaya tabii olacaklardır. Bu borçlanmanın nasıl olacağı ise borçlanma kanuna göre düzenlenecektir. Kişiler bu borçlanmanın ödemesini ise yapılan iskânın 8. Yılıının eylül ayından itibaren taksitlendirilmiş bir şekilde ödemeye başlayacaklardır.

Yedinci bölüm 42. Madde

Bu madde iskân komisyonları ile ilgilidir. Yapılacak olan iskan çalışmalarını daha sağlıklı, sistemli ve düzenli yürütebilmek için bir komisyona ihtiyaç vardır. Komisyon 3 kişiden oluşacaktır. Kurulacak olan bu komisyon iskan yapılacak olan bölgelere gönderileceklerdir. İl ve ilçelerde gezerek görerek tespitlerde bulunacaktır. Bu komisyon, Türkiye'ye gelecek olan muhacir ve mültecilerin ve Türkiye de başka illere iskânları yapılacak olan halkın iktisadi, içtimai şartlara göre yapılacak olan yerleştirilmelerin nerelere yapılacağı belirleyecektir. Komisyonun yapacağı bir diğer araştırmada iskana yarayacak toprak ve yapıların araştırılması üzerine olacaktır. Muhacirlerin sevk ve şartlarında yine bu komisyon tarafından belirlenecektir. Kısaca iskana dahil olan bütün konular bu komisyon tarafından belirlenecektir. Yapılan çalışmalar İçişleri bakanlığına bir rapor şeklinde sunulacaktır.

Sekizinci bölüm 43-47 madde

Bu maddeler icrai hükümleri içermektedir. İskân uygulaması yapılan ailelere bölgelere yerleştirildiklerinden itibaren 3 ay içinde bütün tapularının teslimi yapılacaktır. İskân yapılan bölgede nüfus yoğun ise bu süre 6 ay kadar uzatılacaktır. Bölgelerde yapılacak olan çalışmalar vali ve kaymakamlığın sorumluluğunda olacaktır. Bölgelere gönderilen iskân komisyonları vali ve kaymakamların emirleri doğrultusunda işlerini yürüteceklerdir. İskân komisyonu çalışmalarında işlerini sıkı tutmak zorundadır. Yapılan çalışmalarda en ufak bir aksaklık yaşanırca görevli kişiler vazifelerinden hemen uzaklaştırılacaklardır. İskan yapılan mıntikalarda umumi müfettişlik mıntikasında ise buradaki iskan, nakil ve yerleştirilmelerden umumi müfettişler sorumlu olacaktır.

Dokuzuncu bölüm ise; 48-51 maddeleri içermektedir.¹⁷⁹

Yapılan 2510 sayılı iskân kanunu diğer iskân kanunlarına göre daha etkili çözümler sunmuştur. Bu iskân kanunu altında iki temel düşünce vardır birincisi; isyancı ailelerin bu bölgeden tahliyesinin yapılmasıdır. Böylece olası bir isyan olayının önüne geçilmiş olacaktır. İkinci bir neden ise; Bulgaristan'dan getirilen Türk halkının yerleştirilmesi olayıdır. Yeni kanunla Türkiye'deki ulusal yerleşim için bir çerçeve çizilmiştir.¹⁸⁰ Bu iskan kanunu ile doğudaki aşiret yapısı parçalanacaktır. Cumhuriyet idaresi altında bulunan halk, birlik içinde sınıfsal farklılığı ya da bir zümreye ait imtiyazları olmadan kanunlar önünde eşit haklara sahip bir şekilde özgür olarak yaşayacaklardır.¹⁸¹ Yasa ile aşiretlerin ellerinden alınan topraklar halka dağıtılacaktır. Böylece topraksız olan halka toprağa kavuşmuş olacaktır. Cumhuriyetin kuruluşundan beri var olan bu düşünce 1934 iskan kanunu ile hayata geçirilmiş olacaktır.¹⁸²

2510 sayılı yasa hükümleri iç ve dış göçler için hükümler getirmiş böylece devlet iki sıkıntı içinde çözüm bulmuştur.¹⁸³ Yapılan bu yasa ile birlikte gerçekleştirilecek olan iskânla birlikte ülkenin diğer bir sıkıntısı olan nüfus problemi de çözüme kavuşmuş olacaktır. Savaşlardan kaybedilen nüfus dışarıdan getirilen muhacirler tarafından karşılanmış olacaktır. Doğu Anadolu'da var olan feodal yapı parçalanmış olacaktır böylece bu sistem altında yaşayan halkta rahatlamış olacaktır.¹⁸⁴ Çıkarılan bu kanunun hemen ardından ilk olarak, Ağrı, Diyarın, Tunceli, Erzurum, Bitlis, Van, Siirt, Bingöl, Kars, Malatya, Mardin, Elazığ'dan toplamda 5.074 haneden 25.851 kişi göçürülmüştür.¹⁸⁵

Cumhuriyetin ilk on yılında sadece ekonomik olmayan aynı zaman da siyasi ve sosyal etkileri açısından alınan en önemli kararlar ülkenin yeni baştan imar ve iskânı konusunda alınan kararlar olmuştur.¹⁸⁶

B. İSKÂN KANUNUN TÜRK BASINDAKİ YANSIMALARI

¹⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, Kanunlar dergisi cilt.1, Ankara 1934

¹⁸⁰ Joost JONGERDEN, *Türkiye'de İskân Sorunu Ve Kürtler*, Vate Yayıncılık, İstanbul 2008, s.249

¹⁸¹ KOCA, *Yakın tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, s.397

¹⁸² MUMCU, *Kürt Dosyası*, s.60

¹⁸³ İlhan TEKELİ, "*Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi Ve İskan Sorunu*," Toplum Ve Bilim s.50, 1990, S.63

¹⁸⁴ YEŞİLTUNA, *Atatürk ve Kürtler*, s.264

¹⁸⁵ TEKELİ, "*Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi Ve İskan Sorunu*," s.64

¹⁸⁶ Onur YILDIRIM, *Erken Cumhuriyet Dönemi Politikaları Ve Türkiye'nin İmar Ve İskanı*, Ankara 2003, Proje No:Sbb-400, S.5

İskân kanunu ile ilgili vatan gazetesinde çıkan yazıda Yasak bölgede iskân durumundan bahsedilmektedir. 5826 sayılı kanuna göre salık ve bayındırlık bakanlıkları ile iskân genel müdürlüğü tarafından gönderilen merkez heyeti 1952 Temmuz ayı içinde Ağrı'daki iskân mıntıkasında serbest bırakılan kısmında kurulacak köy yerlerini tespit edilmekte olup müteakiben iskan ve inşaata başlanacaktır. Burada kurulacak köylerin birer numune köyü olması istenmekte ve çalışmalara o şekilde istikamet verilmişti bulunmaktadır. İhtilafların hal ve şekline gelince yasaklığın konması ile buradaki tapulu ve tapusuz gayrimenkullerin mülkiyeti 2510 sayılı kanunun 26. Maddesi gereğinde tam olarak devlete intikal ettiğinden birbirine karşı mülkiyet iddiasında bulunan eski maliklerine durum duyurularak ihtilaflar tamamen halledilmiş bir vaziyettedir.¹⁸⁷

Ulus gazetesinin 1 ağustos sayısında Şeref Nuri iskân kanunu ve yurtlandırma politikamız başlığı altındaki köşe yazısında 1934 yılında çıkarılan iskân kanunun amaçlarında ve kanunun maddelerinden kısaca bahsetmiştir. Şeref Nuri'ye göre; Yapılan bu kanunla birlikte yurtlandırma politikasının iki temel hedefi bulunmaktadır. Bunlar; Türk kültürünü kuvvetlendirmek ve ekonomik siyasal ve askeri bakımdan memleketin nüfus dağılışı şeklini değiştirmektir. Kanununa genel olarak bakıldığında artık gelişi güzel ve plansız bir yerleştirmenin olmayacağını belirtmiştir.¹⁸⁸

Akşam gazetesinde Şark'ta iskân mıntıkları başlığında iskân umum müdürü ali galip bey yeni iskân kanununa göre iskân mıntıklarını tespit için yakında şark vilayetlerine giderek tatbikatta bulunacaktır.¹⁸⁹

Zaman gazetesinde, iskan kanunlarının bölgelere bildirilmesinden bahsedilen bir haber yayınlanmıştır.; Kars vilayetiyle Beyazıt, Erzurum ve Çoruh vilayetlerinin bazı parçalarında muhacir ve sığıntıların yerleştirilmesi ve yerli çiftçilerin topraklandırılması hakkındaki 2510 numaralı kanun dün vilayetlere tebliğ edilmiştir. Kanuna göre; Kars vilayetiyle Beyazıt vilayetinin İğdır ve Tuzluca, Erzurum vilayetinin Olti, Çoruh vilayetinin Artvin, Şavşat ve Burçka kazalarında ve kemal paşa nahiyesinde başka bir devlet hesabına kullanıp buraları bırakmış olan Rus tebaasına ait toprakların ve yapıların mülkiyeti devlete intikal etmiş bulunmakta olduğundan gerek bu toprak ve binaların gereken devlete ait diğer bina ve topraklardan muhacirlere, mültecilere yerleştirilmek üzere hükümetçe bayağı yerleştirme haddi içinde verilmiş olan evler, ahırlar, samanlıklar, dükkânlar ve topraklar bunlara parasız olarak temnik olunacak ve tapuya bağlanacaktır. Muhacirlerden ve mültecilerden henüz

¹⁸⁷ Vatan, 21.01.1953 Ağrı İlavesi, Sayı.12, s.3

¹⁸⁸ Ulus, 1 ağustos 1935, Sayı.5033, s.2

¹⁸⁹ Akşam, 23 Ağustos 1934, Sayı.5701, s.2

yerleştirilmemiş olanlarda yerleştirme kanunu hükümlerine göre bu yerlere parsız olarak yerleştirileceklerdir. Bayağı yerleştirme içinde bu topraklara alıp işleyen topraklı ve topraksız yerli çiftçilerde bu kanun hükümlerinden istifade ederek istedikleri toprakları kendi namlarına tapuya, parasız olarak raptedebilir.¹⁹⁰

Ulus gazetesinde, ülkeye dışardan gelen göçmen sayısından bahsedilmiştir. Son bir ay içinde 5900'ü toplu olarak Romanya'dan, Bulgaristan'dan, Yugoslavya'dan, Romanya'dan ve kırımdan olmak üzere memleketimize 6900 göçmen gelmiştir.¹⁹¹

Ulus gazetesinin başka bir sayısında; iskân kesafeti başlıklı yazıda Türkiye'deki doğu-batı ve buraların merkez şehirlerindeki iskân yoğunluğundan bahsedilmiştir. Doğu Anadolu'da iskân yoğunluğu 8,8'den 11,2'ye yükselmiştir. Özellikle Kars'ta 1927 de 14,2 iken 1935'te 17,6 ya yükseldiği görülmüştür.¹⁹²

Milliyet gazetesinde, yazıda da yine iskân uygulamalarında mıntikalara verilen haberden bahsedilmiştir. Kimler yardım görecek; dâhiliye vekâleti iskân talimatnamesi de bugün vilayetlere tebliğ etmiştir. Talimatnameye göre, iskân muhacirin huduttan girmesiyle başlayarak yerleştirildiği yerde istihkakla olan yapıların ve toprakların tapuları ile beraber teslim edilmesi ve istihsal vasıtalarının ve bir yıllık yiyeceklerinin verilmesiyle bitmektedir. Hükümetten iskân istemeyen muhacirlere iskân konusunda hiçbir yardım yapılmayacaktır. Yalnız bunlardan hükümetin gösterdiği yerlere gitmiş olanlara toprak verilecektir. Türk ırkından gelen muhacirlere tercihen akrabalarının buldukları yerlere iskân edilecektir. Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka dil konuşanlar hükümetin gösterdiği yere iskân edeceklerdir. Göçebelerde muhacirlerin tabi olacakları iskân muamelelerine tabi olacaklardır.¹⁹³

Cumhuriyet gazetesinde, mecliste kanunun kabulünden bahsedilmektedir. İskân kanunu dün kabul edildi; bu münasebetle gene mecliste hararetli münakaşalar oldu. Meclis bugün hasan beyin nezaretinde toplandı.¹⁹⁴

Cumhuriyet gazetesinde, yeni iskân kanunun görüşmelerinden bahsedilmiştir. Yapılan görüşmeler sırasında vekiller arasında geçen hararetli tartışmalara yaşandığını bu tartışmalar sonucunda kanunun geri iade edildiği belirtilmiştir. Görüşmelerin tekrar başlamasıyla birlikte yapılan görüşmeler ve tartışmaların neticesinde iskân kanunun ihtiyaçlara cevap vereceği

¹⁹⁰ Zaman, 24 haziran 1934, Sayı.21, s.2

¹⁹¹ Ulus, 7 Ağustos 1935, Sayı. 5039, s.3

¹⁹² Ulus, 26 ilkkânun 1935, Sayı. 5180, s.2

¹⁹³ Milliyet, 14 Eylül 1934, Sayı.

¹⁹⁴ Cumhuriyet, 15 Haziran 1934, Sayı.3657, s.1

konusunda ortak bir karar ulaşıldığı belirtilmiştir. Ayrıca yapılacak olan bu kanunların uygulanmasıyla birlikte nüfus siyasetinde büyük faydalarında görüleceği belirtilmiştir.¹⁹⁵

Cumhuriyet gazetesinde, iskân kanunu dün kabul edildiği başlığı altında iskân kanunlarının kabulünde yaşanan tartışmalardan bahsedilmiştir. Ayrıca Şark mntıklarında muhtaç halde bulunan halka verilecek olan topraklar ile ilgili kanunlarında görüşüldüğü belirtilmiştir.¹⁹⁶

Cumhuriyet gazetesinde, muhacirlerin iskânları için alınacak olan tedbirlerden bahsedilmiştir. Ülkeye gelecek olanların nasıl bir yol izleyeceğinden bahsedilmiştir.¹⁹⁷

C. İSKÂN KANUNLARININ KARS, İĞDIR VE AĞRI'DA UYGULANIŞI

Doğu Anadolu'nun sosyal yapısı Batı coğrafyasına göre daha farklıdır. Bölgede aşiret yapısı yani feodal sistem oluşumu vardır. Doğu Anadolu'daki bu aşiret oluşumu devlet açısından sıkıntı yaratmaktadır. Bölgede etkin olan aşiretler, bölge halk üzerinde bir baskı oluşturmaktadırlar. Bölgede bulunan aşiretler çıkarılan yeni kanunlarla halk üzerindeki hâkimiyetlerini kaybedecekleri düşüncesi ile bu kanunların uygulanmasına engel olmak için bölgede sürekli bir asayişsizlik yaratmışlardır. Devlet çıkan asayişsizliklerle, huzursuzluklarla uğraşmaktan bu bölgeye yeteri kadar hizmet götürememekte ve bu bölge bir gelişme kat edememektedir.

Doğu Anadolu'da bu sosyal sorunun çözülmesi gerekmekte idi ve bu sorunun çözülmesi içinde Doğu Anadolu'nun temelinde köklü bir değişiklik yapılması gerekmekteydi.¹⁹⁸ Yapılacak olan uygulamada aşiretler parçalanmalı ve başka yerlere dağıtılmalıdır aşiretlerden boşalan topraklara da Türk kültürüne bağlı kimseler yerleştirilmelidir. Gerek doğu Anadolu'daki aşiret yapısını dağıtmak gerekse Bulgaristan'dan gelen muhacirleri düzenli olarak yerleştirmek için kapsamlı bir iskân kanunu olan 1934 yılı 2510 sayılı iskân kanunu bu bölge için uygulanmaya başlanmıştır.¹⁹⁹

Doğu Anadolu'daki sosyal düzen bu kanunla birlikte yeniden şekillenecektir. Çıkarılan iskân kanunlarında; Kars, İğdir ve Ağrı illeri iskân mntıkası içinde yer almıştır. Kanunların uygulanmaya başlamasıyla birlikte iskânı gerçekleştirilecek olan aileler için çalışmalara başlanmıştır. Şehirlerde yapılan çalışmalarda önce; burada bulunan aşiret sayıları

¹⁹⁵ Cumhuriyet, 8 Haziran 1934, Sayı.3651 s.1

¹⁹⁶ Cumhuriyet, 15 Haziran 1934, Sayı.3657 s.1

¹⁹⁷ Cumhuriyet, 18 Haziran 1934, Sayı.3660, s.3

¹⁹⁸ Ş. Süreyya AYDEMİR, **İkinci Adam İsmet İnönü Cilt1 1884-1938**, İstanbul 1968, s.11

¹⁹⁹ JONGERDEN, **Türkiye'de İskân Sorunu Ve Kürtler**, s.250

ve bu aşiretlerin sahip oldukları toprak miktarları, Kürt-Türk ailelerin sayısı belirlenmiştir. Ardından Kars, Iğdır ve Ağrı'ya getirilecek olan muhacir aileler için şehirlerde yerleşim yerleri ayarlanmıştır. Şehirlerde yapılan hazırlıkların tamamlanmasının ardından iskân kanunlarının dâhilinde şehirlere nakiller başlamıştır.

1. Kars

Kars vilayeti kazalarında yaşayan Hamşi Oğullarının buradan iskânlarının yapılmasına karar verilmiştir. İskânın önce Kars merkezine yapılmasına karar verilmiştir ancak Hamşi Oğullarının ziraat ve hayvancılıkla uğraşıyor olmalarından ötürü merkeze iskânları mümkün olmamıştır. Tarımsal faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için tarımın iyi yapıldığı başka illere iskânları mümkün olacaktır. Hamşi Oğullarının yerleştirilmeleri için batı da uygun yerler bulunmuştur. Bu yerler; Isparta, Aydın, Muğla, Afyon, Denizli, Manisa, Balıkesir ve Bolu olarak belirlenmiştir. Kararın onaylanmasının ardından 268 nüfustan ve 30 haneden oluşan Hamşi Oğulları, Isparta, Aydın, Muğla, Afyon, Denizli, Manisa, Balıkesir ve Bolu illerine iskân ve nakiller, yapılmıştır.²⁰⁰ Bu illere gönderilen Hamşi oğullarına nakil ve sevkte yardım yapılmıştır. İskân olundukları yerlerde de ihtiyaçları dâhilinde yardımlara devam etmiştir.

Kars vilayetinde ekili-dikili arazinin az olmasından ötürü vilayette arazi sıkıntısı yaşanmıştır. Bundan dolayı halkta geçim sıkıntısı yaşanmıştır. Bu durumdan en çok şikâyet Arpaçay kazasında bulunan Kümbet köyünde yaşan halk tarafından yapılmıştır. Hükümet bu sorunu çözmek için köyde bulunan ve bu durumdan şikâyetçi olan 138 nüfuslu 19 hanenin buradan nakil olmalarına karar vermiştir. Nakil kararının onaylanmasının ardından Kümbet köyünden getirilen halk Van'ın Erciş kazasına iskânı yapılmıştır. Erciş'e getirilen ailelere yardımlar yapılmıştır. Tarım yapabilmeleri için toprak, hayvan ve tohum yardımı yapılmıştır. Daha sonraki ihtiyaçları içinde her türlü yardım yapılmıştır. Erciş'e iskânı yapılan ailelerin yer değiştirme olayı 882 sayılı iskân kanuna göre yapılmıştır.²⁰¹ Yapılan bu nakille birlikte halkın geçim sıkıntısı sorunu çözülmüştür. Posof kazasının Suvaskal ve Hırtas köyüne 216 kişi Van'a gönderilmiştir.²⁰²

Kars'tan başka şehirlere nakillerin haricinde şehir içinde de nakiller söz konusu olmuştur. Kars'ın Çıldır kazasında bulunana Meryem ve Bayra hatun köylerinde bulunan halk tıpkı Kümbet köyündeki gibi topraktan dolayı sıkıntı yaşamaktadır. Yaşanan bu sıkıntıyı devlete beyan etmişlerdir. Yapılan beyanın neticesinde hükümet 885 sayılı iskân kanununun 3.

²⁰⁰ BCA. 030-18-01-02-68-79-016

²⁰¹ BCA. 030-18-01-02-41-83-013

²⁰² BCA. 030-18-01-02-40-77-06

Maddesince burada bulunan 96 nüfuslu 12 hanenin buldukları yerlerden Kars'ın merkez kazasına bağlı Emvali Matruke köyüne iskânları yapılmıştır. Posof kazasının bağlı Nunus köyünden 66 kişi Kars'ın merkez kazasına bağlı Emvali Matruke köyüne iskânları yapılmıştır.²⁰³

İç iskânda bu hareketlilik yaşanırken bu sırada Bulgaristan'da Türkiye'ye göçler yaşanmaktadır. Batıdaki iskân mntıkaları yetersiz kalınca Bulgaristan'dan gelen Türkler için 1936 yılında alınan bir kararla iskân mntıkaları artırılmıştır. Bu artışla birlikte iskân mntıkası içinde yer alan Kars'a muhacir sevk edilmesine başlanmıştır.²⁰⁴ Getirilen muhacirlerin bir kısmı gönderilen ailelerden boşalan topraklara yerleştirilmiştir.

Kars bölgesine getirilen Kafkas muhacirlerinin yerleşimleri şu şekilde olmuştur. Kafkaslardan getirilen aileler kaçakçılık ve casusluktan ötürü iç kesimlere yerleştirilmeleri uygun görülmüştür. Birinci Umumi Müfettişliğin uygun gördüğü Kars'ın Çıldır kazasına 200 aile 885 sayılı kanun gereğine 1931'de Muş'a iskânları yapılmıştır.²⁰⁵ Bunun haricinde yine Kars'tan 22 haneden 148 nüfuslu aile Sivas iline, 15 haneden oluşan 85 kişi ise Yozgat iline iskânları yapılmıştır. Şehir içinde de iskânlar yapılmıştır. Bunlar, Kars merkez ve Kağızman'a kazalarına 20, Zaruşad'a 25, Sarıkamış'a 5 bin Kafkas muhacir iskân edilmiştir.²⁰⁶

Kars vilayetine toplamda 24.367 ailede 127.518 nüfusa, 19.048 ev, 1.011.356 dekar toprak verilmiştir. Yapılan toprak dağıtımının 162.000 tanesinin tapuları hazırlanarak halka dağıtılmıştır.²⁰⁷

2. Iğdır

Iğdır kazası 1934 yılından önce Beyazıt vilayetine bağlı bir kaza idi. Ağrı isyanından sonra vilayette yapısal olarak değişikliğe gidilmiştir. 1934 yılında Iğdır ve Tuzluca Kars'a bağlanmıştır.²⁰⁸ Böylece Iğdır ve Tuzluca artık Kars'ın kazaları olmuştur. Kars'a yapılacak olan muhacir iskânının büyük bir kısmı Iğdır kazasına yapılmıştır. Muhacirlerin Iğdır kazasına getirilmelerinin birincil nedeni; tarıma elverişli toprakların bulunması ve arazi bakımından herhangi bir sıkıntı yaşanmıyor olmasıdır. Bulgaristan'dan gelen halkın tarımsal

²⁰³ BCA. 030-18-01-02-45-37-010

²⁰⁴ Önder DUMAN, "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskan Çalışmaları," Atatürk Yolu Dergisi Sayı.43, Ankara 2009, s.481

²⁰⁵ Jülide A.O. , Nebahat O.A. , Mustafa T. , **Osmanlıdan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1928-1943)**, s.190

²⁰⁶ Jülide A.O. , Nebahat O.A. , Mustafa T. , **Osmanlıdan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1928-1943)**, s.187

²⁰⁷ GÖK, **Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu İskan Politikaları 1923-1950** s.206

²⁰⁸ Faruk KAYA, "Doğubayazıt Şehrinin Yer Değiştirme Olayına Neden Olan Faktörler Ve Yer Değiştirmenin Sonuçları", 1.Uluslararası Ağrı Dağı Ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, İst. 2007, s.440

faaliyetlerine devam etmesi ve burada da üretimin devam etmesi için Iğdır kazasına yerleştirilmelerine karar verilmiştir. İkincil nedeni; Ağrı isyanı sonrasında burada bulunana bazı ailelerin batıya iskânı yapılmıştır. Burada boşalan yerlere muhacirlerin getirilmesi bölgenin sosyal ve ekonomik yapısında değişimler meydana getirecektir.

Bulgaristan'dan gelen Türklerin Iğdır'a yerleştirilmelerinin başlangıcı 1937 yılında yapılmıştır. 1937 yılında Bulgaristan'dan gelen 217 aile Iğdır'da iskân edilmiştir. Getirilen muhacir aileler tıpkı diğer mıntikalara yerleştirilenler gibi geçimlerini sağlamak ve düzenlerini devam ettirmek için tarım yapabilecekleri topraklara yerleştirilmişlerdir. Gelen muhacir ailelere toplamda 17.560 dekar toprak, 182 pulluk ve 143 çift hayvan verilmiştir.²⁰⁹ Bulgaristan'ın Razgat bölgesinden 56 aile Iğdır'a getirilmiştir.²¹⁰

Iğdır kazasındaki halka 326 hanede bulunan 1.639 nüfusa; 134 ev, 10 dükkân,13.503 dekar toprak verilmiştir. Kazanın köylerindeki halka ise; 573 ev, 27 dükkân ve 33.523 dekar toprak verilmiştir.²¹¹

3. Ağrı

Vilayet için yeni düzenlemeler yapılmıştır ilk olarak isim ve merkez değişikliği yapılmıştır. Ağrı vilayeti önceleri merkezi Kara köse olan Beyazıt vilayeti adının(ağrı)'ya ve merkezi Beyazıt olan Kara köse kazası adının da (doğu Beyazıt) çevrilmesi vilayet belediyesi meclisi ve idare heyetinin kararına göre bakanlar kurulu tarafından 4-5-1935 yılında onaylanmıştır.²¹² Doğu Anadolu'nun en sıkıntılı bölgesinde yer alan Ağrı vilayetinde devlete karşı ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bölgenin sosyal yapısından ötürü burada istenilen düzen sağlanamamaktadır. Bölgede bulunan aşiretler devlet düzenini yok saymaktadır. Burada düzenin sağlanabilmesi için bölgede bulunan aşiret yapısı dağıtılmalıdır. İskân kanunlarının çıkarılmasının ardından bölgede bulunan bazı Kürt aileler geçici olarak Iğdır'a yerleştirilmişlerdir.²¹³

Bölgede kalan ailelerden olan Halikanlı aşireti bölgenin huzuru için bölgeden alınarak başka topraklara gönderilmesine karar verilmiştir. Ailenin nakil ve iskânın yapılması için Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Aydın illeri uygun görülmüştür. Kararın onaylanmasının ardından Halikanlı aşiretinden Edirne'ye 154 aile, Tekirdağ'a 100 aile, Kırklareli'ne 26 aile ve aydın'a125 aile gönderilmiştir. Ailelerin gönderilmesi ilk olarak 1931 yılında

²⁰⁹ GÖK, *Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu İskân Politikaları 1923-1950*s.207

²¹⁰ BCA.490-01-511-2051-1-80

²¹¹ GÖK, *Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu İskân Politikaları 1923-1950* s.206

²¹² BCA.030-18-01-02-54-33-016

²¹³ ÖZTÜRK, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporları*, s.90

gerçekleşmiştir. Gönderilen ailelerin Doğu'daki aşiret düzenini gönderildikleri yerlerde de sağlamaları için bir köyde iki ailenin iskânına izin verilmemiştir. Ailelerin yerleştirilmelerinde bu duruma dikkat edilmiştir böylece iskân etkin kılınmaya çalışılmıştır.²¹⁴

Ağrı bölgesinden Batı ya yapılan nakillerde Kürt ailelerin kabileler şeklinde Trabzon yolu ile sevkleri yapılmıştır. Trabzon'dan sevki yapılan aile Hakkanlı aşiretidir. Bu aşiretinin iskânı Bursa'ya yapılmıştır. Batı Anadolu ya gönderilen bir diğer ailede Celali aşiretidir.²¹⁵ Ağrı bölgesinden gönderilen ailelerin bu bölgeye dönüşleri yasaklanmıştır. Ağrı artık yasak bölgeler içinde yer almıştır. Kürt ailelerin gönderilmesiyle birlikte burada nüfus azalmıştır. Devlet buradaki nüfusu artırmak için ve Kürt-Türk nüfus yapısını dengelemek için 1936 yılında alınan bir kararla Bulgaristan'da getirilen muhacir ailelerden bir kısmını Ağrı vilayetine yerleştirmesine karar verilmiştir. Kararın onaylanmasının ardından muhacirlerin Ağrı vilayetine sevki başlamıştır.²¹⁶

Ağrı vilayetinde gelecek olan muhacirler için şehirde imar faaliyetlerine başlanmıştır. Vilayete yeni evler yapılmıştır. Yapılan evlere gelen muhacirler yerleştirilmiştir. Ağrı vilayetine 777 aile 2.618 kişi iskân edilmiştir. Muhacir ailelere her türlü yardım devlet tarafından sağlanmıştır. Gelen ailelere toprak, tohum, hayvan, araç-gereç verilmiştir. Geçimlerini sağlayacak ve devam ettirebilecek yardımlar yapılmıştır.²¹⁷ Yapılan bu uygulama ile halk üretici konumda olacaktır. Böylece buradaki topraklar boş kalmamış olacak ve tarımda üretim devam edecektir. Bu uygulama ile ağrı vilayetinde muhacir köyleri kurulmuştur. Kürt ailelerden boşalan topraklara Türk aileler yerleştirilmiştir ve bölgenin sosyal yapısı dengelenmiştir.

Bölgedeki aşiret yapısı parçalanarak başka şehirlere dağıtılmıştır. Buradaki nüfus yapısı bölgeye getirilen muhacirlerle dengelenmek istenmiştir.

D. İSKÂN UYGULAMASININ ARDINDAN ŞEHİRLERDE YAŞANAN SORUNLAR

1. Kars

²¹⁴ BCA.030-10-116-808-17

²¹⁵ Bilal ŞİMŞİR, *İngiliz Belgeleriyle Türkiyede Kürt Sorunu(1934-1938)* Ankara 1975 s. XLVIII-XLVI

²¹⁶ DUMAN, *Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskan Çalışmaları*, s.481

²¹⁷ GÖK, *Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu İskân Politikaları 1923-1950*, s.189

İskân mıntıkası içinde yer alan Kars'ta iskân uygulamaları yapılmış bazı aileler bölgeye getirilmiş bazı aileler bölgeden gönderilmiştir. İskânın uygulandığının ardından şehir durumuna baktığımız zaman; bölgede topraklandırma çalışmaları hızla devam etmiştir. Kars'ın ikinci mıntika dâhiline giren merkezle, Iğdır, Arpaçay, Ardahan, Göle, Çıldır ve Posof kazalarında olduğu gibi 1. Mıntika olarak belirlenen Sarıkamış, Tuzluca ve Kağızman da iskân edilen ailelere verilecek olan ev ve araziler dağıtılmaya başlanmıştır.²¹⁸ Ancak yapılan çalışmalarda bazı aksaklıklar meydana gelmiştir. Bölgeye yerleştirilen halk iskân ve arazi talepleri devam etmiştir. Muhacirlerin bir kısmı toprak dağıtımından dolayı yaşanan durumdan şikâyetçi olmuşlardır.

Kars ili diğer bölgelere göre durumu daha kötü olan bir ildir. İdari alanda sıkıntılar yaşayan il iyi yönetilememiştir bu yüzden geri kalmıştır. Ardahan'da da halk yöneticilerden şikâyetçidir. Yöneticilerin sıkıntıları kulak ardı etmesinden dolayı burada bulunan halk hükümetten pek memnun kalmamıştır.²¹⁹ Kağızman tarafına yerleştirilen muhacirler ve yerli halkın iki sıkıntısı vardır. Birincisi; belediye reisliğinin kaymakamdan alınmasını istemektedirler. Belediye reisliğinin seçimle yapılmasını ve ayrı olmasını talep etmişlerdir. İkincisi; buradaki yol durumdan şikâyet etmişlerdir. Iğdır ve Tuzluca'ya bağlanan tek yolunda harap olması ulaşımı zorlaştırmıştır. Kars'a yerleştirilen muhacirlerin tek yol sıkıntısı burası değildir. Merkez kazaların birçoğunda aynı sıkıntı yaşanmaktadır.²²⁰ Kars'ta asayiş sağlayacak olan polis sayısı çok azdır. İl'de polis sıkıntısı da yaşanmaktadır. Durumun çözülmesi için İçişleri bakanlığına yazılan yazıda 5 polis memurunun Kars'a gönderilmesi istenmiştir.²²¹

Kars halkı şehirdeki hayat pahalılığından da şikâyet etmektedir. Kazalar arasında bile tarım ürünlerinde, ekmekte farklılıklar vardır. Bu durumun düzeltilmesi istenmiştir.²²² Yerli halk ise; meraların yetersiz olmasından ve tarım aletlerinin eksik olmasından dolayı şikâyetçi olmuşlardır.²²³ Kars ilinde sağlık alanında diğer bölgelerde olduğu gibi eksiklikler vardır. Bu dönemde Kars'ta bulaşıcı hastalık olan frengi hastalığı baş göstermiştir. Çıldır, Posof, Göle ve Tuzluca da bu hastalık yayılmıştır. Ancak hastahane ve doktor sıkıntısının yaşanmasından ötürü hastalığa istenilen müdahale edilmemiştir. Hastalık yüzünden birçok kişi ölmüştür.²²⁴

²¹⁸ BCA. 490-01-511-2051-1-13

²¹⁹ ÖZTÜRK, **İsmet Paşanın Kürt Raporları**, s.44-45

²²⁰ BCA. 490-01-511-2051-1-68

²²¹ BCA. 490-01-511-2051-1-79

²²² BCA. 490-01-511-2051-1-80

²²³ ÖZTÜRK, **İsmet Paşanın Kürt Raporları**, s. 48

²²⁴ BCA. 490-01-511-2051-1-74

Yapılan iskânı etkin kılma çalışmaları Kars ilinde de uygulanmıştır. 1933 yılında Kars halkevi açılmıştır. Açılan bu halkevinde eğitim, kültür, sosyal, dil alanlarında halkın tek bir çatı altında toplanarak geliştirilmesi amaçlanmıştır. Halkevlerinde verilecek olan eğitimle istenilen insan modeli yaratılmaya çalışılmıştır.²²⁵ Kars, Iğdır ve Ağrı'da iskânın ardından şehirleri düzeltmek ve iskân politikasını etkin kılmak için devlet tarafından bazı uygulamalar yapılmıştır. Yapılan uygulamalarla bölgede istenilen gelişim düzeyi sağlanmak istenmiştir. Muhacirlerin getirildikleri bölgelere uyum sağlamaları için devlet her türlü yardımı yapmıştır.

2. Iğdır

Doğu Anadolu bölgesinde iskân uygulamasının yoğun olarak yaşandığı kazalardan olan Iğdır, daha çok muhacirlerin iskân edildiği bir kaza olmuştur. Muhacirlerin bu kazaya yerleştirilme nedeni ise; Iğdır da nüfusun az olması, iklim koşullarının muhacirlerin geldikleri yerlere göre daha uygun olması ve tarım yapılacak olan arazinin daha fazla olması gibi nedenler etkili olmuştur. Muhacirlerin buraya iskânından önce kazada muhacirler için evler yapılmıştır. Muhacirlerin iskânlarının yapılmasının ardından kazanın sosya-ekonomik durumunda değişimler meydana gelmiştir. İskândan sonra kazanın durumuna baktığımız zaman; Iğdır'a getirilen muhacirler durumlarından fazlasıyla şikâyetçi olmuşlardır.

Muhacirlerin şikâyetçi oldukları konu ise, toprak mevzusudur. Özellikle evlerin bir kısmının hala bitmemiş olması ve bir kısmının da tapularının verilmemiş olmasından dolayı sıkıntılar yaşanmıştır. Muhacirlerin bölgeye getirilmeden önce kalacakları evler yapılmaya başlanmıştır ancak Bulgar hükümetinin aniden Türkleri sınıra yığmasından ötürü hükümet yerleştirmelerde sıkıntı yaşamıştır ve bu durumdan kaynaklanan aksaklıklar meydana gelmiştir. Muhacirler bu konudaki sıkıntılarını üçüncü Umumi Müfettişliğe şikâyet etmişlerdir. Iğdır'da muhacirler için yapılan 248 evden 118 eve ait arsalar tapular verilememiştir. Bunun nedeni de bu arsaların devletin hazine arazisi konumundan çıkarılamamış olmasıdır. Sanatkârlara verilmesi düşünülen 13 dükkânda yine aynı sıkıntıdan dolayı verilememiştir.²²⁶

Razgat bölgesinden getirilen muhacir ailelere verilmek üzere yapılan 56 evden yalnızca 18 ev kalmıştır.²²⁷ Umumi Müfettişliğe yapılan şikâyetlerin sonucunda Umumi Müfettişlik tarafından kazaya bir inceleme heyeti gönderilmiştir. Kazaya gelen heyet yapılan

²²⁵ Yavuz ÖZDEMİR-Elif AKTAŞ, “Halkevleri (1923-1952’ye)”, Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırma Ens. Dergisi Sayı 45, Erzurum 2011, S.853

²²⁶ BCA.490-01-667-239-1 s.67

²²⁷ BCA. 490-01-511-2051-1-80

şikâyetleri yerinde gözlemlemiştir. Muhacirlerin en büyük sıkıntısı ev ve tarım arazisi üzerine olduğu belirlenmiştir. Heyetin yapmış olduğu incelemelerden sonra toprak ve iskân sıkıntısı olanlar tekrar belirlenmiştir.²²⁸ Heyetin belirlemelerinin ardından Umumi müfettişliğin raporuna göre kazadaki tapu sıkıntısının bir diğer nedeni de arsaların karşılığı olan paraların ödenmemiş olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir.²²⁹

Muhacirlerin bir diğer sıkıntısı ise; kendilerine tarım yapılması ve geçimleri sağlamaları için verilen tarım arazilerinden dolayı yaşanmıştır. Bazı muhacir aileler kendilerine tarım yapılması için verilen toprakların verimsiz olduğundan ve bazı toprakların ise sulama sıkıntısı yaşadıklarından ötürü şikâyetçi olmuşlardır.²³⁰ Tarım yapılması için muhacirlere verilen arazilerin oturdukları yer ile tarım yapılan arazilerin arasındaki mesafenin uzak olmasından dolayı şikâyetçi olmuşlardır.²³¹ Bismilden gelen muhacir ailelerin istekleri de aynı doğrultuda olmuştur. Bazı ailelerin tarım yaptıkları toprak ile oturdukları ev arasındaki mesafe 10-20 km arasındadır. Bu durumda gidip gelmek ve zaman açısından sıkıntı yaratmaktadır. Muhacir aileler bu durumun düzeltilmesi için tekrar Umumi Müfettişliğe şikâyet dilekçesi yazmışlardır. Tarım arazisi dağıtımında da problemler meydana gelmiştir. 7 nüfuslu bir aileye 10 dekar toprak verilmiştir. Bu durumda şikâyet dilekçesine yazılmıştır.²³²

Yapılan şikâyetler sonucunda üçüncü Umumi Müfettişlik kazada çalışmalara başlamıştır. Evlerin tarlalarına uzak olmasından şikâyetçi olan ailelere daha yakından araziler verilmiştir. Topraklarının verimsiz ve sulamaya elverişli olmadığından şikâyetçi olanlara daha verimli topraklar vermiştir. Böylece muhacirlerin sıkıntıları giderilmiştir. Kazada çözülemeyen tek sorun 13 ailenin toprak sıkıntısı olmuştur ki onun içinde çalışmalar devam etmiştir.²³³ Başbakanın vermiş olduğu talimat ile kazada toprak ve meskenle ilgili yapılan çalışmalar sonucunda Iğdır'ın merkez kasabasında; 326 evde 1639 nüfusa 104 ev, 48 ev yeri, 10 dükkân ve 8 dükkân yeri ile 13.503 dekar toprak vermiştir. Kazanın diğer köylerinde ise; 623 evde 3473 nüfusa 573 ev, 58 ev yeri, 27 dükkân ile 53523 dekar toprak verilmiştir. Bu toprakların tapuları da hazırlanmıştır. Toprakların ve yapılan meskenlerin sahiplerine vermeye başlandığı belirtilmiştir.²³⁴

Iğdır kazasında yaşanan bir diğer sıkıntı ise sağlık alanında olmuştur. Kazada sıtma hastalığı görülmüştür. Kazada baş gösteren bu bulaşıcı hastalık hem bölge halkını hem de

²²⁸ BCA.490-01-511-2051-1-75

²²⁹ BCA.490-01-667-239-1 s.68

²³⁰ BCA.490-01-511-2051-1-80

²³¹ BCA.490-01-667-239-1 s.68

²³² BCA.490-01-511-2051-1-80

²³³ BCA.490-01-667-239-1 s.68

²³⁴ BCA.10-70-463-10

getirilen ailelerin ölümlerine neden olmuştur. Özellikle Varna'dan getirilen aileler bu hastalıklardan çok fazla kayıp vermişlerdir. Muhacir ailelerin durumlarının daha kötü olmasından ötürü ailelerde ölümler fazla olmuştur. Kazada yeterli hastanenin ve doktorun olmamasından ötürü ölümler daha da artmıştır.²³⁵ Bunun haricinde bölgedeki içme suyu sıkıntı olması da yine bu hastalıkla mücadele aşamasında sıkıntı yaşatmıştır. Temiz suyun fazla bulunmaması bölgede susuzluk yaşanmasına neden olmuştur.²³⁶ Kaza hastane ve doktor bakımından çok eksik kalmıştır. Sağlık alanında kaza çok geride kalmıştır.

Iğdır kazasında yaşanan sıkıntılar Başbakan İsmet İnönü'n doğu gezisindeki raporlarına da yansımıştır. Başbakan İsmet İnönü Iğdır'a yapmış olduğu gezide buradaki halk ile görüşmüştür. Başbakana göre Iğdır'da Yerli halk su sıkıntısı yaşıyordu. Başbakana göre çözülmesi gereken en önemli sorun tarımda sulama işidir. Bu sorunun çözümü içinde Başbakan Aras nehrinden faydalanmayı ön görmektedir. Bunlardan bir kısmı arazilerinin henüz tapusuz olmasından veya arazilerin değiştirilmesin ihtimalinden korkuyorlardı. Muhacirler bölgeye geleli seneler olduğu halde arazileri kendilerine verilmemiş aileler bulunmaktadır. Ağrı Dağı harekâtı sırasında o mıntıkadan sürülen Kürtler verimli boş Ermeni köylerine yerleştirilmişlerdir. Bunlar ovaya ve bol mahsüle alışmışlardır. Bu aileleri yerlerinden gitmek istemiyorlardı. Oturdukları yerlerin tapusunu almaktan başka istemektirler. Iğdır da kimsenin yerinden oynatılmasına ne lüzum ne de imkân vardır. Kürtleri verimli topraklardan nereye göndereceğiz? Hudut üzerinde bulunan yerler derhal Kürtlerle dolacak Ağrı'dan geçici olarak getirilen Kürtleri de bir yere gönderemeyiz. Pişman olup sükûnet bulmuş olmaları kâfi bir kardır. Iğdır ovasında çalışan halkın, iskân işlerinin türlü mevzularıyla bir huzur olmasına acele nihayet vermeliyiz.²³⁷

Umumi müfettişliğin önermiş olduğu çözüm ise; Iğdır bölgesinde Serdarabat barajının fonksiyonu daha etkin hale getirilmelidir önerisi olmuştur.²³⁸ Iğdır'ın ekonomik olarak gelişmesi içinde çalışmalar yapılmıştır. Iğdır da yapılan pamuk tarımının daha da geliştirilmesi ürünün sanayide kullanılması gerektiği belirtilmiştir.²³⁹ İskân kanunlarının Iğdır kazasında uygulanmasının ardından bölgede meydana gelen sıkıntılar çözülmüştür. İskân olayının yaşanmasının ardından kaza da sosyal alanda değişimler yaşanmış ve nüfussal dengelenme yapılmıştır. İskânın bölgede etkin kılma çalışmaları yapılmıştır. Bölge halkının eğitim alanında gelişmesi için çalışmalar yapılmıştır. Iğdır'da 19 Şubat 1934' halkevi

²³⁵ BCA. 490-01-511-2051-1-80

²³⁶ BCA. 490-01-511-2051-1-79

²³⁷ ÖZTÜRK, **İsmet Paşanın Kürt Raporları**, s.40-41

²³⁸ KORHAN, **Cumhuriyet Döneminde Umumi Müfettişlikler İle İlgili Bir Değerlendirme**, s.140

²³⁹ KOÇAK, **Umumi Müfettişlikler**, İletişim Yayınları, s.174

açılmıştır.²⁴⁰ Yaşanan toplumsal karışıklığın ardından bölgedeki toplumsal düzeni halkevleri halkı bir arada tutarak sağlayacaktır. Iğdır halkevinde eğitim, dil konuları üzerinde çalışmalar yapılmıştır.²⁴¹

3. Ağrı

İskân kanunları Ağrı bölgesinde uygulamaya konduktan sonra vilayet içindeki duruma baktığımız zaman; aşiretlerin buradan gönderilmesiyle birlikte sahip oldukları topraklarda devlete kalmıştır. Bu topraklar bölgeye getirilen muhacir ailelere ve topraksız olan yerli halka dağıtılmıştır. Tarım arazilerinin kullanımı sağlanmıştır. Yapılmış olan iskân kanunu neticesinde halkı topraklandırma işi gerçekleştirilmiştir. Ancak Ağrı vilayetinin topraklandırma faaliyetinde herhangi bir ilerleme görülmemiştir. Bu önemli işin çok hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir.²⁴²

Yapılan iskânın ardından bölgeyi ziyaret eden Başbakan İsmet İnönü şehrin durumunu raporlarına şöyle yansıtmıştır; Şehrin kendisi insana harabe ortasında ilk mamura tesiri yapmıştır. Karaköse ili, hükümete yakın bir Kürt şehridir ancak burada halk Türklüğe daha çok hevesli ve devlete karşıda itaatkârdır. Bu durum bazı kişilere göre teşvik olunacak bir durumdur. Karaköse ili, şehirleşme olarak pekiyi durumda değildir ancak yapılacak olan az bir masrafla burası düzeltilebilir ve temiz bir devlet merkezi haline getirilebilir. Karaköse fırka kumandanı ile sivil halk arasında bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur bu durumda halk Başbakana daha önce şikâyetlerinde bildirmiştir. Başbakan bu konuyu yerinde araştırmış ve bu durumu raporunda şu şekilde yazmıştır. Fırka kumandaki hakkındaki şikâyetleri yerinde değerlendirmiştir. Halkın gözü önünde yapılan talimler ve asker sporları devletin hâkimiyetini sağlamlaştırmaya çok tedbirden daha fazla yaramaktadır. Dikkate değer ki asker yerli ve halk da Karaöse vilayeti halkıdır.

Eleşkirt ve Diyardin erleri, orta Anadolu eri haline geldiklerini görmek ümit vericidir. Bu erler Kürt köyleri içinde rast geldi. Askerden geldikleri ve Türklüğe ısındıkları besbellidir.²⁴³ Bölgeye uygulanan iskân politikasının ardından burada iskânı etkin kılma çalışmaları yapılmıştır. Yerli halkın Kürt olması iskânla birlikte muhacir ailelerinde buraya getirilmesiyle şehirde kozmopolit bir yapı olmuştur. Bölgedeki halkı tek bir seviyede tutmak için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Çalışmaların başında bölgede Türk kültürünü hâkim

²⁴⁰ Anıl ÇEÇEN, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Cumhuriyet Kitaplığı, Ankara, s.122

²⁴¹ Kadir ULUSOY, *Bahattin Demirtaş, Cumhuriyetin İlk Yıllarında İki Önemli Kültür Politikası, Halkevleri Ve Millet Mektepleri*, s.1195

²⁴² KOÇAK, *Umumi Müfettişlikler*, s.174

²⁴³ ÖZTÜRK, *İsmet Paşanın Kürt Raporları*, s.38-39

kılma çalışmaları gelmektedir. Ayrıca halk ortak bir ideal etrafında toplanacak kültür, düşünce, ülkü ve amaç birliği güçlendirilecektir. Böylece toplumun ortak olarak kalkınması sağlanmış olacaktır.²⁴⁴

Toplumunu birlik ve bütünlük içinde kalkınmasını sağlayacak olan kurum halkevleridir. Ancak yeterli şartların olmamasından ötürü Ağrı'da halkodaları açılmıştır. Halkodaları da tıpkı halkevleri gibi dil, okur-yazarlık ve kültürel konularda halkı bilinçlendirmişlerdir.²⁴⁵ Üçüncü umumi müfettişlik tarafından yapılan incelemelerde bu bölgede eğitim alanında eksiklikler olduğu saptanmıştır. Eleşkirt bölgesinde öğretmen olmamasından ötürü gelen muhacir ailelere yerli halk Kürtçe öğretmişlerdir. Bu durumda gelen muhacirler kendi dillerini ve kültürlerini daha hızlı bir şekilde unutacaklardır. Bu duruma engel olunması için bölgede okullar açılmalı ve eğitim yapılmalıdır. Kırsal alanlar için düşünülen bir diğer okul ise yatılı okul uygulamasıdır. Devlete iskândan dolayı mahrum kalan çocukların ya da çok ücra köşelerde okul olmayan köylerde bulunan çocukları bu yatılı okullarda okutulmasını uygun görmüştür.²⁴⁶ Yapılan çalışmalar neticesinde bölgedeki Türk kültürünün etkisi artırılmıştır. Bölgenin ekonomik ve sosyal alanda gelişimi sağlanmıştır.

E. İSKÂN KANUNUN DEĞİŞTİRİLMESİ VE GERİ DÖNÜŞLER

İskân uygulamalarında bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Toplumun ihtiyaçlarına göre kanunlarda yeni yasal düzenlemeler yapılmış bazı maddeler değiştirilmiştir. Kanunlardaki bu değişiklik özellikle 1934 yılında yapılan 2510 sayılı kanunda olmuştur. 15 maddelik bu değişim de en dikkat çeken ise daha önce yasaklı bölgeler statüsünde olan şehirlere dönüşleri onaylayan maddeler olmuştur. Bu maddelere baktığımız zaman;

1-5. Madde: Muhacir ve Mültecilerin yer değiştirmeleri Bakanlar kurunun yapacağı programlar neticesinde yapılacağı, yerleştirilen halkın doğal afetler sonucunda sıkıntı yaşamaları sonucunda yerlerinin değiştirilebileceği ve bu uygulamadan göçebe ve çingenelerinde yararlanabileceği belirtilmiştir.

6. Madde: 2510 sayılı kanunun 29. Maddesi değiştirilmiştir. Yeni kanuna göre; hükümet tarafından belirlenen yerlerde iskânı yapılan muhacirler ve mülteciler buldukları yerlerden başka yerlere kendi istekleri doğrultusunda gidebileceklerdir. Göçebe ve çingeneler bu kanundan yararlanamayacaktır.

²⁴⁴ ÇEÇEN, Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri, s.104

²⁴⁵ Neşe G. YEŞİLKAYA, Halkevleri İdeolojisi Ve Mimarlık, İletişim Yayınları, İstanbul, s.73

²⁴⁶ GÖK, Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu da İskan Politikaları, s.164

7-11. Madde: bu maddelerde halka verilen yardımların toprak ve evlerin hiçbir şekilde satılamayacağı belirtilmiştir. İskânı yapılan ailelere vergi muafiyetleri ve tapu muafiyeti tekrar sağlanmıştır. Bu zamana kadar devletin iskân edilen ailelere yapmış olduğu bütün yardımlar parasız sayılmıştır. Borçlarını ödeyemeyen halka da kolaylıklar sağlanmıştır.

12. Madde: Ağrı, Sason, Zeylan ve Tunceli yasak bölgelerine bakanlar kurulu kararı olmadıkça kimse bu bölgelere iskân edilemez.

Geçici madde: 2510 sayılı kanuna göre bölgelerinden nakledilenlerin yerleştirilmelerinde ve geri dönüşleri için bazı maddeler değiştirilmiştir. Değiştirilen kanunda yasak bölge olarak belirlenen yerlerden iskânı yapılan aileler 1 yıl içerisinde kendi bölgelerine dönüş yapabilirler. Bu dönüşler kendi illeri dışında başka illere de yapabilme hakkı tanımıştır. 1. Mıntıkada belirtilen şehirler dışında yer alan kişiler iskân tabi olunanlar geride bıraktıkları malları devlete para karşılığında verenler veya malları karşılığında para alamayanlara mallarının tamamı geri verileceği belirtilmiştir. İskân olayında serbest kalanlar durumuna bakılmadan bir defaya mahsus olarak parasız olarak istedikleri yere sevkleri yapılacaktır.²⁴⁷

Zaman ilerledikçe iskân konusunda ihtiyaçlar meydana gelmiştir. Bu ihtiyaçlar neticesinde hükümet iskân kanunların da yeni düzenlemeler yapmıştır. 1953 yılında yapılan düzenlemeler de özellikle yasak ve serbest bölgelerde bulunan halkın durumu ile ilgilidir. Bölgede zor durumda bulunana halka ev ve toprak verileceği belirtilmiştir.²⁴⁸

Yasa da yapılan değişikliklerle birlikte hükümet Doğu Anadolu'ya geri dönüşleri yasallaştırmıştır. Yasak bölgelere dönüşler yapmak isteyenler iç işleri bakanlığına yazacakları bir dilekçe ile istedikleri yere dönebileceklerdir. Dönüşlerinde tıpkı gittikleri gibi hükümet tarafında sevk yardımı alabileceklerdir. Ülke içinde yapılacak olan dönüşlerde 557 nüfuslu ve 12 haneden oluşan Hamşizade ailesinin isteği kabul edilmiştir.²⁴⁹ Batı illerinden yaşanan dönüşler çok fazla olmamıştır. Bunun nedeni ise, batı illerine yerleştirilen ailelerin oradaki düzenlerini bırakmak istememişlerdir. Ailelerin yerleştirildikleri bölgelerdeki eğitim, sağlık ve ekonomik imkânlardan ötürü kırsal alana dönüşleri olmamıştır.

²⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem, Kanunlar Dergisi Cilt 29, Ankara 1947

²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem, Kanunlar Dergisi Cilt 35, Ankara 1953

²⁴⁹ BCA. 030-18-01-02-6-51-010

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti toprakların da yaşanan sıkıntılardan ötürü devlete toplumsal bir düzenleme yapmıştır. Yapılan bu düzenlemeler bölgelerin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Özellikle Doğu Anadolu bölgesindeki feodal yapı devlet otoritesini hiçe sayarak bölgede kendine bir güç oluşturmuştur. Sınır bölgelerinde yaşayanların sınır dışındaki devletlerle yakın ilişkide olması ve burada güvenlik endişesinin yaşanmasından ötürü devlet bu yapıyı dağıtmak için çalışmalar yapmıştır. Bu durumun düzeltilmesi için öncelik olarak Umumi Müfettişlikler görevlendirilmiş ve bunlardan gelen raporlar çerçevesinde kanunlar şekillendirilmiştir. Özellikle iç huzuru bozan kaçakçılık yapan ve halka zulüm eden aşiretler belirlenmiştir. Bölgede huzur sağlanması için çalışmalar yapılmıştır.

İskân kanunlarının bölgede uygulanmasının neticesinde göçebe aşiretler yerleşik hayata geçirilmiş bölgede asayiş bozan aileler bölgeden uzaklaştırılarak huzur ortamı sağlanmıştır. Kendi ülkelerinde zor durumda bulunan ve Türkiye'ye sığınan Bulgaristan ve Kafkasya'dan gelen muhacir aileler de bu kanunlarla birlikte ülkeye kabul edilmiş ve topraklandırma politikası izlenmiştir. Ülke içinde yapılan iskânla birlikte doğudaki aileler batıya nakledilerek hayatlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Böylece ülke içindeki nüfussal denge yapısı sağlanmaya çalışılmıştır. Yapılan bu nüfussal dengeyle bütün vatandaşlar homojen bir yapıya kavuşturulmuştur.

Uygulanan iskân politikalarının kalıcı olması için sosyal açıdan destekler sağlanmıştır. Bu destekler halkevleri tarafından sağlanmıştır. İskân kanunlarının uygulanmasında Kars, Iğdır ve Ağrı bölgesinde bazı problemler meydana gelmiştir. İçeride nakillerin yaşandığı sırada dışarıdan aniden gelen göçlerden ötürü iskân kanunlarının uygulama noktasında sıkıntılar meydana gelmiştir. Bu sıkıntılara kısa süreli çözümler üretilse de iskân bazı bölgelerde kalıcı olmamıştır. Bu problemler genellikle toprak ve iskân konusunda yaşanmıştır. Bu sıkıntılar özellikle Bulgaristan'dan ve Kafkaslardan gelen göçmenler tarafından yaşanmıştır. Muhacirler yaşam koşullarından şikâyetçi olmuşlardır. Birçok aile başka yerlere nakilleri için başvuruda bulunmuştur. Özellikle Bulgaristan'dan gelen ailelerin yerleştirildiği Iğdır'da sulamadan ötürü yaşanan sıkıntılar halk arasında şikâyetlerin artmasına neden olmuştur. Kars bölgesinde ise halk toprak azlığından şikâyet etmiştir. Kafkaslardan gelen aileler bir müddet sonra iç bölgelere gönderilmiştir.

Yapılan şikâyetler sonucunda hükümet kalıcı çözümler üretmeye başlamıştır. Yapılan çalışmalarla halkın şikâyetlerinin bir kısmı sona ermiştir. İlerleyen zamanla birlikte halkın istek ve ihtiyaçlarına göre iskan kanunlarında bazı ufak değişiklikler yaşanmıştır ancak en

köklü değişiklik özellikle yasak bölgelere yapılan değişiklik Demokrat Partinin başa gelmesiyle birlikte yaşanmıştır. Bu değişikliklerle daha önce belirlenen yasaklı bölgelerden gönderilen ailelerin geri dönüşleri önündeki engeller kaldırılmıştır. Bazı aileler bölgeye dönüş yapmıştır. Giden ailelerin büyük bir kısmı sağlık, eğitim ve ekonomik nedenlerden ötürü topraklarına geri dönmemişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

A- ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

TBMM Arşivi

B- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

Akşam

Hürriyet

Milliyet

Ulus

Zaman

2- Dergiler

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

İdare Dergisi

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi

History Studies

Türk Solu

Toplum ve Bilim

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

C- MÜRACAAT ESERLERİ

Türkler Ansiklopedisi, Ankara 2001

D- BELGELER

BCA. 030-18-01-02-68-79-016

BCA. 030-18-01-02-41-83-013

BCA. 030-18-01-02-40-77-06

BCA. 030-18-01-02-45-37-010
BCA.490-01-511-2051-1-80
BCA.030-10-116-808-17
BCA.490-01-667-239-1 s.67
BCA. 490-01-511-2051-1-75
BCA.490-01-667-239-1 s.68
BCA.10-70-463-10
BCA. 490-01-511-2051-1-79
BCA. 490-01-511-2051-1-13
BCA. 490-01-511-2051-1-68
BCA. 490-01-511-2051-1-79
BCA. 490-01-511-2051-1-74

E- TELİF ESERLER

1- Kitaplar

Abdülhaluk M. ÇAY, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Ankara. 1996.

Ağrı İl Yıllığı, 1973.

Ahmet TACEMEN, **Bulgaristan Türkleri 1978-1990**, Adana. 1991.

Anıl ÇEÇEN, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halk Evleri**, Ankara. 1990.

Bilal ŞİMŞİR, **İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu (1934-1938)**, Ankara. 1975.

Bilal ŞİMŞİR, **Kürtçülük 2 (1924-1999)**, Ankara. 2009.

Birgül DEMİRTAŞ-COŞKUN, **Bulgaristan'la Yeni Dönem**, Ankara. 2001.

Bülent VARLIK, **Umumi Müfettişlik Toplantı Tutanaqları 1936**, Ankara. 2010.

Cemil KOÇAK, **Umumi Müfettişlikler (1927-1955)**, İstanbul. 2010.

Cevat GERAY, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961)** Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Ens. Türk İktisadi Gelişmeler Araştırma Projesi
Ankara. 1962

Emin KARACA, **Ağrı Eteklerinde İsyen Bir Kürt Ayaklanmasının Anatomisi**,
İstanbul. 2003.

Erdal AYDOĞAN, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali-Mustafa Kemalle
Trablusgarp'tan Cumhuriyete**, İstanbul. 2008.

- Faik BULUT, **Devletin Gözüyle Türkiye’de Kürt İsyamları**, İstanbul. 1991.
- Ferit DEVELİOĞLU, **Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara. 2011.
- Fikret BABUŞ, **Osmanlı’dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları**, İstanbul. 2006.
- Hıdır GÖKTAŞ, **Kürtlerin İsyam Tenkit**, İstanbul. 1991.
- Hüseyin KOCA, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, Konya. 1998.
- İsmet BOZDAĞ, **Kürt İsyamları**, İstanbul. 2009.
- İsmet İNÖNÜ, **Hatıralarım**, Ankara. 1987.
- İsmet Paşa’nın Siyasi ve İctimai Nutukları 1920-1933**, Ankara. 1933.
- Joost JONGERDEN, **Türkiye’de İskân Sorunu ve Kürtler**, İstanbul. 2008.
- Jülide A. ORAT, Nebahat ARSLAN, Mustafa TANRIVERDİ, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kafkas Göçleri (1928-1943)**, Kars. 2011.
- Mehmet AYDOĞAN, **İç İsyamlar ve Şeyh Sait İsyamı**, İstanbul. 2007.
- Mete TUNCAY, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931**, Ankara. 1981.
- Naci KÖKDEMİR, **Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Klavuzu**, Ankara. 1952.
- Neşe G. YEŞİLKAYA, **Halkevleri İdeolojisi ve Mimarlık**, İstanbul. 2003.
- Ömer E. KİTEM, **Türk-Bulgar İlişkileri 1938-1983 CI**, Ankara. 2000.
- Onur YILDIRIM, **Erken Cumhuriyet Dönemi Politikaları ve Türkiye’nin İmar ve İskânı**, Ankara. 2003.
- Şevket Süreyya AYDEMİR, **İkinci Adam İsmet İnönü CI**, İstanbul. 1968.
- Saygı ÖZTÜRK, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporları**, İstanbul. 2008.
- Selami SAYGIN, **Yeni Şark Meselesi**, İstanbul. 2003.
- Serap YEŞİLTUNA, **Atatürk ve Kürtler**, İstanbul. 2012.
- Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar 1924-1938**, Ankara. 1972.
- Uğur G., Kerem K., Dilek P., **Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Eğilimi ve Sosyo-Ekonomik Nedenler**, Erzurum. 2007.
- Uğur MUMCU, **Kürt Dosyası**, Ankara. 2011.
- Vedat ŞADİLLİ, **Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyamlar**, Ankara. 1980.
- Yıldırım AĞANOĞLU, **Osmanlı’dan Günümüze Balkanların Makûs Tarihi Göç**, İstanbul. 2012.
- Zekeriya YILDIZ, **Kürt Gerçeği Olaylar, Oyunlar, Çözümler**, İstanbul. 1992.

2. Makaleler

Abidin ÖZMEN, “ *Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce*”, İdare Dergisi, Ankara. 1947

Ahmet BİLGİLİ, “ *Bir Dış İskân Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi*”, Sosyoloji Konferansları Dergisi Sayı.25, İstanbul. 1998

Ali EMİNOV, “*Bulgaristan'aki Türkler (1938-1945)*” Türkler Ans. C.20 Ankara. 2001

B. Yavuz HATANOĞLU, “ *Ağrı İlinde Sosyal Yapı Ve Sosyal Değişme*” İkinci Uluslar Arası Ağrı Dağı Ve Nuh'n Gemisi Sempozyumu, İbrahim Çeçen Üniv. İstanbul. 2011

Barış CİN, “*Türkiye İnan İlişkileri*” İstanbul Üniv. Atatürk İlke Ve Ink. Tarihi Ens., İstanbul. 2006

Bayram AKÇA “ *1945-1990 Türk Bulgar İlişkileri Ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskân Edilen Bulgaristan Muhacirleri*” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı.70, Ankara.

Bülent ŞENER, “ *Ağrı İsyanı (1926-1930) Ve Türkiye- İnan Krizi (1930): Türk Dış Politikası Tarihinde Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması*,”History Studies Volume 4 Issue 4 Kasım 2012

Cem DİŞBULAK- Gonca AKGÜN-Özgür BALMUMCU “ *Göçmenlerin Türkiye’de Yaşamaya Devam Etme Kararlarının Sosyo Ekonomik Belirleyenleri: 1989 Bulgaristan Göçmenleri Örneği*”, Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi C No. 2012

Cengiz HAKOV, “ *Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni*”Türkler Ans. C.20, Ankara. 2001

Dindar ERDİNÇ, “ *Bulgaristan’daki Değişim Sürecinde Türk Azınlığın Ekonomik Durumu*” Türkler Ans. C.20, Ankara. 2001

Erdal AYDOĞAN, “ *Üçüncü Umumi Müfettişliğinin Kurulması Ve Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzerin Bazı Önemli Faaliyetleri*” Ankara Üniv. Tite, Atatürk Yolu Dergisi Sayı.33-34, Ankara. 2004

Esra Sarıkoyuncu DEGERLİ, “ *Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926-1930)*” S.D.Ü, F.E.F., Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2008 Sayı.18, Isparta. 2008

Faruk KAYA, “*Doğubayazıt Şehrinin Yer Değiştirme Olayına Neden olan Faktörler Ve Yer Değiştirmenin Sonuçları*,” 1.Uluslararası Ağrı Dağı Ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, İst. 2007

Gökçe FIRAT, “*Kurtuluş Savaşı Ve Cumhuriyet, Atatürk Ve Kürtler 2*”, Türk Solu Dergisi

Hüseyin KOCA, “*Türkiye Cumhuriyeti Tek Parti Dönemi Umumi Müfettişlik(Genel Valilikler 1927-1947)*” Türkler Ans. C.17, Ankara. 2001

Hüseyin Memişoğlu, “*Bulgar Türklerinin Soysa-Ekonomik Ve Kültürel Yapısı*”, Türkler Ans. C.20, Ankara.2001

İlhan TEKELİ, “*Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi Ve İskan Sorunu*,” Toplum Ve Bilim Sayı.50, İstanbul.

Kadir ULUSOY, Bahattin DEMİRTAŞ, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında İki Önemli Kültür Politikası, Halkevleri Ve Millet Mektepleri**, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı. 29, Ankara.

Kürşat KURTULGAN, “*Dokuzuncu İskân Mıntkası Ve Kadro Cetveli*,” Türkiyat Araştırma Dergisi Sayı.30, Konya. 2011

Kemal ARI, “*Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar*” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı. 23, Ankara. 1992.

Mehmet KÖÇER, “*Ağrı İsyanı (1926-1930)*” Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi Cilt 14 Sayı.2, Elazığ. 2004.

Mehmet KÖÇER, “*Ağrı İsyanı (1926-1930)*” Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi Cilt 14 Sayı.2, Elazığ. 2004.

Önder DUMAN, “*Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskan Çalışmaları*,” Atatürk Yolu dergisi Sayı.43, Ankara. 2009.

Rıdvan TÜMENOĞLU, **Atatürk Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri Ve Bulgaristan Türkleri (1919-1938)**,

Said AŞĞIN, “*Atatürk Dönemi Doğu Araştırmaları 1923-1938*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı.50, Ankara.2001.

Süleyman Sırrı TERZİOĞLU, “*Tarihsel Süreç Çerçevesinde Bulgaristan’daki Türk Azınlığın Ana Dilde Eğitim Hakkı*”, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu 2, Celal Bayar Üniv., Manisa.

Tuğba KORHAN, **Cumhuriyet Döneminde Umumi Müfettişlikler İle İlgili Bir Değerlendirme**, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi, Nisan 2012, .Sayı 7. Diyarbakır.

Turhan ÇETİN, **Bulgaristan'daki Soydaşlarımızın Türkiye'ye Göç Etme Sürecini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi**, Ege Üniv.

Yavuz ÖZDEMİR-Elif AKTAŞ, **“Halkevleri (1923-1952'ye)”**, Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırma Ens. Dergisi Sayı 45, Erzurum. 2011.

Yüksel KAŞTAN, **“Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri,”** Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi S.72, Ankara. 2008.

Yusuf SARINAY, **“Hoybun Cemiyeti Ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri,”** Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı. 40, Cilt: Xiv, Ankara. Mart 1998.

Yusuf SARIAY, **“Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990),** Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı.80 Ankara. 2011.

İlhan Tekel- Leila Erder, **Yerleştirme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, Haccetepe Üniv. Yayınları, Ankara. 1978.

3. Tezler

Çağatay ARPAÇAY, **Birinci Umumi Müfettişlik Ve Ağrı İsyanı**, Yüksek L. Tezi, Atatürk İlke Ve İnk. Ens. Erzurum. 2010.

Çağlayan POLAT, **1926-1930 Ağrı İsyanları**, Yüksek L. Tezi, Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Nisan. 2007.

Cengiz ŞAVKILI, **Atatürk Dönemi Parlamento Faaliyetleri(1923-1952)**, Ankara Üniv. Atatürk İlke Ve İnk. Ens., Ankara. 2011.

Deniz GÜNER, **1930-1933 Yılları Arasında Türkiyedeki İrticai Faaliyetler Ve Basındaki Yansımaları**, Yüksek L. Tezi, Balıkesir Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Balıkesir. 2006.

Erhan VATANSEVER, **Osmanlı İradesinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı**, Yüksek L. Tezi, Trakya Üniv. 2008.

Fevziye MERAL, **Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü**, Işık Üniv. Atatürk İlke Ve İnk. Tarihi Ens. Anabilim Dalı, İstanbul. 2010.

Fırat KARABAYRAM, **Rusya Federasyonunun Güney Kafkasya Politikası**, Atılım Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek L. Tezi, Ankara. 2007.

Halim ÇAVUŞOĞLU, **Yugoslavya- Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler Ve Nedenleri**, Hacettepe Ün. Ankara.

Hikmet ÖKSÜZ, **Türkiye Cumhuriyetinin Atatürk Dönemindeki Balkanlardaki Politikası (1922-1938)**, İstanbul Ün. Atatürk İlke Ve Ink. Tarihi Ens., İstanbul. 1996,

İlksen ŞAHİNBAŞ, **Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgar Türkleri**, Yüksek L. Tezi, 2007.

Mert GÖNÜL, **Türkiye'nin Balkan Türklerini Politikası (1930-1990)**, Hacettepe Ün. Atatürk İlke Ve Ink. Tarihi Ens. Ankara. 2001.

Orhan KILIÇ, **Ağrı İsyancıları (1926-1930)**, Marmara Ün. Türkiyat Araştırma Ens. Atatürk İlke Ve İnkılapları Anabilim Dalı Yüksek L. Tezi, İst. 2006.

Rüştü YILMAZ, **Jivkov Dönemi Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basımına Göre)** Ankara Ün. Türk Ink.Tarihi Ens. Ankara. 2008.

Salhadin GÖK, **Tek Parti Döneminde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu İskân Politikaları 1923-1950**, İzmir. 2005.

Savaş CAĞLAYAN, **Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İlanından Günümüze)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir. 2007.

Türkan ÇETİN, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye De Köylü Politikaları(1923-1950)**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Ün. Atatürk İlke Ve Ink.Ens., İzmir. 1997.

Ulvi ÖZGÜR, **Bulgaristan Türklerinin 1950 – 1951 Yıllarında Türkiye' Ye Göçleri**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul. 2007.

Veli Fatih GÜVEN, **Türkiye'de Siyasi Kürtçülük (1923-1995)** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Ens. Doktora Tezi, Ankara. Haziran 1999.

EKLER

ÜÇÜNCÜ
UMUMİ MÜFETTİŞLİK

SİHHAH MÜGAVİRLİĞİ
İSKÂN KİSMİ

300

77
27

Trabzon
9/3/36

Özü:
İğdir kazasında ya-
pılan iskan ve top-
rak tevzi ve temlik
işinin neticesi dır.

Yüksek Başbakanlığa

ANKARA

Tarihî doğu seyyahatınız esnasında, göçmenlerin iskanları ile top-
raksız ve muhtaç yurddaşlara erazi tevzi ve temlik hakkındaki, yüksek in-
şaat ve emirlerinize tevfiikan, İğdir kazasında bu işlerin yapılmasını tet-
kik ve intaca muvakkaten memur edilen Mülkiye Müfettişi Sabit Şerif için al-
ınan telgraftan, merkez kasabasında 326 evde 1639 nüfusa 104 ev, 48 ev ye-
ri, 10 dükkân, 8 dükkân yeri ile 13503 dekar arazi ve kazanın diğer köyle-
rinde 623 evde 3473 nüfusa 573 ev, 58 ev yeri, 27 dükkân ile 33523 dekar
toprak tevzi ve temlik edildiği ve tapular kaldırularak verilmekte olduğu,
memnuniyetle anlaşılmış ve bu hizmetinden dolayı Sabit Şerenin taktire
lâayık görülmüş olduğunu sonsuz saygılarınıla arz ederim.
x Dahiliye ve Sıhhat Vekâletlerinede yazıldı.

Güngör
16-3-36

Hıfzı
21-7-37

Üçüncü Umumi Müfettiş

[Signature]

030	10			70	463	10
-----	----	--	--	----	-----	----

162-936 $\frac{4}{1400}$

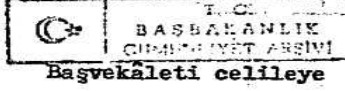
T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

U. M.

Ş. M.

Sayı

71828
2980

Gegen sene İrandan millî hududumuza iltica eden 405 aileden mürekkep ve 30,000 re's kadar hayvanata sahip Halikânî aşiretinin - Garp vilâyetlerine nak li takarrür etmişti . Bu aşiretin 154 ailesi Edirne 100 ailesi Tekirdağ 26 ailesi Kırklareli ve 125 ailesi de Aydın vilâyetine tertip edilerek mahallî müretteplerinde iki hane bir köyde birleşmemek üzere iskânları için mezkûr vilâyetlerle muhabere edilerek yerleride temin edilmiştir . Aşiretin bu sene ve kış gelmeden evvel mahallî müretteplerine sevki daha faideli görülmüş: Büyük erkânı harbiye riyasetile de muhabere edilerek mutabık kalınmış ve - 9 uncu kol ordunun askeri himayesinde olarak ilk katile 9/9/93I Çarşamba sabahı Erzurum, Gümüşhane ve Trabzon tariki üzerinden mahallî müretteplerine müteveccihen hareket etmişlerdir . Berayi malûmat arz olunmuştur efendim .

R. K. S. A.

Dahiliye vekili

[Signature]

H. İ. S.
10-9-931

030 10 116 808 17

10-9-931 5177

1- Cevaben yazılacak Evrakta; Cevap olduğu muharreratin tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığının derçolunması rica olunur.

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı 8464

Kararname

Dahiliye vekâletinden yazılan 8/10/929 tarih ve 90452 numaralı tezkerede ;, 7/haziran/34I tarihli karar mucibince İç vilâyetlere nakil ve iskân olunan eşhastan II2 hanede 557 nufustan ibaret buldukları tesbit edilen hamşi zade ailesinin memleketlerine iadelerinde halen bir mahzur kalmadığı anlaşıldığından yol masrafları kendilerine ait olmak ve nakledildikleri mahallerde iskânlarına tahsis edilen emval ve emlak istirdat edilmek ve malzeme ziraiye ve tuhumluk gibi borçları da avdet ettikleri mahalde alelusul kendilerinden tahsil edilmek şartıyla mezkûr ailenin memleketlerine iadeleri için bir karar itihazı teklif edilmiş ve bu teklif İcra Vekilleri Heyetinin 17/10/929 tarihli içtimada tasvip ve kabul olunmuştur .

17/10/929

REİSİCUMHUR

Yusuf M. Kemal

Bş. V.

Yusuf

Ad. V.
M. E.
İçtimada bulunmadı

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. V.

Ma. V.

S. Savaş

M. V.
C. H.
İçtimada bulunmadı

Na. V.

Na. V.

İk. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

080 18 01 02 6 5 10

Sayı:

45 975

Buldukları yerde idarelerini temin edemeyen Kars Vilâyetinin Arap-
çay Kümbet köyünden ve Türk ırkından 19 evde 138 nüfusun 885 sayılı kanu-
nun altıncı maddesine göre toprak verilmek ve lâzımgelen yardımlar yapıl-
mak suretile Erciş Kazasına yerleştirilmeleri; Dahiliye Vekillinin 16/8/
933 tarih ve 4951/2375 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 26/9/933
tarih ve 4922 sayılı mutaleanesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 5/II/
933 te kabul olunmuştur . 5/II/933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemali

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mi. V.-

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

[Signature]

080 18 01 02 41 83 13

Kars:

-2-

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL BAŞKANLIĞI
CUMHURİYETİ ARŞİVİ

2502 ve 2510 sayılı kanun gereğince iskân edilen şahısların ve 474 No.lu kanunun üçüncü ve 2502 sayılı kanunun altıncı maddelerine tevfikân yaylak ve kışlakların köy kanununun altıncı maddesi hükümlerine göre sınırlandırılarak gösterilmiş olacağından bu köy halkının hiç bir sunutaksiri olmadığı ve hümetin kendisine tahsis ettiği toprakta, yaylak ve kışlaklarda çocuk ve çolugu ile çalıştığı ve bu suretle hayatını bağlamış bulunduğu toprağının aradan seneler geçtikten sonra elinden alınması ve kendisinin yeniden bir sefaletе düşmesi hiç bir adaletle kabili telif görülmediğinden bu gibi hallere mahal kalmamak üzere toprağı verenin, gösterenin ve iskânı yapanın hükümet olması dolayısıyla şahsi salis tarafından açılacak bu gibi davalarda hazinenin dahi yeni maliki ile birlikte hasım mevkiine girmesi 3667 No.lu kanunla kabul edilmiştir ki müstehikler aleyhine açılacak davaların bir müddetle takyidi muvafık görülmüş ve bu maddeye temlik tarihinden itibaren bir sene geçtikten sonra müstehikler tarafından ancak hazine aleyhine vaziyet tarihindeki rayic üzerinden bedel davası açılabilir kaydı ilâve olunmuştur.....) bildirmiş ve yukarıda gösterilen kanuni sebebler dolayısıyla Hüsnü Hatunoğlunun elindeki eski tapu senetlerine müsteniden yeni malikler aleyhine dava açmağa hakkı olmadığı izzah olunmuş ve mahkemece karar safhatı geçmiş hükümler varsa tasdikli örneğini istemiş ve Hüsnü Hatunoğlunun kazada hangi köylerde ve ne miktar erazisi olduğunun bildirilmesini emretmiştir.

Kars valisinin kaymakamlağa verdiği ve yukarıda esaslı kısımların aynı yazdığım talimata göre şikâyetlerin haklı olduxu tehakkuk etmiş oluyor. Halk bu vaziyetin yüksek makamlarınıza arzı dileğinde bulunduğu için tafsilâtile yazmayı daideli buldum.

Karlızın Kazası

Yol vaziyeti: Kars merkezini Karlızın, tuzluca ve İğdira bağlayan şose günden güne harab olmaktadır. Bir çok köprülerin tamire muhtac ve bir kısmının ise tamamen yıkılmış olduğu görülmüştür. Yollardaki harabiyet ve bakımsızlık yalnız bu şoseye ait olmayıp Kars 1092 kilometre tutan bütün yolları tamire muhtac bir vaziyete gelmiş ve hatta geçmiştir. Hususi muhasebe geliri ile bu yolların tamir ve islahı imkânsız olduğu cihetle yolların ileride daha büyük masraflar sarfını icabettirecek hale girmesine meyfan verilmesi için Nazir vekâleti bütcesinden bu vilâyet e yardım yapılması çok yerinde ve isabetli olacaktır. Yüksek tavessutlarınızı rica ederim.

Halkın dilekleri: Halk, Karlızın da bel diye reisliğinin kaymakam dan alınarak diğer birçok kazalarda olduğu gibi belediyeye reisliğinin se imle yapılması temennisinde bulunmuş ve bu dileklerinin yüksek makamlarınıza arzını rica etmişlerdir.

İğdir da sıtma: Birinci teftiş raporunda İğdir da en mühim derdin sıtma olduğunu arz etmiştim. Bu defaki teftişimde sıtma mücadele teşkilâtı tarafından köylüye kinin dağıtılmadığından şikâyet edildi.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kars vilâyeti:

İğdir sıtma mücadele şubesinin kadrosunda bir tabip ve beş sıhhat memuru mevcuttur. Bu kadrodan iki sıhhat memuru halen münhâl olup birisi de askerî hizmete çağırılmış bulunmaktadır. Ahvali hasıra dolayısıyla münhâllere sıhhat memuru bulmak imkânı olmadığından mücadele faaliyetinin bir tabip ve iki sıhhat memuru tarafından yapılmasına zaruret hasıl olmuştur. Bununla beraber ilk fırsatta münhâllerin doldurulması gös önünde tutulmaktadır.

İğdir sıtma mücadele şubesine Mart 1941 tarihindenberi 110 kilo kinin ve 70 kutu ampul kinin gönderilmiştir. Talep vukubulduka kinin yollanmasına devam edilecektir. Sıtma mücadele şubesinden alınan istatistiklerde sıtma mücadelesine dahil merkez kaza ve köyler müfussuna nazaran Eylül ve birinci teğrin aylarında sıtmalı nisbeti % 51 e kadar yükselmiş olup, sıtmadan ölümler vak'alarına tesadüf edilmemiştir.

İğdir çevresinde bulunan bataklıkların hâli hazır durum dolayısıyla elde mühendis ve fen memuru bulunmadığından, stüt ettirilmesine imkân görülmektedir. Vekâlette mevcut malûmata nazaran meşhûr bataklıklar mahallî küçük say mükellefiyetile başarılamayacak kadar büyük ve geniş olduğundan sıhhatı umumiyenin vikayesi ve ziraate müsait münbit ve mahsûldar büyük bir sahanın meydana gelmesi için bu işin Kafia Vekâletince başarılmaya muvafık olur.

Sıtma tahsisatının, 17 sıtma mücadele bölgesinin bütün ihtiyaçlarını ancak karşılayacak kadar az olması ve İğdir sıtma mücadele şubesine ait kadromun, bu günkü durumu dolayısıyla fazla sıtmalı bulunduğu bildirilen Tusluca kazasının mücadele altına alınmasına maddî imkân görülmektedir. Bu kazanın hükümet tabipliğine askerden peyderpey terhis olunan tabiplerden birinin tayini mukarrerdir. Bu kaza sıhhat memuru askere alınmış ve yerine diğer bir sıhhat memurunun tedarikine çalışılmakta bulunulmuştur.

İğdir hastanesi operatörlüğüne şimdiki kadar kimse talip olmamıştır. Mecburî hizmete tabi bir operatör bulununca operatör tayin edilecektir.

İğdir iskân memuru Ahmet Tekirdağ hakkında Vekâlete aksetmiş hiç bir şikâyet yoktur. Keyfiyet vilâyetten sorulmuştur. Alınacak malûmat üzerine derhâl icabı icra kılınacaktır.

Kars vilâyetinde, firenginin müntezir halde bulunmasından en çok şüphe edilen Ardahan kazasında 1938 senesinde umumî bir tarama muayenesi yapılmıştır. Eski istatistiklere göre evvelce 697 firengili mevcut olan ve % 2,3 nisbetinde firengili bulunan bu kazada, taramadan sonra hakiki musap sayısının 547 ve nisbetinin de 1,8 den ibaret bulunduğu anlaşılmış ve tesbit edilen firengililer arasında ancak 9,18 inin sarî devirde, geri kalanının da muhitine zarar vermeyecek devirlerde buldukları görülmüştür.

Çıldır, Posof, Göle ve Tusluca'nın aynı vilâyet sınırlarında bulunması gös önünde tutulursa bu kazalarda da firenginin müntezir bir halde bulunmadığını tahmin etmek yanlış bir kanaat teşkil etmeyecektir.

Adı geçen dört kazada firengi nisbeti % 1,2-1,8 arasındadır. Bu sınırlarda hali hasırda mücadele teşkilâtı mevcut olmaksızın beraber musapların tedavileri hükümet tabip-

leri tarafından icra edilmektedir. Hastaların devamlı takibinin mecburî olması ve tedavinin meccanen yapılması, memleketimizin her yerinde olduğu gibi, bu kazalarda da mezkûr hastalıklarla daimî bir mücadele hali mevcut demektir. Ve tedavi için ihtiyaç görülen ilâçlar yetecek miktarda Vekâletten gönderilmektedir.

Kars vilâyetinin kaza ve köylerindeki cüzamlılardan sarî şekilli olan 44 tanesinin Elazığ cüzam hastanesine sevkleri için muktesî 1150 liranın tediye emri Vekâletimiz içtimai muavenet dairesince 18.8.1941 tarihinde Kars muhasebe müdürlüğüne gönderildiği gibi, keyfiyetten Kars valiliği de haberdar edildiğinden bu cüzamlılar peyderpey Elazığ cüzam hastanesine gönderilerek hastalığın sirayetinin önü alınmış olacaktır. Buna nazaran buradaki cüzamlılar için icap eden tedbirler alınmış bulunmaktadır.

Kars vilâyetinin Iğdır kazasına yerleştirilmiş olan Bulgaristan göçmenlerinin iskân durumları etrafında tevali eden şikâyetler üzerine bu göçmenlerin iskân vaziyetleri üçüncü umumî müfettişliğin nazaret ve mürakabesi altında ve bilhassa bu göçmenlerin durum ve dileklerini incelemek üzere teşkil olunan bir hey'et marifetile mahallinde tetkik edilmiş ve bu hey'et tarafından tesbit olunan mahzurlar kâmilen isale edilerek ortada şikâyeti mucip bir mevzu bırakılmamıştır.

Filhakika, bazı göçmenlere verilen arazinin uzak mevkilerde ve bazılarında verilen toprakların da verim kabiliyetlerinin noksan bulunduğu ve bir kısım göçmenlerin de idarelerini tesime kâfi gelecek miktarda toprak alamadıkları anlaşılacak bunlara, uzak yerlerdeki topraklarına mukabil meskenletime azamî 5-6 kilometre mesafede bulunan araziden tevziat yapılmış ve verimsiz olduğu anlaşılan topraklara mukabil de sulanabilen birinci nevi araziden toprak verilmek suretile başlıca şikâyet mevzuu olan toprak vaziyeti esnasından ve göçmenlerin de memnuniyetini mucip olacak surette hâl edilmiştir.

Bismilden naklen gelen göçmenlere ise, meskenlerine 3 kilometre mesafede bulunan birinci nevi araziden toprak verilmiş ve verilen bu topraklar namlarına tapuya bağlanmıştır.

Kazaya yerleştirilen bütün göçmenlere her türlü iskân yardımları yapılmış olmakla beraber, her aileye birer ev ve cümlesine toprak, çift hayvanı ve ziraat alât ve edevatı verilmiştir.

Hakkı Yoral isminde bir göçmene toprak verilmesi sebebi ve istihkakından noksan toprak alması göçmen mevcut olup olmadığı vilâyetten sorulmuştur.

Bu suretle toprak alınmış ve istihkakından noksan toprak verilmiş göçmenlerin bulunduğu anlaşıldığı taktirde bunlara da istihkaklarının verilmesi tesmin olunacaktır.

29

*Daha önce
ya
**

İstasyonda bile bir polis noktasının halan mevcut bulubmayışı zaruretin açık ifadesidir.

Vilâyete bir veya iki maiyet memuru verilmesi faydalı olacaktır.

GÖÇMENLER İŞİ

Göçmenler mevzuunu Sıhhat Vekâletinin notları arasına katmaksızın ayrıca arz ediyoruz.

Bulgaristanın Razgrat bölgesinden getirilerek önce Bismile ve bila-hare İğdıra İskân olunan 56 av göçmen den bu gün 18 ev kalmıştır. Varnadan getirilüp yine İğdırdaki İskân edilenlerde bir hayli telefât vermişlerdir. Yalnız bu misal mübadil ve göçmen İskânında iklim şartlarının hiç nazara alınmamış bulunduğundan sanlı bir delilidir. Göçmenler tamamen ısıtmadan musabdırlar. Susuzluk yüzünden kendilerine verilen eraziyi işletememektedirler. Erazi zevziinde hakları verilmemiştir. İçlerinde Hakkı Boralı gibi hala toprak almayanlar vardır. Alanlar arasında da beher nufusa 15 dekar yer vermek lâzım gelirken ikametgâhından 10-12 kilometre uzakta mesela yedi nufusluk bir aileye 10 dekar arazi verilenleri de vardır.

*Sihhat
ye
**

Buradaki İskan memurunu da bir başka yere nakletmenin faydadan halâ almayaacağı kanaatindeyiz.

İğdırdaki göçmenlerden bu münasebetle aldığımız mahzar da leffen takdim ediyoruz

*Bu kağıt
nereye
**

BU HUSUSİ NOT :

Karsda ve alelumum Şark bölgesinde hayat bahalılığı Ga,b şehirlerine ve bölgelerine nazaran bir buçuk misli kadar fazladır. Mesela, Kağızman Ekmek kilomu 24, Ardahanda 20-22, Sarıkamışda 20, Karsda 20 kuruşdur. Diğer maddelerin bahasında buna kıyas edilebilecek vaziyettedir. Bilhassa 60 liradan aşağı net ücret alan memurlar geçinemeyecek vaziyete girmişlerdir. İklim, uzaklık, nakil bahalılığı ve saire gibi sebebler nazara alınarak bu gibilere "Şark zammı" isade etmek mümkün değilde dahi kendilerine aynıyat vermek suretile yardım etmek çok yerinde ve isabetli bir tedbir olacaktır.

*vekkâlet
giderken
ada halı
nereye
**

Kars gibi gözden uzak bölgelerde Devlet memuru ile Halkın teması şiddetli bir mürakabe ile tazim ve telif etmek, mesuliyetlerâ tefrik eylemek, Memuruş azami dürüstlüğünde aynı zamanda halkın işini kolaylaştırmanın da en esaslı ve matlub bir unsur halinde memzuñ bulunduğunu tebarüz ettirmek, Halkı parti ve hükümet lehindeki rabitasında kuvvetlendirmek teftişi arttırmak çok acil bir ihtiyacı gidermek ve tatmin etmek olacaktır. Bütün vekâletlerin bu hususta sıkı bir alâka , titiz bir faaliyet muhafaza etmesi, Sık sık her nevi mürakib ve müfettişlerin bu bölgeleri dolaşması ve mesullerin asla tesamüh ifade etmeyecek bir takibe maruz bulunulması bilhassa tavsiye mevzuudur.

*teminat
nereye
ya
**

g

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

SURET

C.H.Partisi Genel Sekreterliğine

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ek: 25.12.939 tarih ve 112506 / 268 sayılı yazıya:

İğdirdaki göçmenlerin vaziyetleri hakkında tevali eden şikâyetker üzerine vaziyetin bizzat tetkik ve şikâyet mevzuları tahakkuk ettiği takdirde ıslah cihetine gidilmesi 2510 sayılı kanunun 47 inci maddesi mucibince 3 üncü Umumi Müfettişliğe yazılmıştır.

Alınan 30.12.940 tarih ve 4267/332 sayılı yazının bir örneği ekli olarak takdim kılınmıştır.

Umumi Müfettişliğin bu raporuna başlıca şikâyet mevzuu olan toprak meselesinin halledildiği ve başka bir şikâyet mevzuunun olmadığı anlaşılmaktadır.

Göçmenlere yaptırılan 248 evden henüz tescili yapılmayan 118 eve ait arsaların mübayaası için 1305 liralık havalenin gönderildiğini ve sanatkâr göçmenlere tahsisi istenilen 13 dükkanın hazineye ait olmadığı Maliye Vekâletinden bildirilmesi dolayısıyla bu dükkanların kendilerine verilmesine imkân görülemediğini saygılarımla arz ederim.

Sihhat ve İctimaî Muavenet Vekilî
Dr.H.Alataş

Ash gibidir. 29 Nisan 1941

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

ÜRRET

Sihhat ve İctimaf Muavenet Vekâletine

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

11.11.940 tarih ve İskân U. Md. Teftiş 21614/28 sayılı ve zate mahsus işaretli emirleri karşılığıdır:

İğdira yerleştirilen göçmenlerin iskan vaziyetleri hakkında, gerek bizzat yaptığım ve gerekse Kars Vilâyeti vasıtasıyla yaptırdığım incelemelere göre, hasıl olan kanaat ve mütalealarımı aşağıda arz ediyorum.

Göçmenlerin mesken vaziyetleri:

İnşa ettirilip göçmenlere tahsis kılınan 248 u evden 130 nun tamamen tapuları kendilerine teslim edilmiş ve mütebaki 118 evin tapusunun verilmesi de, arsaların istimlak bedeli olan (1305) liralık tahsisatın gönderilmesine intizar olunduğu,

Topraklandırılma vaziyetleri:

Eski göçmenlerin kendilerine verilen topraklardan şikâyetleri, şu iki noktaya inhişar etmekte idi.

1 - Verilen toprakların bir kısmının meskenlerine uzak mesafelerde bulunması,

2 - Diğer bir kısım topraklarının da ziraate gayri salih olmasıdır. Bu gün bu iki mahzur da ortadan kaldırılmıştır. Çünkü, uzak yerlerdeki topraklarına mukabil, meskenlerine azami 5 - 6 kilometre mesafeden ve ziraate gayri salih olduğu ileri sürülen topraklara bedel de sulanabilen birinci nevi topraklardan verildiği ve bu tevziden göçmenlerin de memnun kaldıkları, Bismilden naklen gelen göçmenlere ise, meskenlerine üç kilometre mesafede bulunan birinci nevi topraklardan verilmiş bulunduğu, yalnız eski göçmenlerden daha 13 ailenin topraklarının tebdil muamelesi ikmal edilmediği ve fakat derdesti intaç bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu toprakların tescili ile tapularının göçmenlere verilmesi için vilâyete ehemmiyetle tebligatta bulunularak takip edilmektedir .

Sanatkâr göçmenlere dükkân verilmesi için de yukarıda tarih ve sayılı arzedilen emirlerinin beşinci maddesinde mevzu bahis 13 dükkânın iskan emrine verilmesine intizar edildiğini arz saygılarımla arz ederim.

Üçüncü umumî Müfettiş
Nazif Ergin

Arş. g. b. d. 8 (Kânun 1947)

67.0

67

ÖZGEÇMİŞ

- 1987 İğdır İli Aralık İlçesi Yukarıtopraklı Köyünde doğdu.
- 2001 İstanbul Mehmet Akif Ersoy İ.Ö.O. bitirdi.
- 2004 İstanbul Barbaros Lisesini bitirdi.
- 2010 Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünden mezun oldu.
- 2011 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans sınavını kazandı.